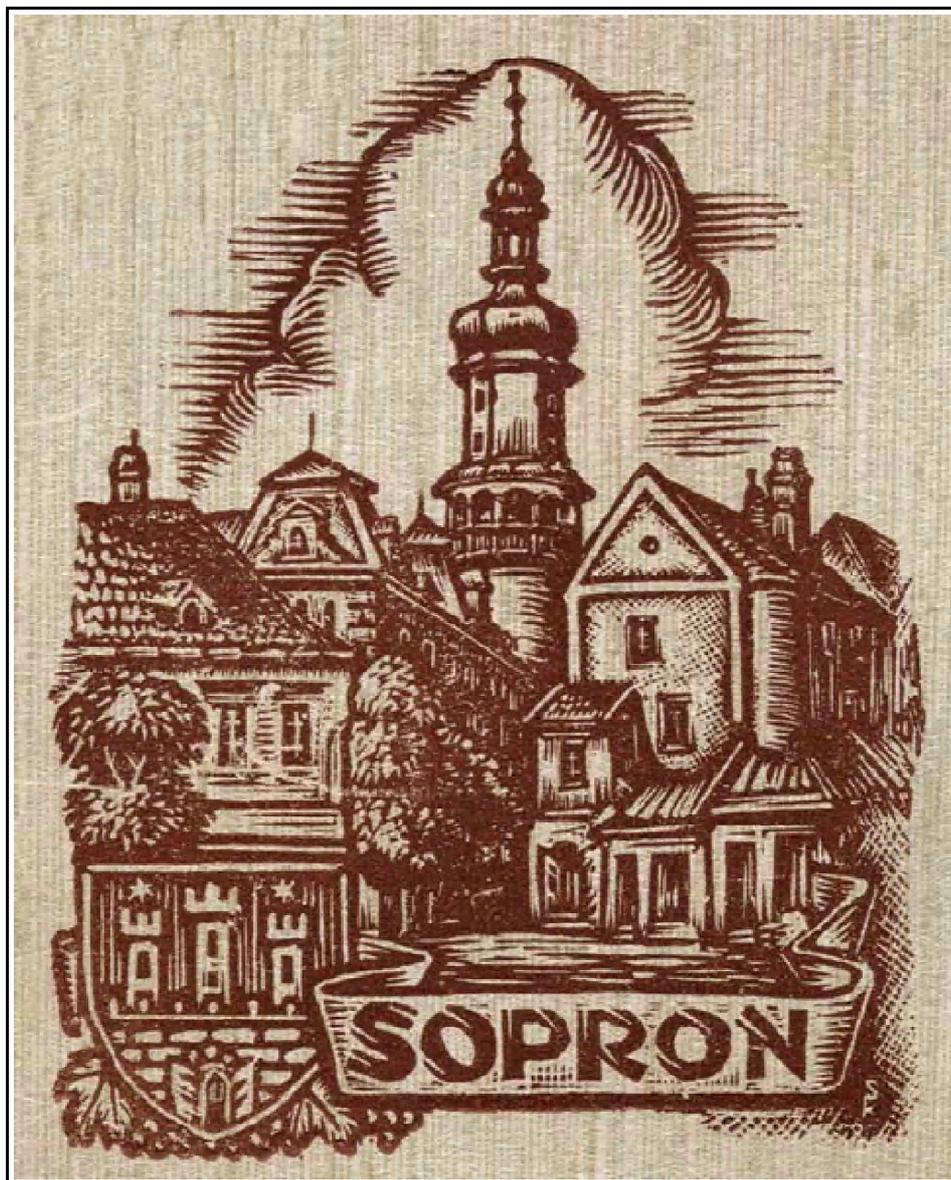

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Beköszöntő.

1 Beköszöntő.

Bizó szívvel, de egyben a soproni ember hagyományos megfontoltságával indítjuk meg ezt a lapot, abban a meggyőződésben, hogy arra szükség van.

Programmunk rövid, mint minden jó program. Egyetlen szó maradéktalanul kifejezi. Hat betű, abban a csoportosításban, ami többet mond nekünk sok betűtengernél:

SOPRON!

De e hat betű mögött egy egész világ fekszik, a „homo soproniensis“ térben, időben és szellemben kiépült különleges világa.

Sopron: – a nagyvilág számára apróbetűs földrajzi név. az ittjártak részére ízes emlék, az innen elszakadtaknak titkos nosztaliga, az itt élők szívében életet jelentő meleg vér.

Sopron: – már a történelmi idő kezdete előtt is kultúrtaaj, a kelták Scarbantja, a Római Birodalom Scarbantiája, Szt. László határvára, 660 esztendő szabad királyi város, a trianoni Magyarország „leghűségesebb városa.“

Sopron: – a mesemondó, ahol a köveknek nyelvük van, ahol a házak és tornyok valamikori valóságokról regélnek, ahol a Várhely és a Váris tölgyeinek és fenyőinek gyökerei alatt őskori sáncok, urnák és agyagidólok szunnyadnak.

Sopron: – letűnt századok egyházi és profán építészetének szabadtéri muzeuma, a zene, irodalom, képzőművészet, tudomány, az iskolák ősi városa.

Sopron: – az ellentéteket áthidaló és kiengesztelő város, a hegyvidék és síkság, fajok és nemzetek, nyelvek és életszemléletek kapcsa, a természet és a városi élet egybekulcsolója.

Sopron: – az elveszett gazdasági alapot csüggedetlen jőzansággal újraépítő modern, ipari és idegenforgalmi város, a szebb magyar jövőben hívő és azt előkészítő „civitas fidelissima.“

Sopron ... Sopron ... ez a név visszhangzik bennünk, amikor ezt a Sopronnak és Sopron vármegyének szentelt folyóiratot megindítjuk. „Soproni Szemlének“ kereszteltük, mert szívünk szeretetét, agyunk tudását a szemlélődő szem szűrőjén át sok-sok szívbe szeretnők átültetni. Sopron és Sopron vármegye multjának minden gazdagságát, jelenének problémáit, jövőjének lehetőségeit, a város és a megye történetét, művészetét, kultúráját, szociográfiáját, nyelvi és néprajzi sajátosságait akarjuk ezeken a lapokon egybegyűjteni.

Hatvan évvel ezelőtt, az akkor még németnyelvű Sopronban megalakult a „Verein für Lokalgeschichte.“ Ennek a régen megszűnt egyesületnek feladatát kívánjuk folytatni, tágultabb látókörrel és magyar szellemben. A „Soproni Szemle“ gyűjtőlencse akar lenni, amely egy pontban egyesíti a Sopronnal és Sopron vármegyével foglalkozó kutatók, tudósok, írók, szociológusok és politikusok gondolatait, munkájuk eredményét, hogy az összegyűjtött sugárnyaláb annál élesebben vetíthesse elénk és az utókor elé ennek a hatbetűs fogalomnak elmélyülő értelmét: Sopron.

Nekünk soproniaknak antheuszi erőforrás, másoknak példa legyen ez a lap arra, hogy a mult feltárása és ápolása megacélozza a jelent és hogy a vizsgálódó nézés a jelen tükrébe, az önmegismerésen át utat mutat a jövőbe.

Ehhez a nemes munkához kérjük Sopron szab. kir. város és Sopron vármegye lelkes közönségének és barátainak, az idegenbe szakadt soproniaknak, a testvérvárosoknak és az egész magyar nemzetnek megértő és lelkesítő támogatását.

A szerkesztőség.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Becht Rezső: Az én városom.

3 Becht Rezső: Az én városom.

Ha a velencei repülőgép ködös időben nagy ívben kikerüli az osztrák Alpokat és magyar terület felett igyekszik Bécs felé, akkor röpte újra megrajzolja annak az ősi kereskedelmi útnak egy részét, amely a rómaiak idejében összekötötte az Adriát a Keleti-tengerrel. Ilyenkor a repülőgép utasai a puha ecsettel odavetett Fertő-taván innen egy öreg, sok tornyú városra tekinthetnek le, amely az ellaposodó Alpok utolsó ráncaiban kényelmesen elnyújtózva, a fák zöldjének és a kövek szürkéségének testvéri egybeolvadásában, a hegyvidék és a síkság határán fekszik: Sopron, német nevén Oedenburg, a kelták Scarbantja, a rómaiak Scarbantiája.

Ez az én városom. Itt kattog az írógépem a nyitott ablak mellett, rügybontó hársak alatt, tavaszi napfénytől beragyogva s körülzummögve a csendtől, melyből az évezredek szava suttog.

Mert ha csendes is ez a város, hangja van száz is. Mindenkinek tud mit mondani: festőnek, régésznek, zenésznek, történettudósnak, költőnek, természetbarátnak, mindenkinek, aki szereti a kulturált halkszavúságot, de szól azokhoz is, akik legszívesebben a „Buschenschank“-cégek vörös nyelvének hívogató szavára hallgatnak.

Az erdőfölte középhegység szelid vonalai épúgy szólnak szívhez és szemhez, mint az öregváros görbe utcái a finom barokkapus házsorokkal. Titokzatosan susog a nádrengeteg a Fertőn és halkan pezseg a virágzó gyümölcsfák habja a „Lövérek“-nek, a soproni kertlabyrinthnak széles lankáin. Az ódon kövek mesehangjába autók sziszegő futása vegyül, amint végig suhannak a Lövér-körúton, kertek és fenyvesek közt, fel a hatalmas Lövér-szállóhoz, a Ma hirdetőjéhez. A Tegnap a parkok és erdei utak padjain üldögél a nyugdíj biztonságában és a Tegnapról beszél. A Holnap pedig a két egyetemi fakultáson és a többi ötven iskolában csendíti meg ennek az ősi iskolavárosnak alaphangját.

Több mint tizezer iskolásgyerek, középiskolás és egyetemi hallgató élénkíti az öreg város érverését. Minden negyedik soproni lakos iskolába jár. Reggel háromnegyed nyolckor a villanegyedekből és külvárosokból csak úgy özönlik a fiatalság a belváros szűk utcái felé, s ha a fiatal szemek felpillantanak az öreg várostorony órájára, aligha jut eszükbe, hogy ez a torony Sopron egész történelmét tárja eléjük.

Alapját valószínűleg a rómaiak, esetleg már a kelták rakták, a hengeres alsó törzs az Árpádházi-királyok korának műve; a későbbi századok emléke az oszlopkoszorús, előkelő renaissance-körerkély, mely könnyíti a torony súlyos tömegét, anélkül, hogy rugalmas erejét csökkentené; a barokk ajándéka a gazdag ritmusú

rézföveg, a mai nemzet hálája pedig a „Hűség kapu“-jának domborműveivel díszítette a torony kapuívét.

Mivelhogy ez a várostorony gyermekkorom tornya, azért az én szememben a tornyok tornya. A Bencések szelid, gótikus tornya nőiesen szende tisztelettel tekint fel rá, míg az evangélikusok tornya, – megbékélt tiltakozás –, saját méltóságos erejét szívesen rendeli az idősebb barát tekintélye alá.

A tekintet elkalandozik az írógép betűiről, hogy a hársfák ágai közt megkeresse a várostorony patinazöld csúcsát, amely a háztetők felett örködvé végigtekint az egész vidéken a Fertőtől a Schneeberg havas ormáig. És mikor az ujjak ismét visszatérnek a munkához, az írógép feketén csillogó lemezeiben – mint mágikus tükörben – látomások ködlenek fel ...

Az őskor kavargó gőzeiből hirtelen kiválik egy alak: kőkorszakbeli ember kuporog ott túl, a Bécsei-dombon, barlangja előtt és kőbaltáját élesíti, amely ma a városi muzeumban üveg alatt nyugszik... A látomást a billentyűk még alig tudták lekopogni, mikor már hátul a Várhely gerincén egy ismeretlen nép csodálatos stratégiai tudással védősáncokat von új lakóhelye köré ... A Lövérek felett, a Várison egy őskori művész addig gyúrja az agyagot, míg ujjai alól holdsarló alakú agyagidólok 5bontakoznak ki, a hegy túlsó oldalán pedig, a Fáberrét irányában, valaki az első figurális díszítést karcolja egy urna szépívű testére... Ködvonulás homályosítja el a képet. Csak lassan dereng újra... A kelták leigázták a várhelyi és várisi népeket és lent a folyócskán túl, egy dombtetőn földvárat építettek velük: Scarbantot... Négyszáz esztendő suhan tova... Római légiók menetelnek Scarbantia felé. Északról, a Balti-tenger vidékéről karavánok jönnek megrakva drága borostyánkővel, amit talán itt Scarbantiaiban dolgoznak fel kis műremekekké, hogy aztán tovább vigyék Sabarián át Itáliába... Vindobonába, a testvérvárosba két út vezet. Ezeket majd kétezer év múlva vasárnaponként osztrák autóbuszok gördülnek Sopronba, az olcsó bor városába, ahol akkor már csak néhány időrágta kő és az egykori scarbantiai Forum három óriási istenszobra emlékeztet a lapidariumban a Róma aeterna háromszáz éves itteni uralmára.

A köistenek sorstársa, a perzsa Mithras legalább a szabad természetben, a Fertő partján, a híres rákosi földalatti kőfejtő környékén lévő barlangjában merenghet a multon, amikor még a római légiók tisztelete övezte... Dehogy is gondolt volna akkor arra, hogy valamikor, 1919-ben, egy kommunista őrs őt is, meg két társát, Phosporust és Hesperust céltáblává fogja lealacsonyítani és szitává löni, mintha fehér ellenforadalmárok volnának.

A mágikus tükörben a Népvándorlás villámai cikkáznak, Scarbantia, a fényűző római gyarmatváros romhalmazzá lesz. Az évszázadok pora betemeti a mozaikpadlókat, a halastavak mocsarakká válnak, a paloták és istenek elsüllyednek... El-elhalóan pislog az élet, mint fáklya nehéz esőben... Az avarok megalapítják birodalmukat, de Nagy Károly, leveri őket és életre kelti a frank Ostmarkot... Bajuvár telepések szivárognak a Lajtán át „Oedenburg“-ba, a kietlen, puszta romhalmazba... Aztán apró, gyors lovak vágatnak elő kelet felől ... Vérbulcsu és Lél törzse megszállja a nyugati gyepüket, megszületik a Magyar Birodalom... Szent László Scarbantia romjain királyi határvárat emel, melynek neve Suprun ...

Az ablak előtti hárs ágai közt szerelmes cinegepár hancuroz 6és ki tudja hányadszor ismétli meg az évezredek folyamán azt az „ősi történet“, ami nélkül nem volna történelem.

Közben a Johanniták 1220-ban felépítik kórházukat és a Szt. Lélek-templomot ... Hősi évszám lángol fel: 1273. II. Ottokár cseh király ostromolja Sopront, árulás folytán be is veszi és túszul magával hurcolja az előkelő polgárok gyermekeit ... De Sopron hű marad IV. László magyar királyhoz és feláldozza legdrágább kincsét, a gyermeket... Jutalmul a király 1277-ben szabad királyi város rangjára emeli.

Az írógép acélbetűinek most utat kellene vágni kusza évszázadok sűrűjébe... Pedig a város oly derűsen fürdik a rigófüttyös tavaszi fényben, mintha tűzvész, háború, pestis sohasem pusztította volna... Mintha multja csak a boldog növekedés láncolata lenne, mintha földjében csak életük munkájával megelégedett halottak aludnának... Megsárgult, fakult színű képek vonulnak át az emlékezeten: zöld-vörös-arany színben, fekete gyászkeretben a török idők... mélykék színben a reformáció kora ... sötét ibolyán az ellenreformáció... meggyvörösösen és búzavirágkéken a kuruckorszak...

És a képek s színek pergésén keresztül fehérlik egy széles fodros gallér s felette Sopron „nagy polgármesterének“ doktor Lackner Kristófnak sötét arca. Aranyműves, doktor juris, katona, író, rézmetsző, művész; tudós – minden volt, de leginkább Sopron polgármestere. 1604-ben megalapítja az első soproni irodalmi társaságot és ezzel minden időkre eljegyzi a várost a szellemiekkel.

Királykoronázás, ragyogó országgyűlések, nagy nevek villannak fel a tükörben ... 1676-ban a „nagy tűzvész“ hamvasztja el a várost, három évvel később a „fekete halál“ kaszálja tarlóvá ... Újra felépítik és újjászületésével együtt megszületik a kertkoszorú is a falak körül ... Mária Terézia alatt a város fejlődése hatalmas lendületet vesz. Messze földön híres már az 1557 óta működő ev. líceum és az 1636-ban megnyitott katolikus gimnázium.

1769-ben felavatják a kőszínházat, a zene ápolása közszükségetté lesz, a város a gabona-, bor- és marhakereskedelem nyugati központjává fejlődik... A jómód kötelez: 1846-ban már vasút köti össze Bécsújhegyvel, 1850-ben már saját ujságja van, 1866-ban kigyulladnak az első gázlámpák az utcákon, 1892-ben megépül a vízvezeték, a 90-es évek végén felszikráznak a villanykörték és 1900-ban megindul a villamos.

A technikai vívmányoknak ez a szokatlanul gyors meghonosodása egy vidéki városban nemcsak a jómóddal igényessé vált patriciusok hiúságában keresendő, hanem az emberi szellem mindennemű megnyilatkozása iránt táplált szenvedélyes szeretetben is. Irodalom, zene, képzőművészet Sopronban mindig otthont talált.

Liszt Ferenc kilencéves korában, 1820-ban, itt adja élete első hangversenyét és később is mindig visszatér ide. Az ő nevét viseli a 108 esztendőes Zeneegyesület, melynek hangversenyein talán leginkább nyilvánul meg a soproni polgárság kulturális átgyúrtsága, mert itt ügyvédek, kereskedők, tanárok, tisztviselők, ezredesnek, bankigazgatók és mérnökök hajolnak a hegedűk, gordonkák, nagybőgők és billentyűk fölé, az oratorium szólóját pedig egy gazdapolgár éneklí, aki nappal szőlőjét kapálja, de az almáriomban a konzervatórium oklevelét őrzi. A rádióban az egész ország hallgatta őket már néhányszor,

Az Ógábonatéren márványtábla hirdeti, hogy abban a házban Goldmark lelkében ébredtek a későbbi melódiák; a Malom-utcában Lehár Ferenc töltötte gyermekéveit. Alig van öreg ház, melynek ne volna büszke emléke. Itt lakott Mátyás király és Zrinyi a költő. Berzsenyi Dániel az evangélikus líceumban nevelkedett, Petőfi Sándor itt katonáskodott, Kazinczyt idevonzotta Kis János „Magyar Társasága“, Gyóni Géza az Orsolya-tér csöndjében lázongott, IV. Károly király a Színház-téri házban töltötte gyermekéveit és innen indult Budaörs felé. Frankenburg Adolf, a magyar irodalmi tárca megeremtője, 12 évet élt Sopronban és megalapította a soproni magyar kultúra egyik legerősebb bástyáját, az Irodalmi és Művészeti Kört.

A Templom-utcai evangélikus paplaktól Kolbenheyer Móric lelkész és költő, a Paracelsus-trilógia költőjének, Kolbenheyer Ervin Guidónak nagyapja lép ki barátja társaságában, akinek a „Toldi“-fordítás haladását magyarázza. Németül beszélnek, de magyar zsinóros kabátot viselnek. A barát nagyapám. És néhány házzal odébb egy szegény diák mezei csokrot lop a szép Heldrich Borbála ablakába. A szegény

diákból a „Csók“ szerzője és báró lesz: báró Dóczy Lajos, a leányból Kolbenheyer barátjának hitvese s így nagyanyám. De ez már családi történelem,

Szép és meghitt lehetett az élet a múlt század második felében itt, ebben a soksikú városban. A testi és lelki jó mód kiegészítette egymást. Télen a polgárok a szép öreg házakban laktak, fínomművű kopogtatókkal díszített barokkapuk mögött és a napi munka után zenéltek, olvastak, tanultak. Nyáron a fél város kiköltözött a „Lövereke“-be, a ribizkebokrok, gyümölcsfák, erdők és madarak világába. Mai értelemben vett szegények alig akadtak, de a társadalmi osztályok közti űrt sem igen ismerték. A patriciusok, a „cs. és kir. udvari szállítók“, a „királyi kereskedők“ nem feledkeztek meg arról, hogy királyságuk népkirályság, egyenlők közti elsőség. Lovag Flandorffer Ignác saját költségén taníttatta külföldön a szegényebb ifjakat, a művészpatricius Storno családban pedig még ma is áll a házi törvény, hogy az egyik fiúnak az ősi kéményseprő mesterséget kell űzni,

Sokat lehetne írni a „gazdapolgárokról.“ Reggeli szürkületkor ökrös szekereikkel kivonulnak a földekre és szőlőkbe, keményen dolgoznak napestig, hogy aztán lefekvés előtt, a „Buschenschank“-okban, az udvaron vagy a kiürített szobákban felállított hosszú asztalok mellett, elvegyülve a legkülönbélebb foglalkozású polgárokkal, ígyák a szomszéd vörös borát vagy pengőkre váltsák a saját termést. Rajtuk keresztül a soproni ember mindig kapcsolatban marad a termőfölddel, búzával, burgonyával, rozssal, szőlővel, babbal és mindezek sorsával.

Sopron legszebb hivatása mindig az volt, hogy enyhítse az ellentéteket. Két nyelv, két kultúra határán, nemcsak kereskedelmi javakat közvetített, hanem szellemi termékeket is. Ez a szerep megkövetelte a többnyelvűséget, a szempontok többféleségét, tiszta és emelkedett ítélőképességet, a magasabb műveltséget.

A soproniakat zárkózott, hűvös embereknek mondják. A magyarázatot megadja a földrajzi helyzet. A határszéli ember 9másképpen látja a dolgokat, mint az ország belsejében élők. Sokat megért, ami amazok előtt érthetetlen marad. Józanabb, mert az élet erre neveli,

Ez a józanság már sokszor mentette meg Sopront. Legutóbb akkor, amikor a háború után gyökereit vágta át Trianon. A „Hűség városának“ „józan“ polgársága, melyet nem tudott megszedíteni Burgenland fővárosának csábító és gazdasági jólétet ígérő délibábjá, átrendezte élete roncsait. Az öreg város új képességeket fedezett fel magában. Idegenforgalmi várossá lett és ma már Budapest után a legnagyobb idegenforgalommal büszkélkedhetik. Az utolsó évben az idegenek száma messze túlhaladta a százezret, a nyaralóvendégek száma pedig átlépte a hatezret.

Sopron multja Sopron jövőjének szolgálatába állt. Kamatozni kezdtek a régi város görbe utcái, – az Esterházyak, Starhembergek, Bezerédyek, Zichy-Meskók, Laszbergék, Eggenbergék ódon házai, – a Városháztér gótikából, barokkból és empiriből komponált csodálatos harmóniája, – a loggiás udvarok és bástyakertek, melyekre a padláson át lehet kijutni, – a híres soproni kőfaragók mesterművei, – a Szt. Lélek-templom a Dorfmeister freskókkal, – a Szt. Mihály-templom nemes gótikája és az alatta levő parasztbarokk-házak, – a festői gazdapolgár-utcák a Bécsi külvárosban, – a városhoz tapasztott várkerületi boltosházak, melyek némelyike alig szélesebb egy ruhaszekréynél, de azért kétemeletes, – a Storno és Zettl családok magánmúzeumai...

A másik oldalon a hűséges természet sietett a város segítségére. A hegyek koszorúja a gyönyörű fenyvesekkel, tölgyesekkel, bükkösökkel, a nyírfa- és szelidgesztenye erdők, melyeket a város, a Városszépítő- és a Turista Egyesület gondosan ápolt utakkal tett mindenki részére hozzáférhetővé, a hegyi táj csodálatosan változatos panorámája, a Schneeberg tisztító szele, a modern hotelek, strandfürdők és

kilátók termékeny tőkévé váltak. Mint az összekulcsolt kéz ujjai, úgy fonódik itt egybe természet és város. Majdnem valamennyi utcát fasor díszíti. Minden sopronira három négyzetméter közkert esik.

A vérbeli soproni csak lombok alatt érzi igazán jól magát. 10A favirágzás pompája, amely előnti a hegyoldalakat, az erdők hűvössége a moha, gyöngyvirág és ciklámen illatával, az ősz fenséges tűzijátéka az erika-szőnyeg felett, a tél örömei, szép körré fonják itt az évet, kórfallá, mely enyhíti a gyűlölettől megfertőzött mai kor ostromát.

Háromhástér (Dreihäuserplatz), (idb, Storno Ferenc 1853/XX, számú vázlatkönyvéből.)

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Dr. Thirring Gusztáv: Az első soproni népszámlálás. (1784.)

11 Dr. Thirring Gusztáv: Az első soproni népszámlálás. (1784.)

II. József császár, mint a centralizáció híve, ki a birodalom minden részét egységes kormányzás alá akarta hozni, Magyarországot is az osztrák tartományok mintájára kívánta kormányozni. E célból szükségesnek tartotta, hogy Magyarország és Erdély egész népessége, úgy ahogy ez az osztrák örökös tartományokban már 1771 óta történt, rendszeres *népszámlálással* részletesen összeírassék. Ezt a szándékát fejezte ki 1784. május 1-én *gróf Esterházy Ferenc* magyar főkancellárhoz intézett leiratában. Magyarország – írja – még abban a szerencsétlen helyzetben van, hogy népessége sem összeírva nincs, sem eléggé nem ismeretes s így az adó- és ujonckivetésre, valamint egyéb közhasznú tevékenységre megfelelő alapok nincsenek. Ezért az év nyaratól kezdődőleg Magyarországon és Erdélyben – a katonai határörvidék kivételével – a házakat és a népességet össze akarja íratni. Az összeírás a vármegyék és kerületek által kiküldött vármegyei tisztviselők által, a helyi papok közbenjöttével, házról-házra menve foganatosítandó. Ez a conscriptio az ezentúl évenként végrehajtandó revízióknak fog alapul szolgálni. Reméli, hogy az országos hatóságok és vármegyék ezen művelet végrehajtását az abból a közigazgatásra háramló mérhetetlen haszon szerint fogják megítélni.

A császárnak ezt a leiratát követte július 16-án a Helytartó Tanácshoz intézett 7.868, számú rendelete, melyben tüzetesen fejtette ki a népszámlálás iránti követelését és egyben szeptember 1-ét állapította meg a művelet megkezdésének napjául. A Helytartó Tanács augusztus 16-án kelt 19.547, számú, *Niczky Keresztély* aláírásával ellátott körrendeletével közölte a császár 12parancsát a városokkal és rendeletéhez hozzácsatolta a felvétel alapjául szolgáló összeíró mintákat is.

Az összeírás alapjául az *Egy Háza és Familiára tartozó különös Tábla* (Individueller Haus- und Familien-Bogen) vagyis az *A*) minta szolgált, melyből kétféle alak volt használatban: egy részletesebb a keresztény népesség összeírására (*A* minta) és egy egyszerűbb a zsidóság részére (*Aa* minta). Ezek az ívek a katonaság használatára német nyelven, a polgári összeírás céljaira ellenben az illető nemzetiség nyelvén voltak kinyomtatva. (Sopronban csak német nyelvű minták kerültek szétosztásra.) A kétféle minta teljesen azonos volt és kitöltésüknek is mindenben egyeznie kellett. Ebbe a családi ívbe a lakásban élő minden egyes egyént kellett beírni tüzetes személyi adataival együtt.¹¹ Minden házban annyi ívet kellett kitölteni (mínegyiket két példányban), ahány család benne lakott, illetve ahány háztartás (lakás) a házban volt. A folyószámmal ellátott családi ívek a *Népesség nagy községi könyvet* (Populations- oder Ortschaftsbuch), más szóval a *Conscriptiós könyvet* alkották, mely a népesség további nyilvántartásának alapjául volt hivatva szolgálni. A katonai és polgári biztosok nevék aláírásával igazolták a könyv hitelességét. A könyv egyik példánya a község kezében maradt, a másikat a katonaság vette magához.

Még mielőtt Sopron város Tanácsa a Helytartó Tanács rendeletével foglalkozhatott volna, már augusztus 30-iki ülésében tárgyalta *Kollowrath* őrnagynak Veszprémből augusztus 20-án keltezett levelét, melyben ez a várost értesítette, hogy a császár által elrendelt és a katonaság és a közigazgatás által („zwischen Militair und Politico“) közösen végrehajtandó népszámlálást és a házak számozását szeptember 1-én meg kell kezdeni, a Tanács tehát támogassa az összeírókat minden tekintetben.

A Helytartó Tanács rendeletei a népszámlálás ügyében ezután sűrűn érkeztek, alig volt a városi Tanácsnak ülése, melyben ne kellett volna ezekkel foglalkozni s végrehajtásuk ügyében intézkedni. Október 15-iki ülésében – a felső helyről vett utasítások értelmében – intézkedett, hogy az összeírásra kirendelt katonatisztek részére a Korona vendéglőben (a Szentgyörgy-utcában) két szoba álljon rendelkezésre, melyekre vonatkozólag a vendéglőssel napi 8 garas árban állapodott meg; egyben a vendéglősnek a szobák fűtésére havonta 3 öl puha tüzfát engedélyezett, teljesen ingyenesen.

¹³A császár időközben – meggyőződve arról; hogy szeptember 1-ig fizikai lehetetlenség a népszámlálás előkészületeinek befejezése, a felvételi nyomtatványoknak különböző nyelveken való előállítására és a

számláló biztosok kioktatása – a népszámlálás megkezdésének időpontját november 1-re halasztotta el. Az összeírásra szolgáló nyomtatványokat is csak október 4-én indította útnak a Helytartó Tanács (23.250. sz. leiratával) s a város október 25-én tette meg ezekre vonatkozólag a szükséges intézkedéseket. A katonaság részéről von *Brixen*, a Kinsky Ferenc gyalogsági ezred főhadnagya érkezett Sopronba, a városi hatóság pedig *Ernst Ignác* tanácsstagot (Raths-Verwandter) bízta meg az összeírás vezetésével. Minden intézkedés megtörtént az összeírás sima lebonyolítására, amikor váratlanul – mint villámcsapás a derült égből – leérkezett II. Józsefnek október 29-én kelt és sajátkezű aláírásával ellátott szigorú hangú leirata, melyben kijelenti, hogy „non absque resensu“ értesült arról, hogy a város a népszámlálás végrehajtása körül nehézségeket támasztott, holott ez az összeírás a nemesség jogait nem érinti és csak a nemzet javát szolgálja.

Ez a leirat a városi Tanácsnak november 3-iki ülésében méltán kelthetett megütközést, annál is inkább, mivel a császár az összeírás megkezdését be sem várva, dorgálásban részesítette a várost, amely az összeírás dolgában a császár minden rendeletének eleget tett. Persze a városi Tanács nem tudhatta, hogy ez oly leirat volt, melyet a császár valamennyi megyei törvényhatósághoz és városhoz intézett, tehát nemcsak azokhoz, melyekben a népszámlálás gondolatát tényleg ellenszenvvel fogadták és vele szemben ellenállást tanúsítottak, hanem azokhoz is, melyek a császár dorgálására nem szolgáltattak semmi okot.²⁽²⁾

A november 22-iki tanácsülés jegyzőkönyve a népszámlálás ügyéről a következőket írja:

„Retulerunt Domini Consul et Judex quod in Negotio generalis Conscriptiois et Numerationis Domorum isthic operans Dominus Regiminis Kinszkiani Pedestris Ordinis Locumtenens Brüxen Jussu altiori super benigni sub propria Suae Majestatis Sacratissimae subscriptione ad Magistratum ¹⁴Civitatis hujus in merito admaturandae praedictae Conscriptiois expediti Mandati Regii Perceptione, Testimoniales die 18^a hujus illico expediendas et suo loco submittendas, postulaverit, eodemque in isthic subnexo contextu expediata sint.“

December 20-án a Helytartó Tanácsnak egy újabb, e hó 13-án kelt (28.438. sz.) leirata került tárgyalásra, mely a városi Tanácsot utasítja, hogy az összeírást minden igyekezettel gyorsítsa és ha megokolt észrevételek („fundatae considerationes“) merülnének fel, ezeket terjessze döntés végett a „felséges Tanács“ („Excelso Consilio“) elé. Sem ez, sem a Helytartó Tanácsnak későbbi két leirata (28.570. és 29.029. sz.) nem adott okot észrevételekre, az összeírás lázas gyorsasággal folyt, az összeállítás és lezárás munkálatai befejeződtek s 1785. január 12-én aláírták az összeírás eredményeit feltüntető főösszesítést. (*Zusammengezogene Häuser- und Familien-Tabellen von Anno 1784.*) A főösszesítést a katonaság részéről *Brixen* főhadnagya, a városi hatóság részéről *Ernst Ignác* és *Liszy György* tanácsstagok (Raths-Verwandter), *Szaka István* városi komisszárius és *Zelter József* közgyámsegéd (Vormunds-Adjunkt) írták alá.

A városi Tanács – és maga a város közönsége, amennyiben az eredmények tudomására jutottak – bizonyára érdeklődéssel fogadta az első hiteles népszámlálás eredményeit. A Tanács 1785. évi január 14-én tartott ülésében vett tudomást az eredményről. Eszerint a város 782 házában 2.778 lakás (háztartás) iratott össze s a jogi népesség 11.856 lélek volt. A távollévők (316) leszámításával és a jelenlevő idegenek (1093) hozzáadásával a jelenlevő tényleges lakosság száma 12.633-ra emelkedett.

Ugyanebben az ülésben jelentette a népszámlálást vezető tanácsstag, hogy a város falain kívül fekvő házak összeírásáért – tekintettel az összeírásnak a nagy téli hideg miatti fásasztó voltára – házanként 6 krajcárt kellett az összeíróknak fizetni, ami 67 ház után 6 forint 42 krajcárt tett ki. (Egy forint – 60 krajcár.) Mivel a Helytartó Tanács 29.029. sz. rendelete értelmében minden népszámlálási költséget a Militár-Árarnak kellett viselnie, ez az összeg azonban *Brixen* főhadnagya költségében nem szerepelt, a

Tanács ennek megtérítését követelte. Ugyanígy kellett a házak számozásából eredő költségeket 15 (nevezetesen a felhasznált festék árát és az oszlopok felállításának költségeit) is a katonai kincstárnak viselnie. (Ht. T. 1785. 26. sz. rendelet). Viszont úgy látszik, hogy az oszlopokat a városnak kellett szállítania; erre utal Balf község bírójának kérelme, (melyet a városi Tanács június 20-iki ülésében tárgyalt), aki ugyanis a község névtábláinak elhelyezésére két faoszlopnak a városi erdőből való kiutalását kérte. A Helytartó Tanács, ama határozatával szemben, mely a népszámlálás dologi költségeivel a katonai kincstárt terhelte meg, a személyi kiadásokból nem vállalt semmit. A városi Tanács hiába kérelmezte az összeírásnál alkalmazott tisztviselők külön díjazását, a Helytartó Tanács 2.447. sz. leiratával ezt kerekén elutasította. Érdekes, hogy – miként a tanácsi jegyzőkönyvekből megállapítható – a népszámlálásnál közreműködött katonatisztek a munkálatok befejeztével különböző indokolatlan követelésekkel álltak elő. Ezeknek visszautasítására a Helytartó Tanács 1785. évi 2.960. sz. rendeletében (melyet a városi Tanács február 23-án terjesztett elő) kijelentette, hogy mivel a tisztek a fűtőanyagot ingyen kapták, ők e címen nem számíthatnak fel semmit; 5.593. sz. leirata pedig kategorikusan kijelenti, hogy a tisztek az ingyen világitásra „nullum jus habeant.“

A város népszámlálási műveletének végösszesítését a Tanács még 1785. január hó közepén felterjesztette a Helytartó Tanácshoz. Sopron azon törvényhatóságok egyike volt, melyek leghamarább készültek el az összeírás munkálataival. Ha tekintettel vagyunk arra, hogy a legtöbb törvényhatóság oly késedelmesen végezte a népszámlálás munkáját, hogy még öt hónappal annak megkezdése után az ország községeinek még a fele sem volt összeírva s ennek folytán a Helytartó Tanács csak 1786. április 4-én, tehát másfél évvel az összeírás megkezdése után terjeszthette (15.049. sz. a.) a császár elé az országos főösszesítést, akkor Sopron kötelességtudó buzgó eljárását csak elismeréssel említhetjük.

Ekkor (1786. tavaszán) már javában folytak az előkészületek a *népesség állandó nyilvántartására*. II. József már 1784. május 1-én kelt leiratában hangsúlyozta, hogy a népszámlálás által előállított családi íveket meg kell őrizni s ezekből alkotandó 16 minden község *Népesedési vagy községi könyve*, másként *Conscriptiós könyve*, mely könyv a népesség nyilvántartására fog szolgálni. A császár elgondolása az volt, hogy ebbe a könyvbe kell jegyezni a népességben beálló minden változást, tehát a születéseket, haláleseteket, be- és kiköltözéseket stb. úgy, hogy a népesség valódi állapotát, különösen pedig a katonasor alá kerülő korosztályok erejét bármikor meg lehessen ismerni. Mivel ezen változások bejegyzése – különösen a városokban – nagy munkával járt, a városok e célra állandó munkaerőt kívántak igénybe venni, kit ezért külön díjazásban is részesítenének. A Helytartó Tanácsnak (1785. szeptember 26-án kelt 25.983. sz. leiratával) külön munkaerők beállítása ellen nem volt kifogása, de külön díjazásukat nem volt hajlandó megengedni. Így Sopron városa is mellékfoglalkozásként bízta a nyilvántartás munkáját három tisztviselőjére: *Ernst Ignác* (most már) városkapitányra, mint a művelet vezetőjére, *Fratricis József* és *Török Lajos* accessistákra.

A Helytartó Tanács rendelete akként intézkedett, hogy a népesség revíziója céljából a népesedési könyvet a kiküldött katonatisztekkel egyetemben kölcsönösen össze kell hasonlítani és egyeztetni. De hogy ez akadálytalanul megtörténhessék, a családokban előfordult változások előzetes bejelentéseért a háztulajdonosokat kell felelőssé tenni. Egy későbbi (december 13-án kelt 38.304. sz.) rendelet pedig kimondta, hogy mivel az 1786. évtől kezdve a népesség nyilvántartásának (Evidenzhaltung) életbe kell lépnie, a népesedési könyv rectificatiójára a március, április és május hónapok használandók fel, amikor ezt a munkát a katonatisztekkel karöltve kell elvégezni, az ekként előállított népességi főösszesítés pedig azonnal felterjesztendő a Helytartó Tanácshoz és az Udvari Cancelláriához. Mivel pedig a városban vannak olyan házak, melyeknek tulajdonosai nem laknak helyben és megbízottjuk sincs itt, a városi Tanács 1785.

október 24-iki üléséből megbízta a kiküldött conscriptorokat, hogy ezeknek jegyzékét mutassák be a Tanácsnak további intézkedés céljából. A Helytartó Tanács rendeletein kívül a katonaság is érintkezésbe lépett a várossal a rectificatio eszközzése céljából. A városi Tanács 1786. február 6-iki ülésében tárgyalta 17a herceg Esterházy Antal-ezrednek (kelet nélküli) átíratát, melyben ez felhívta a várost, hozassa a Népesedési könyvet oly állapotba, hogy az „Evidenzhaltung“ munkája március 1-ével megkezdődhessen s ugyanilyen értelmű leirat érkezett a városhoz február 23-án *gróf Győry Ferenc* győri főispántól és kerületi commissáriustól is. Mindezek a rendeletek és leiratok *Ernst* városkapitánynak, mint a Népesedési könyv nyilvántartójának adattak át megfelelő elintézés és intézkedés végett.

Az érkezett rendeletek folytán a városi Tanács *Mártony Bertalan* városbíró és *Artner Károly* tanácsstagot bizta meg *Ernst* városkapitány és *Török Lajos* adjunktus munkásságának megvizsgálásával, Ezek – a március 9-iki tanácsülés elé terjesztett jelentésükben – a Népesedési könyv állapotát megfelelőnek találták, de a változások bevezetésének megkönnyítése céljából több javaslatot tettek. Kifogásolták, hogy a katolikus és evangélikus papok a bejelentett születési és haláleseteknél nem teszik ki a házak számát, melyekben az esetek történtek s mivel ennek folytán az eseteknek a Népesedési könyvbe való bevezetése nehezen eszközölhető, javasolták, hogy a papok ezentúl az anyakönyvekbe jegyezzék be a házsámokat, amit egyébként március 1-e óta tényleg már tesznek is. Javasolták továbbá, hogy az év folyamán előfordult változások már január 1-étől kezdve vezettessenek át a Népesedési könyvbe oly célból, hogy ezt a munkát március 1-ig, amikor a katonatisztek saját példányuk kiigazítása céljából megjelennek, be lehessen fejezni.

A népességnek 1786. évi rectificatója alapján összeállított fősummárium, mely a tavaszi hónapokban készült el – az erre vonatkozó jelentések nincsenek meg – Sopron város levéltárában nem maradt fenn. Csak annyit tudunk, hogy a Népesedési könyvnek a kiküldött katonatiszttel együtt végzett felülvizsgálata sok hibát és hiányt derített ki. Ezeknek megelőzésére a Helytartó Tanács már 1786. április 4-én 15.049. sz. a. leiratot intézett a vármegyékhez, a városokhoz, a császári komiszáriusokhoz és a General-Commandóhoz.

Ebben többek közt azt mondja: „Hogy tehát minden nehézséget elkerüljünk és a most munkában lévő összeírási revízióban a népességi összesítések rendesen és minden hiba elkerülésével jól kiállítva érkezzenek be, a 18fent említett hiányok az összes hatóságokkal közöltettek azon utasítással, hogy a legnagyobb felelősség terhe alatt a fennálló utasításokhoz ragaszkodjanak, az aequivalens, rovatokat jól rekalkulálják és semmiféle összesítést el ne küldjenek, anélkül hogy a katonáival, melyre nézve a szükséges intézkedés megtörtént, össze ne hasonlított és ne egyeztetett volna, amelytől az egész munkát egyezése és pontossága függ. Amennyiben az előző összeírásból eredő summáriumok individualiter a házak száma és neve szerint nem volnának tisztességesen kiállítva, amit szorgalmazni és a multa vonatkozólag be kell küldeni, ezen összesítéseket már nem individualiter, hanem csakis a községeknek topografikus rendje szerint és az idecsatolt formuláre (a rendes összeíróív) szerint szerkesztve kell beküldeni.“ (Az eredeti leirat német nyelven.)

Ugyancsak az összeírás anyagának tökéletesbitése céljából *Győry* kerületi főnök október 28-án 4.586. sz. a. felszólította a várost, hogy a Népesedési könyvbe bejegyzett változásokat neki havonta küldje meg. A Tanács ennek folytán utasította a városkapitányt, hogy ezeket a változásokat ne csak a Népesedési könyvbe vezesse be, de egyúttal külön összeállítást is készítsen róluk havonta, melyet a Tanács minden hó végén meg fog küldeni *Győry* komiszáriusnak, December 30-án pedig *Győry* újból átírt a városhoz, hogy mivel a nyilvántartó summáriumot ez évben elkésve küldte be, legszigorúbban vezettesse be a változásokat és az időközi jelentéseket hozzá pontosan küldje meg.

A Helytartó Tanácsnak 1787. január 23-án kelt leirata (3.165. sz.) hasonló értelemben és a legsúlyosabb felelősség terhe alatt utasította a várost a 15.049. sz. rendeletben hangoztatottak pontos betartására. Erre a rendeletre hivatkozva *Győry* biztos 1787. március 1-én közölte a várossal, hogy a Népesedési könyvek

közös revíziója a legpontosabban eszközözendő, semmiféle summárium a katonákéval történt „accurate Collationirung“ nélkül és a katonatisztek aláírása nélkül nem küldhető be és a revízió kezdetétől fogva ennek menetéről nyolc naponként jelentés teendő. Március 6-án felhívta a várost, jelentse be sürgősen, mennyi és mily nyelvű összeíróvire van szüksége a nyilvántartás munkálakaihoz. Ennek megtörténtével a munkálat sürgősen továbbfolyt s július 3-án *Becchini báró*, a Toszkánai dragonyos ezred hadnagya és *Ernst Ignác* városkapitány aláírták a lakosságnak 1787, évi február havi állapotáról kiállított summáriumot, melyet nyomban fel is terjesztettek a Helytartó Tanácshoz. ¹⁹Ezen összesítés szerint a város 788 házában 2.946 lakás iratott össze és a jogi népesség 12.113 volt, 251-el több mint 1784-ben. A távollévők (235) leszámításával és a jelenlevő idegenek (460) hozzáadásával a jelenlevő tényleges lakosság száma 12.338-ra volt tehető.

Ezt megelőzőleg, 1787. május 24-én, Sopron vármegye alispánja közölte a város Tanácsával, hogy a május 1-én kelt 16.354, sz. Ht. T. rendelet értelmében a polgári és katonai összeíróknak nem szabad a revideált községet, és így Sopront sem, elhagyniok, mielőtt a kétféle községi summáriumot nem egyeztettek és nem írták alá. Utasította továbbá a várost, hogy a revízió munkálataival megbízott tisztviselőket nem szabad változtatni és kell egy tartalék-összeíróról gondoskodni, aki az összeíró esetleges betegsége idejére helyettesíthesse őt. A városi Tanács *Fodor József* tanácsi tisztviselőt nevezte meg helyettesként, de május 25-én, amikor a városkapitány a summárium elkészítéséhez még egy munkaerő kirendelését kérte, az ő javaslatára *Rozitska Károly* irnokot bocsátotta rendelkezésére 15 krajcár napidíj mellett. *Fodor József* azonban később másnemű elfoglaltsága miatt a „populáris conscriptio“ munkái alól felmentetvén, a városkapitány az ő helyébe *Zelter Józsefet*, mint erre kiválóan alkalmas („vorzüglich tauglich“) egyént, aki már az 1784/5. évi első összeírásban is résztvett, ajánlotta. A városi Tanács *Zeltert* e munkára ki is rendelte, a Helytartó Tanács azonban nehézségeket gördített a kinevezés elé: 1787. november 27-én 42.139. sz. a. a Helytartó Tanács elnöke *Zichy Károly gróf* értesítette Sopron vármegyét (s ezt az iratot *Nagy István* vármegyei főjegyző áttette a városhoz), hogy Ő Felsége az összeírók napidíjait nem engedélyezte és kérdést intézett, hogy Sopron városa a munkálatokra, saját hivatalnokait mellőzve, miért alkalmazta a fizetés nélküli *Szaka Istvánt* és *Zelter Józsefet*, hány napig dolgoztak ezek és mely községeket írták össze? Ez a leirat méltán kelthetett meglepetést, hiszen a város Tanácsa három évvel azelőtt még 1785. január 24-én intézett ez ügyben a Helytartó Tanácshoz felterjesztést s abban közölte, hogy *Ernst Ignác* városkapitányon és *Liszt Györgyön* kívül a két nevezett egyént a „Populationsbeschreibung“ munkáiba bevonta s ezek ²⁰nem községeket írtak össze, hanem a 11.862 főnyi városi lakosságot. A városi Tanács ezt 1788. január 7-én közölte a vármegyével s onnan ment ily értelemben felterjesztés a Helytartó Tanácshoz. Ebben az ügyben nem is jött felső helyről több kérdés vagy leirat. A Helytartó Tanács ezután nyilván óvatosabbá vált kérdőrevonásaiban.

Ellenben három héttel később megérkezett *gróf Zichy Károly* aláírásával Sopron vármegyéhez a Helytartó Tanácsnak 1788. január 29-én kelt 4.298, sz. rendelete, mely a város vezetőségének nagy meglepetésére azt közölte vele, hogy *az összeírás revíziós munkálatai beszüntetendők. Az összes törvényhatóságokhoz intézett ez a rendelet közölte a császár rendelkezését, „dass mit der Konskriptions-Revision und so auch mit der bisher noch ausgesetzt gebliebenen zugleich Beschreibung bis auf weitere Zeiten zuzuwarten sey, auch sich einstweilen mit demjenigen, was bereits erhoben worden ist, füglich behelfen werden könne.“* Ugyanezt közölte 1788. február 26-án 625. sz. a. *Győry Ferenc* főispán-királyi biztos, de ezt a rendeletet, mint fölöslegest, a városi Tanács már nem is közölte a városkapitánnyal, mivel ez már megkapta a Helytartó Tanács rendeletét.

Mi indította II. Józsefet arra, hogy a népszámlálás és a népesség nyilvántartásának műveletét, amelyet a

nemzet ellenszenve dacára oly szívósan keresztül erőszakolt, elejtse és megszüntesse? II. József napja leáldozóban volt; birodalmának különböző országaiban nyugtalanság támadt, Magyarországon a magyar nyelv elleni küzdelme, alkotmányellenes uralkodása, ellene hangolta az egész nemzetet s 1787 őszen kitért a török háború, mely az ország déli részein nyugtalanította a helyzetet. Ily zavaros időben II. József, kinek Krimiában szerzett súlyos betegsége akaraterejét is csökkentette, nem kívánta a nemzet előtt ellenszenves conscriptiós műveleteket tovább erőszakolni. Meghagyásából ez év végén, december 22-én, a Haditanács (4.298. sz. a.) értesítette a magyar-erdélyi katonai főparancsnokságot, hogy a reviziós munkálatok további folytatását függőben kell tartani; ugyanakkor utasította a conscriptiós munkálatokban részt vett ezredeket, hogy a conscriptiós könyvek katonai példányait a vármegyéktől átvéve, biztos őrizetbe helyezték, 21a Kancellária pedig 1788. január 3-án (16.719. sz. a.) a Helytartó Tanácshoz átirta oly értelemben, hogy a népösszeírás revíziójával „nyugalmasabb időig“ várni kell, a hatóságok azonban értesítendőek, hogy a népesedési könyvek megőrzéséről gondoskodjanak s a népességben időről-időre előforduló változásokat külön íveken jegyezzék fel oly célból, hogy ezek alapján e könyvek az annak idején újból megindítandó revíziós munkák alkalmával ismét kellőleg rektifikáltathassanak.

A város megnyugvással vette tudomásul a nyilvántartás beszüntetését elrendelő leiratot. Hiszen a nyilvántartás munkája sohasem volt népszerű, az nemcsak a lakosság zaklatásával járt, de a hatóságnak is sok bajt okozott. Gondoskodni kellett most a népesedési könyvek megőrzéséről. Erre vonatkozólag a városi Tanácsnak 1788. szeptember 22-én tartott ülésében *Ernst Ignác* városkapitány, az eddigi nyilvántartó (Evidenzhalter) jelentette a városi Tanácsnak, hogy a nyilvántartó könyvek (Evident-Bücher) 15 kötetet képező néhány ezer füzött ívből állanak, ha a városi Tanács ezeket most, oly célból, hogy azokból a szükséges kiírásokat eszközölni lehessen, a Stadt-Kanzlei-be rendeli szállíttatni, ő felelőségének tudatában csak úgy tehet ennek eleget, ha az egész anyagot nyugta ellenében adhatja át. Különben célszerűbb volna az egész anyagot a saját hivatalos szobájában hagyni betekintés végett. A városi Tanács ehhez a javaslatához hozzájárult.

Annak ellenére, hogy a Császár megszüntette a népesség nyilvántartására vonatkozó rendelkezéseit, Sopron városában mégis tovább vezették ezt s időről-időre megállapították a lakosság számát és annak nem, kor és társadalmi osztály szerinti megoszlását. Így az 1788. év végére és az 1789. év végére is összeállította *Ernst Ignác* városkapitány és nyilvántartó az összesítést, mely „*Populations-Stand für das Jahr 1788* (és illetve 1789) *die Königliche Freystadt Oedenburg betreffend*“ cím alatt a városi levéltárban őriztetik. Mindkét összesítés teljesen a József-féle népszámlálás eredeti mintája szerint készült s az év folyamán előfordult változások figyelembevételével állapítja meg az évvégi népszámokat. Az eredményeket azonban csak az egész városra vonatkozólag adja, a városrészek szerinti részletezés 22hiányzik. Az első kimutatás 1789. február 16-án, a második 1790. január 24-én kelt.

Ezekben vázoltuk a II. József által elrendelt népszámlálás és az ennek kapcsán fogantatott népességi nyilvántartás végrehajtását, amely műveletek teljes öt és fél éven keresztül foglalkoztatták a városi hatóságot és a lakosságot egyaránt. Oly műveletek voltak ezek, melyeknek igazi célját csak maga a felvilágosodott Császár ismerte fel, a nemzet értetlenül állott velük szemben: ő csak a Császár autokratikus akaratának érvényesítését látta bennük s nem tudta méltányolni, hogy a Császár e műveletekkel az ország megismerésének mily rendkívüli szolgálatot tett. Sopron 18. századbeli népességi és társadalmi viszonyainak megismerésére II. József összeírásai a legbecsesebb források s ha fennmaradtak volna az eredeti nyilvántartó könyvek kötetei, párját ritkító anyag birtokában volnánk.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Dr. Thirring Gusztáv: Az első soproni népszámlálás. (1784.) / Dr.

Gustav Thirring: Die erste Soproner Volkszählung im Jahre 1784.

Dr. Gustav Thirring: Die erste Soproner Volkszählung im Jahre 1784.

Die von Kaiser Josef II. mit Erlaß vom 1. Mai 1784 angeordnete Volkszählung war die erste Zählung der Bevölkerung Ungarns, die sich auf alle Gesellschaftsschichten erstreckte und sich dadurch wesentlich von allen früheren Konskriptionen unterschied, die zumeist steuerpolitische oder militärische Zwecke verfolgten, somit alle jene Bevölkerungsschichten außer acht ließen, die von der Steuer befreit waren. Zur Erhebung dienten die „Individuellen Haus- und Familien-Bogen“, in die jede Person, mit ihren individuellen Angaben, in je eine Zeile einzutragen war. Aus diesen Bogen mußte das „Populations- oder Ortschaftsbuch“, auch „Conscriptionsbuch“ genannt, hergestellt werden, daß zur weiteren Evidenzhaltung der Bevölkerung zu dienen hatte. Die ursprünglich für 1. September angeordnete Zählung mußte wegen Kürze der zu den Vorarbeiten verfügbaren Zeit auf den 1. November verschoben werden.

In Sopron wurde die Volkszählung im Sinne der vom Statthaltereirat erlassenen zahlreichen Verordnungen durch die Organe der Stadtverwaltung und des Militärs („zwischen Militair und Politico“) durchgeführt. Von Seite der Stadtverwaltung war [23](#)der Magistratsrat („Rath-Verwandter“) *Ignaz Ernst*, von Seite des Militärs Oberlieutenant von *Brixen* (vom Infanterie-Regiment Franz Kinsky) mit der Leitung der Arbeiten betraut. Die am 1. November begonnene Zählung wurde in den ersten Tagen des Jahres 1785 beendet und am 12. Januar dieses Jahres wurde die, die gesamten Resultate der Zählung enthaltende „Zusammengezogene Häuser- und Familien-Tabelle von Anno 1784“ durch die Leiter der Aufnahme unterzeichnet und wenige Tage später dem Statthaltereirat unterbreitet. Die Hauptresultate der Zählung waren: 782 Häuser mit 2.778 Haushaltungen, in denen 11.856 Personen gezählt wurden. Es war dies die Zahl der rechtlichen Bevölkerung. Die Zahl der faktisch anwesenden Einwohner belief sich auf 12.633.

Die Voraussetzung des Magistrates, die Konskriptionsarbeiten seien mit der Durchführung der Zählung beendet, erwies sich als irrig. Schon einige Monate nach der Unterbreitung der Zählungsergebnisse mußten die Arbeiten der Evidenzhaltung (durch Eintragung aller Veränderungen im Bestand der Bevölkerung) in Angriff genommen werden, die dann bis Anfang 1788 (mit der Verpflichtung, die Resultate mit jedem Jahresende zu unterbreiten) fortzusetzen waren, in Sopron aber selbst nach Aufhebung des Konskriptionszwanges (29. Januar 1788) bis Ende 1789 (aus eigenem Antrieb der Stadtverwaltung) durchgeführt wurden.

Die Stadtverwaltung hatte im Zeitraum der für sie recht beschwerlichen Konskriptionen und Revisionsarbeiten für dieselben immer großes Interesse und Verständnis bezeugt. Sopron war eines jener wenigen Munizipien, die nicht nur die der Nation verhaßte (weil mit Umgehung der Gesetzgebung auf imperative Weise angeordnete) Volkszählung ohne jegliches Hindernis in der kürzesten Zeit durchgeführt, sondern auch die große Last der ständigen Evidenzhaltung der Bevölkerung ohne Murren auf sich genommen hatte, welches pflichtgemäße Verhalten die größte Anerkennung verdient.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Dr. Varga Lajos és Dr. Mika Ferenc: A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán.

[24](#)Dr. Varga Lajos és Dr. Mika Ferenc: A magyar Fertő halászata az utolsó 12

esztendő folyamán.

(Egy grafikonnal a szöveg között.)

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Dr. Varga Lajos és Dr. Mika Ferenc: A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán. / 1. Bevezetés.

1. Bevezetés.

1568-ban történt, hogy a Fertő-tó vize rendkívül megcsökkent s egészen váratlanul a mélyebb területekre húzódott vissza. Ennek következtében a tó halállománya nagy mértékben megfogyatkozott s a környék halászlai csekély eredménnyel tértek vissza halászó útjaikról. Bécs piacáról elmaradtak a Fertő környékének községeből hetenként megjelent szekerek, melyek a Fertő halait szállították a császárvárosba. Bécs népe nem kapta meg a bizonyára olcsó és kedvelt fertői halakat. A lakosság elkeseredése akkora volt, hogy a város panaszt terjesztett az uralkodó elé. Az *udvari kamara*, mely bizonyára nagyon szíven viselte a birodalmi székváros lakosságának élelmezési gondjait, hamarosan *bizottságot* küldött a Fertő környékére. Ennek az volt a feladata, hogy megállapítsa a halászat nagyfokú megcsökkenésének és a Fertő nagyarányú apadásának okait. Úgy látszik, hogy a bizottság megkapta a felhatalmazást arra is, hogy mindent megtegyen a baj megszüntetésére, ami jól mutatja azt, hogy milyen általános és nagy csapás volt a bécsi lakosság számára a fertői hal elmaradása.

A bécsi bizottság beutazta a Fertő egész környékét és lelkiismeretes munkát végzett. Megállapította, hogy a Fertő vize valóban nagyon megapadt és a partoktól messzire elhúzódott. Ennek az *okát* keresve azt is megállapította, hogy a *Rábca* vizét, mely addig a Fertőbe ömlött, özv. *Nádasdy Tamásné* más irányba vezettette, felduzzasztotta és malmot építtetett melléje. ²⁵Ám az özvegy főúrné más „bünt“ is elkövetett: Sarródtól Pomogyig töltést építtetett s azon vámot szedett, ami nem lett volna baj, de a súlyos következmény az volt, hogy a *töltés elzárta a Hanság és a Fertő-meder vízterületének közlekedését*.

A bizottság jelentésében nagy szakismerettel kimondotta, hogy a Rábca vizének elvezetése s a Hanság és Fertő vízgyűjtő területének egymástól történt elzárása okozta a Fertő vizének káros visszahúzódását. Javasolta az udvari kamarának, hogy rendeletére özv. *Nádasdy Tamásné* a folyót vezettesse vissza a Fertőbe s a töltést is romboltassa le, miáltal a tó apadása megszűnik s újra vízzel fog megtelni. Ez a javaslat a Hanság és a Fertő hidrográfiai viszonyainak *mai ismerete* mellett is kétségtelenül megállja a helyét. Valószínű azonban, hogy a Rábca helyett a *Répcét* kell értenünk, bár a két folyót sokan még ma is egynek veszik – a Hanság területén – s a térképek is zavarosan használják a két nevet.

Arról azonban semmit sem tudunk, hogy az udvari kamara felszólította-e özv. *Nádasdy Tamásné*t a javasoltak végrehajtására. Sokan valószínűnek tartják, hogy ez megtörtént s az özvegy végrehajtotta a rendelkezést.

A Fertő vízingadozásainak zavaros és hányatott történetéből csak ezt az egy példát hoztuk fel arra, hogy a *fertői halászatnak* a régmúlt időkben is *milyen nagy gazdasági jelentősége* volt. Kétségtelen, hogy mindenkor, amikor a különös és szeszélyes tó vízállása magas volt, a halgazdagság miatt a Fertő halászata nagyon jövedelmező, mert kedvelt néptáplálék volt. Hiszen a fertői *ponty* és *csuka* szívesen fogadott halak voltak nemcsak Sopron és Pozsony, hanem Bécs városi lakossága előtt is. Itt bizonyára egyéb halak is fogyasztókra találtak s a *kárász, keszeg, compó, kele* stb, sem voltak megvetett halfajok. A *szélhajtó*

küsz-ről (*Alburnus lucidus Heckel*) pedig tudjuk, hogy a múlt században a bécsi és a cseh műgyöngykészítők számára óriási tömegben fogták, mert pikelyeiből kitűnő „gyöngyesszenciát” lehetett előállítani. Szájhagyományok állítják, hogy a múlt században a Fertő magas vízállása idején annyi volt a *keszeg*, hogy nagy tömegeit a tó környékének lakossága sertéseinek hizlalására használta fel.

26A múlt század nyolcvanas éveiben ismét igen magas volt a Fertő vízállása s akkor a halászok – megbízható adatok szerint – 30–40 kilogrammos *harcsákat* is zsákmányoltak. A 10 kilós csukák, 5–6 kilós pontyok s a „tenyéрни széles kárászok közönségesek voltak”, mondja *Nagy Ferenc*.¹⁽³⁾ *Harminc évvel ezelőtt* azonban a víz visszahúzódása miatt megint sokat szenvedett a tó halállománya. *Nagy Ferenc* írja: „Most azonban ritkaság számba megy, ha 1–1 1/2 kilós potykát húz ki a háló; csuka, harcsa és kárász meg éppen hogy alig akad mutatóul. A míg hajdanában – alig egy pár évvel ezelőtt – egy-egy húzásra két-három, sőt több mázsa halat fogtak a halászok, most jó fogásnak mondják, ha a napi 4–5 húzás 2 mm (métermázsa) apró, többnyire negyedkilós pontyot eredményez. Ami hal van a tóban, az is inkább az északi s nyugati partokra húzódik, mert ott mélyebb a víz s ott több patak üdíti fel a Fertőt.”

Mi kerekén 15 év óta figyeljük a magyar Fertőt s vizének változásait, halállományát és halászatát. Ez alatt az idő alatt is nagyon sokat változott mind a *víztömeg*, mind a *halállomány* és ennek következtében a *halászat* eredménye is. Megfigyeléseink eredményeit óhajtjuk a következőkben röviden ismertetni. Itt hangsúlyoznunk kell, hogy vizsgálatainkat a *magyar Fertőn*, tehát a trianoni békeparancs után a soproni népszavazás következtében hazánk birtokában meghagyott tórészen végeztük. Az osztrákoknak juttatott részre csak nagyon ritkán tettünk kirándulásokat s így rendszeres kutatásokról nem lehet szó. Ottani tapasztalatainkat tehát nem is használhattuk fel.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Dr. Varga Lajos és Dr. Mika Ferenc: A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán. / 2. A magyar fertői halászat eredményei.

2. A magyar fertői halászat eredményei.

Mint hogy a fertőmenti halászok zsákmányának mennyiségét sehol sem tartják nyilván, azért a halászat eredményeiről teljesen pontos képet nem adhatunk, *Minden adatunk tehát csak hozzávetőleges*, mert azok csak *becslés* eredményei. Ám az adatok összeszedésében igyekeztünk alapos, lelkiismeretes munkát végezni. Megfigyeltük a hivatásos halászok munkáját, kikérdeztük őket és vezetőiket, átnéztük a fogott halakat s figyelemmel kísértük a soproni piacra felhozott halállományt.

27Az 1924–27, évben a Fertő aránylag magas vízállású volt s már a Fertőrákos előtti területeken is 60–70 cm-es mélységű volt a víz. Ezekben az években nagyon eredményes volt a fertői halászat.

Így 1924-ben összesen mintegy 800 métermázsa értékesíthető halat fogtak; ebből 100 mázsa *ponty*, 170 mázsa *compó*, 200 mázsa *kárász* és 60 mázsa *csuka* volt a legértékesebb,. A tó vízterületének nagyságához viszonyítva nem sok, de mégis jól hasznosítható tömeg volt az eredmény.

A következő (1925.) esztendőben az eredmény még jobb volt. Összesen 900 métermázsa volt a kihalászott halmennyiség. Ebből a tömegből mintegy 110 mázsa volt a *ponty*, 180 mázsa a *compó*, 220 mázsa a *kárász* és 80 mázsa a *csuka*. A többi mennyiség egyéb, kevésbé értékes, ám felhasználható halakra esett.

Még jobb volt az eredmény 1926-ban. Ekkor már mintegy 1000 mázsa hal volt a magyar Fertő halászáinak fogása, Ebből a szép mennyiségből mintegy 110 mázsa jutott a *pontyra*, 200 mázsa a *compóra*, 240 mázsa

a *kárászra* és 120 mázsa a *csukára*. A *csuka* nagyon értékes és pl. a soproni piacon is kedvelt hal s örvendetes volt, hogy ennek fogása két év alatt éppen kétszeresére emelkedett. A szintén értékes *ponty* halászati eredménye azonban alig emelkedett,

A halászatra vonatkozólag hosszú idő óta az 1927. év volt a legeredményesebb. Ekkor fogták a magyar Fertőben a legnagyobb halmennyiséget. A közeli piacokon már nem is tudták értékesíteni s halászaink az osztrák tórész partjaira lejáró osztrák kereskedőknek adták el, akik különleges halszállító gépkocsikon szállították Bécsbe. Rendesen éjszaka vették át a zsákmányt, hogy reggelre az eleven halakkal az osztrák főváros piacaira érkezhessenek. Bármilyen mennyiséget szívesen átvettek. Ebben az évben a fogás összes mennyisége, mintegy 1200 métermázsát tett ki, tehát az 1924. évi eredményhez hasonlítva kerekén 50%-os volt az emelkedés, Ebből a mennyiségből 130 mázsa volt a *ponty*, 200 mázsa a *compó*, 270 mázsa a *kárász* és 140 mázsa a *csuka*. A magyar fertői halászat csúcsertékét tehát 1927-ben érte el.

Sajnos, ez az állapot a következő esztendőben már nem maradt meg. A Fertő újra egyik *kiszáradási* időszakához érkezett el. A vízmennyiség fokozatosan csökkent. Ám ennek ellenére 1928-ban még meglehetősen jó volt a halászat eredménye. Ekkor még összesen mintegy 850 mázsa halat eredményezett a halászat, melyet az egész éven át – az alacsony vízállás miatt nehezen ugyan – de üzni lehetett. A kifogott mennyiségből 90 mázsa volt a *ponty*, 160 mázsa a *compó*, 260 mázsa a *kárász* és 110 mázsa a *csuka*.

A halmennyiség és halászat eredménye 1929-ben már nagyon szomorú képet mutatott. A tó vízmennyisége nagyon megcsökkent s egyéb, később részletesebben sorra kerülő csapások érték a tavat és ennek halállományát. Ebben az évben csak június haváig lehetett halászni. Az eddigi fogás mindössze kb. 200 mázsa volt, melyből azonban mintegy 65 mázsa volt csak az értékes hal, mégpedig 30 mázsa *ponty*, 5 mázsa *compó*, 10 mázsa *kárász* és 20 mázsa *csuka*. A magyar tórész nagy területei jutottak szárazra. A tavaszi ívás is nagyon gyengén sikerült.

1930-ban a tó nagyfokú sekélysege miatt a halászat jóformán teljesen szünetelt. A halászok kerítőhálóval nem dolgozhattak, sőt varsával is alig. Ha a halászok itt-ott kedvező szélviszonyok mellett, amikor az északi és északnyugati szelek a magyar tórészre nyomták le a vizet az osztrák területekről, fogásra szánták el magukat, kizárólag nádvejszékekkel végezték azt. Így az egész esztendőben mintegy 50 mázsa volt az eredmény. Ebből 10 mázsa lehetett a *ponty* és 3 mázsa a *csuka*. Így lassanként még a soproni piacról is elmaradt a fertői hal. A halászok kénytelenek voltak az általuk nagyon lebecsült *nádvágással* megkeresni kenyerüket. Szerszámaik részben otthon, részben pedig a tó nádasai között, vagy a partokon lógtak a szélben az egész éven keresztül. Volt idő bőségesen a halászó szerszámok kijavítására és rendbehozására, bár ezek egy része a gondozás elmaradása miatt teljesen tönkrement. A laposfenekű halászcsonakokat is a nád szállítására rendezték be.

1931-ben csak július havában kezdődött meg a rendszeresnek mondható halászat s eltartott a tó befagyásáig (december 4). Ez év tavaszán ugyanis hirtelen sok víz jutott a Fertőbe. Az a különös és szokatlan jelenség történt, hogy a Duna nagyon magas vízállása miatt Győr felől a Répce, Rábca, Rába és az Ikva vize a hansági főcsatornán keresztül *visszafolyt a Fertőbe* és alaposan feltöltötte a tó medrét. Ehhez járult az a körülmény is, hogy a nyár és az ősz sajátságos módon szokatlanul szeles volt. Nagyon gyakori volt az északnyugati szél, melynek hatása alatt a tó északi részéből nagy mennyiségű víz került át a magyar tómedencébe s ez aránylag sok halat hozott magával az osztrák tórészből. A magyar tórész halászaik őszi tapasztalat alapján mindig nagyon örvendenek az északi és északnyugati szeleknek, mert ezek, különösen hosszabb ideig történő működésük idején, a vizet a magyar medencébe nyomják, a vízmagasság emelkedik s nagyon sok halat juttatnak ide. (A viharos északi és északnyugati szelet azonban gyűlölik a

nádvágók és nádszállítók, mert ilyenkor lehetetlen a náddal megrakott csónakokat hajtani és vezetni.)

Ebben az évben mintegy 270 mázsa volt a halászat eredménye. Ebből a mennyiségből azonban feltétlenül le kell számítanunk 40–50 mázsa *pontyot*, mely a hansági főcsatornából került a tóba (az említett visszaömlés alkalmával), tehát nem fertői eredetű. A hansági *főcsatornában* ugyanis nagyon jól tenyészik a *ponty*. Így az évi fogás eredménye mintegy 220–230 mázsa volt.

A nevezetesebb és értékesebb halfajokból 1931-ben a következő mennyiséget fogták.

1. pirosszemű <i>kele</i> és vörösszárnyú <i>koncér</i> mintegy	50 mázsa,
2. <i>sügér</i> mintegy	20 mázsa,
3. <i>dévérkeszeg</i> és <i>ezüstös balin</i> mintegy	60 mázsa,
4. <i>csuka</i> mintegy	40 mázsa,
5. <i>ponty</i> mintegy	100 mázsa,
<hr/>	
Összesen mintegy	270 mázsa.

1932-ben a halászat már jóval eredményesebb volt. A tó víztömege az előző évi állapothoz viszonyítva nem növekedett ugyan, de a gyakori északi és északnyugati szelek most is meghozták eredményüket, úgyhogy az egész évi fogás eredménye mintegy 500 mázsára becsülhető. Ebből azonban csak mintegy 60 mázsa volt a *ponty* és csupán 10 mázsa a *csuka*. Ez az utóbbi 30 értékű hal tehát nagyon megfogyatkozott s a kifogott példányok is gyengék, fejletlenek voltak.

Javulást azonban az 1933. esztendő sem hozott. A kifogott halmennyiség az előző évit alig haladta meg. A tó vízmennyisége folytonosan csökkent s így a halállomány sem szaporodhatott. Ebben az évben mintegy 550 mázsa volt a fogott halak mennyisége, Ebből azonban csak mintegy 75 mázsa volt a *ponty* s az előző évhez hasonlóan csupán 10 mázsa lehetett a *csuka*. A többi mind csekélyebb értékű halfajokból került ki.

A magyar Fertő halászatának eredménye évtized óta az 1934. évben volt a legszomorúbb és a leggyengébb. Kétségtelenül *ekkor érte el a mélypontot*. Az egész éven át kihalászott hal összes mennyisége nem volt több 40 mázsánál. Kerítőhálóval egyáltalában nem lehetett halászni. A varsával való halászat is csaknem csődöt mondott. A kifogott *ponty* mennyisége mintegy 5 mázsa, a *csukáé* pedig csak 3 mázsa volt. A hálók és a varsák ismét üzemen kívül kerültek. A halászok újra nádvágásra kényszerültek, mint 1930-ban s ezzel az „alantos“ munkával kellett megkeresniök kenyerüket.

Az 1935. évben a halászat eredménye némileg javult. Az egész évi fogás mintegy 160 mázsára becsülhető. Ebből 15 mázsa volt a *ponty*, mintegy 8 mázsa a *csuka* és 1/2–1/2 mázsa a *compó* és *kárász*. A fennmaradó mennyiséget főleg a *dévérkeszeg*, *ezüstös balin*, *vörösszárnyú koncér* és a *pirosszemű kele* adták. Feltűnő tehát az azelőtti években gazdaságilag jelentős *compó* és *kárász* nagyfokú megcsökkenése. Minthogy azonban ebből a két halfajból öt éven át – 1930-tól 1934-ig – alig fogtak valamit, ez az 1 mázsa is örvendetes tény, mert remélhető, hogy ha a Fertő vízállása magasabb lesz, ez a két gazdaságilag fontos

hal újból el fog szaporodni,

Az 1936-os eredmények feldolgozásával most foglalkozunk s így még nem közölhetjük, De az eddigiekből is megállapítható, hogy ennek az esztendőnek halászati eredménye biztatóbb és jobb, mint a közvetlen előbbi évek eredménye.

Látható ezekből, hogy a Fertő gazdaságilag fontos halállománya és halászata mennyire változó. Az azonban, aki a Fertő *természeti viszonyait* ismeri, nem fog csodálkozni ezen. ³¹Hiszen *tavunk a legszeszélyesebb változások örökös színtere*. Nemcsak a víz mennyisége, fizikai és kémiai viszonyai változnak meg szinte évről-évre, hanem ennek következtében az egész élővilága is. Nagyfokú sekélyisége miatt a Fertő minden tekintetben a változó, u. n. asztatikus tavak közé tartozik. Állandóság, megállapodottság talán soha sincsen benne. A víz mennyiségének s fizikai, kémiai viszonyainak örökös – sokszor nagyon szélsőséges – megváltozásai hihetetlen rugalmasságot és alkalmazkodóképességet követelnek meg a Fertő élőlényeitől, növény- és állatvilágától s így a halaitól is. Ha ez az alkalmazkodóképesség hiányzik, akkor az állati és növényi élet ilyen tagjai a pusztulásra vannak kárhóztatva.

Mindez pedig mint *végző okra*, a nagyfokú *sekélyiségre* vezethető vissza.

Maradandó értékű törvényszerűséget tehát a Fertő élővilágáról nem állíthatunk. Így pl. nem lehet állandó értékű tényeket megállapítani a Fertő halairól és halászatukról sem. Aki *Homér Janka dr*-nak a „*Halászat*“ c. szaklap 1933. évi 3–4. számában a Fertő halászatáról és halairól szóló részletes ismertetését olvasta,¹⁽⁴⁾ kétségtelenül azt a meggyőződést szerezte, hogy a Fertő halállománya és halászata ma is jelentékeny. Azt írja, hogy a Fertőben (magyar tórész) évente 800–900 mázsa halat fognak és a *csuka*, *compó* és *kárász* a tónak gazdaságilag legfontosabb hala.

Azt, hogy ez az állítás milyen kevéssé állja meg a helyét ma, világosan bizonyítják a fentebb előadott tények és adatok. Hiszen a utóbbi években a *compó* és a *kárász* csaknem teljesen kipusztultak és így természetesen semmiféle gazdasági jelentőségük sem lehet. A *csuka* pedig tíz évvel ezelőtti állományának egytizedére csökkent, tehát állományának 90%-a veszett ki.

De súlyos veszteséget és változásokat szenvedett a *gazdaságilag nem fontos* halfajok állománya is. Egyes fajok vagy teljesen kipusztultak, vagy pedig annyira elhúzódtak az északi (osztrák) tórészre, hogy a magyar tóterületen nem lehetett megfigyelni őket.

³²Ezzel szemben a végzett kutatások megállapították, hogy aránylag rövid idő alatt újabb, gazdaságilag nem fontos, csak tudományos szempontból érdekes halfajok jelentek meg a Fertőben, kiváló jeléül annak, hogy a Fertő milyen jelentékeny változásoknak alávetett tó, amelyben a tudományos kutatásokat sohasem lehet lezárni.¹⁽⁵⁾

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Dr. Varga Lajos és Dr. Mika Ferenc: A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán. / 3. A gazdaságilag fontosabb halak állományának változásai.

3. A gazdaságilag fontosabb halak állományának változásai.

A következőkben a gazdasági szempontból nevezetesebb halfajok állományának változásait fogjuk röviden ismertetni. Ezzel többek között az is a célunk, hogy az eddigi ismeretek rögzítésével a további kutatások

számára is alapot adjunk.

A közönséges csuka (Esox lucius L.). A Fertőben mindig közönséges és értékes halfaj volt. Az 1917. évben bekövetkezett nagyfokú kiszáradás előtt gazdasági jelentősége nem volt olyan nagy, mint a *pontyé*. Nagyon érdekes, hogy az 1917-29. évek közötti időkből nagy mértékben elszaporodott s a tó leggyakoribb és legfontosabb hala lett. Az 1928-29-i kemény tél után, amikor a magyar tórész vize legtöbbször helyen a *fenékgig befagyott*, a csuka – mint a sekélyebb parti részek lakója – csaknem teljesen kipusztult. Utánpótlása az 1930 után következő esztendőkből az osztrák tórészről történt, de ez igen lassú folyamat volt, ami azt mutatja, hogy az osztrák területeken nem volt oly elterjedt és gyakori, mint a magyar tórészben.

Ívása az 1930-31. években nagyon gyenge volt. Nagyon káros az a körülmény is, hogy a halászok főleg ívása idején fogják. 1932-ben már gyakoribb volt, de csak olyan kicsiny példányok kerültek hálóba, melyeknek súlya 1 kg volt; a 2 kg-os egyedek már nagy ritkaságok ma is, Pedig az irodalmi adatok szerint régebben, pl. a múlt században 25 kg-os példányokat is fogtak.²⁽⁶⁾ Saját megfigyeléseink szerint 1929 előtt 6-7 kg-os példányok elég gyakran kerültek hálóba.

Az 1935. év tavaszán, ívása idején, az elmúlt esztendőkhöz ³³képest nagyobb mennyiségben mutatkozott. Ívása sikerült s így remény van arra, hogy ez a gazdasági szempontból annyira értékes halfaj, amennyiben a vízállás állandó marad, újból el fog szaporodni. Sajnos, hogy a kíméletlen halászat az erősebb elszaporodást nagyon gátolja. Ma még a 100-150 gr-os példányokat is piacra viszik. A külföldi példákhoz hasonlóan a csukára vonatkozólag is meg kellene állapítani a legkisebb kifogható mértéket s ívása idején el kellene tiltani a halászatát. Így egészen biztosan a Fertő legfontosabb és legbecsesebb hala lenne.

Tőponty (Cyprinus carpio L.). Az előbb említett 1917. évi kiszáradási időszak előtt a Fertőnek gazdasági szempontból a legfontosabb hala volt. Mint a nyílt, mélyebb vizeket kedvelő faj, az 1928-32. évek csapásait aránylag csekély veszteségekkel élte át. Az utóbbi esztendőkből a sanyarú életviszonyok között is a Fertőnek egyetlen gazdaságilag értékes hala volt. A halászok szemében ma is az egyetlen értékes zsákmány. Sajnos, kíméletlenül fogják. Ennek következtében az 1 kg fölötti példányok erősen megritkultak. Így az 1935. évben a piacra felhozott pontyok legnagyobb része alig érte el az 1/4 kg-ot. Jelentősége azért emelkedőben van.

Széles kárász (Carassius carassius L.). A parti sekélyebb vizek lakója. A soproni, fertőbozi és balfi határba tartozó területek nádasai között levő tavakban, melyek csak csatornák útján vannak összeköttetésben a Fertő nyílt vizeivel, nagy tömegben élt. Az 1924-28 közötti időben évente 200-270 mázsát fogtak belőle. Kedvelt, keresett hal volt. Az 1928-29. kemény télen bekövetkezett fenékgig való befagyás s a következő években történt kiszáradási jelenségek az állományt annyira tönkretették, hogy gazdasági jelentősége csaknem teljesen megszűnt. Minthogy nem vándorló természetű s a nádasok mentének lakója, azért az északi irányból fúvó szelek okozta vízlehzúzóással az északi, ma osztrák területekről sem kerülhet hozzánk. Azért csak hosszú idő múlva nyerheti vissza régi jelentőségét, bár 1935-ben újból mutatkozott s ívása is sikerült. Elszaporodására megvan a reményünk.

Nyálkás compó (Tinca vulgaris Cuv.). Az 1928 előtti esztendőkből ³⁴évente 120-200 mázsát is fogtak belőle. Minthogy a bécsi piacon nagyon kedvelt és keresett hal volt, leginkább oda szállították. Főleg a kárásszal együtt fordult elő. Nálunk legkedveltebb helye volt a Fertőrákostól délkeletre levő és pompás *Chara*-mezőkkel benőtt „Parasztócsa” (Bauerlacke).

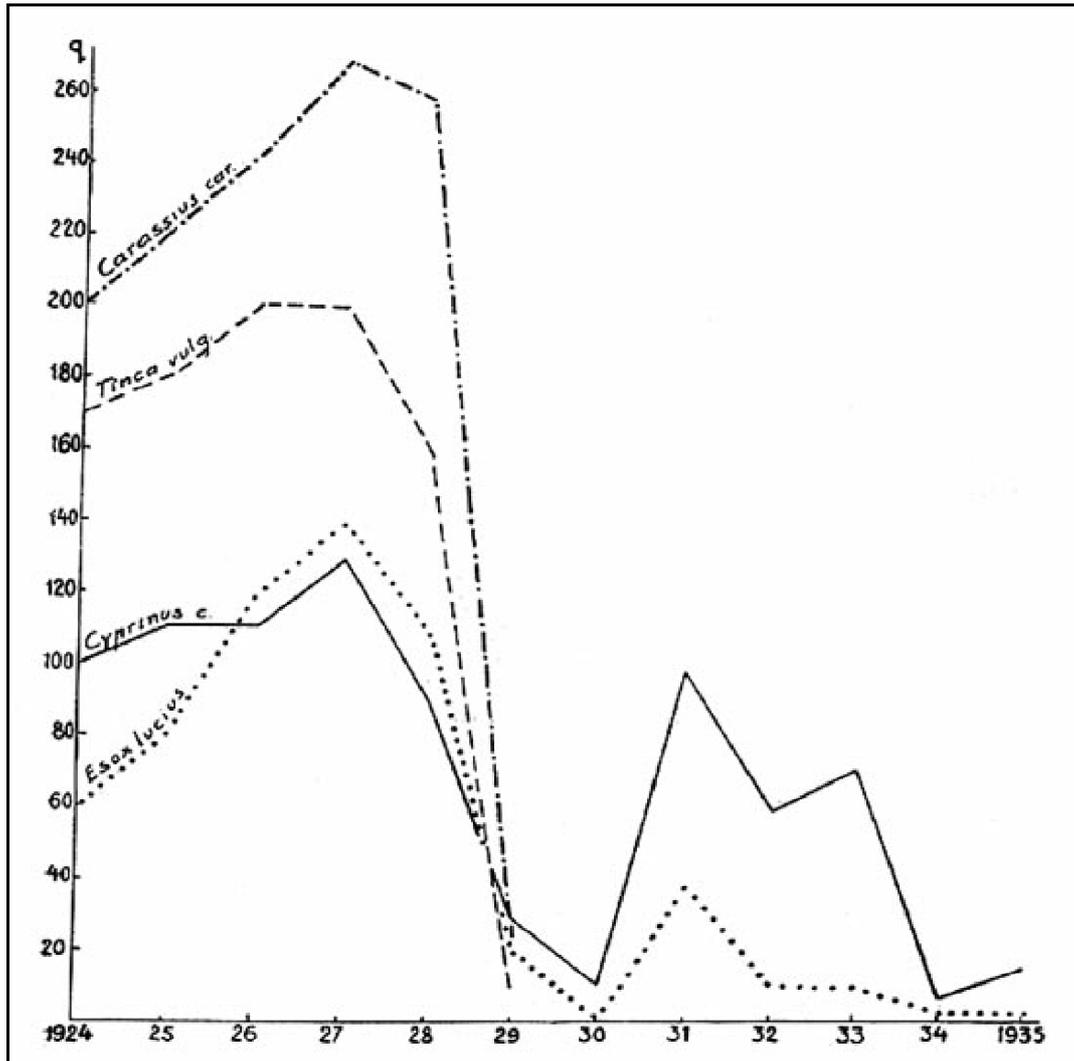
Mai állományáról csak azt mondhatjuk, hogy szinte teljesen kipusztult. Így nagy gazdasági jelentőségének vége szakadt. Viruló állományát ugyanazok a katasztrófák tették tönkre, mint amelyek a kárászt és

csukáét kipusztították. A kárászhoz hasonlóan csak nagyon lassan fog újból megerősödni, ha a tó vízállása hosszabb időn keresztül kedvező marad. Az 1935. évben éppen úgy, mint a kárász, újból mutatkozott, de nagyon elenyésző mennyiségben. Pedig gazdasági jelentősége miatt üdvös volna, ha ez az értékes halfaj újból elszaporodnék. Az is tanácsos volna, ha *betelepítéssel* nem csak növelnék, hanem fel is frissítenék az állományt, hiszen az 1928 előtti nagy mennyiség is az 1903-ban történt betelepítés elszaporodásának eredménye. A betelepítésnek és mindenféle mesterséges beavatkozásnak természetesen igen nagy akadálya az a körülmény, hogy minden kérdés csak az osztrákokkal közösen oldható meg.

Ennek a négy, gazdasági szempontból értékes halfajnak halászati fogását az utolsó 12 esztendőben a mellékelt grafikon (1. rajz) tünteti fel. Itt jól láthatjuk az 1929. év előtti fogások magas értékeit és az azután bekövetkezett katasztrofális megcsökkenést.

A felsorolt négy halfajon kívül még volt a Fertőnek egyéb értékes halfaja is. Szükségesnek tartjuk, hogy röviden ezekről is megemlékezzünk.

Rózsás márna (*Barbus fluviatilis* Agassiz). A Fertőben való előfordulásáról az irodalomban legelőször *dr. Wachtel* soproni orvos és természetvizsgáló emlékezik meg 1859-ben megjelent könyvében,^{[17](#)} Tekintettel arra, hogy kimondottan *folyóvízi hal*, a régebbi időben is csak *vendége* lehetett a Fertőnek. Így ez a hal is jó bizonyíték arra, hogy főleg a régebbi időkben a folyóvizek gyakran megjárták a Fertőt. Ma is megvan. 1931 tavaszán [35](#)a megduzzadt harsági főcsatornán keresztül sok jött be a Fertőbe, úgyhogy ebben az időben a keleti partvidékeken bőven került hálóra.

1. ábra. – Abbildung 1.

A kárász (*Carassius carassius*), nyálkás compó (*Tinca vulgaris*), ponty (*Cyprinus carpio*) és csuka (*Esox lucius*) kifogott mennyiségének változásai az 1924-35. években. – Die Änderung des Fanges der vier wichtigsten Fische in dem ungarischen Fertő vom Jahre 1924 bis 1935.

Dévérkeszeg (*Abramis brama* L.). A Fertő minden helyén közönséges hal. Az 1928 utáni csapások csak a sekély parti területeken élő állományt pusztították el. A nyiltabb vizeken tartózkodó egyedek nagy részének sikerült a mélyebb, osztrák vízrézszekre 36elmenekülnie. A gazdasági szempontból fontos kárász és compó erős elpusztulása miatt a dévérkeszeg halászati jelentősége határozottan megnövekedett. Minthogy azonban a magyar tórérszen a víz még 1936-ban is nagyon sekély volt, itt legfeljebb csak 1/4 kg-os példányok kerülnek hálóba. Ezzel szemben az 1929 előtti esztendőkből 1/2–1 kg-os példányok is bőven voltak. A nagyobb, fejlettebb példányok ma az osztrákoknak ítélt tóterület valamivel mélyebb és nyiltabb vizeiben tartózkodnak.

Ezüstös balin (*Blicca björkna* L.). Ez a hal mennyiségileg mindig a dévérkeszeg mögött maradt;

számarányuk kb. 1:6 volt. Az 1928–32. esztendőök csapásai erősebben sújtották, mint a dévérkeszeget, mert jelenleg a számarányuk csak 1:10 lehet.

Szélhajtó küsz (Alburnus lucidus Heckel). Pikkelye miatt a múlt században óriási tömegben fogták, amint erről főntebb megemlékeztünk. Addig, amíg a Fertő magasabb vízállású volt, a ragadozó halak és madarak nem tudtak nagy pusztítást okozni az állományában. Az alacsonyabb vízállások idején azonban mennyisége egyre jobban megfogyatkozott.

Tudománytörténeti szempontból nevezetes, hogy régebben *Heckel* a Fertőben *több fajváltozatát* (varietas) találta meg, melyeket ő akkor (1858) önálló, *külön fajoknak* tartott.¹⁽⁸⁾ Így leírja az *Alburnus lacustris Heck.*-t, mely szerinte csak a Fertőben és Balatonban fordult elő, továbbá az *Alburnus obtusus Heck.* és az *Alb. acutus Heck.* nevű fajokat, melyek *kizárólag a Fertőben* éltek, tehát *endémikus* fajok, illetőleg fajváltozatok voltak.

Ez a faj a Fertőben 1917–29 között már igen csekély mennyiségben volt meg. Leginkább a Balf és Fertőrákos közötti Halászkunyhó előtti u. n. Fürdőházi-tócsában élt nagyobb számban. Itt igen sűrű alámerülő növényzet (*Utricularia*, *Myriophyllum* és *Ceratophyllum*) tenyészett s halunk azért jó búvóhelyet talált az akkor nagy mennyiségben élt *csuka* falánksága elől. A tó sekélyebb helyei s így a Fürdőházi-tócsa is 1928/29 kemény telén a fenéig befagyott s ez a dús alámerülő vizinövényzetet teljesen tönkretette. Így a *küsz* is véglegesen kipusztult. ³⁷A Fürdőházi-tócsát, a régi (1880-as évek) soproniak kedvelt fürdőhelyét, ma már csaknem teljesen nádas nőtte be, ami 4 éven át történt meg. A *szélhajtó küsz* azonban a fertőrákosi-pataokban egészen a torkolatáig bőven található ma is.

Pirosszemű kele (Scardinius erythrophthalmus L.). Minthogy inkább a parti tájak lakója, a Fertő kiszáradási jelenségei e hal állományát rendkívül megcsökkentették. Egyes rajjai az 1931. évtől kezdődően a mai osztrák tóterületről hozzánk is lesodródtak s így a magyar vízrészen újra megjelent. Ámde régi gazdag állományának csak szerény töredéke van meg. Minthogy ellenálló, nagy alkalmazkodóképességű faj, bizonyos, hogy újra és hamarosan el fog szaporodni,

Csapó sügér (Perca fluviatilis L.). Egyike a Fertő legközönségesebb halfajainak. Az 1928. évet megelőzően óriási tömegei éltek a tóban. Különösen a nádasok tája nyüzsgött a törpe növésű, ragyogóan zöldszínű, feketén csíkozott, ám gazdaságilag teljesen értéktelen változatától. A nyílt vizeken élő szürkés, elmosódott színezetű és 1/2 kg-ra is megnövő ú. n. „Laute Bärschtling“, melyet *Walter E.* „Jagebarsch“ néven különböztet meg,¹⁽⁹⁾ már sokkal ritkább volt. A *törpe változata* jóformán teljesen kipusztult a tó parti részéről, ámde a nyílt vizekben tartózkodó állományt a különféle katasztrófák nem érintették.

1934 óta újból szaporodóban van, pedig ennek a rosszul növekedő és ragadozó természetű, kimondottan gyomhálnak az elszaporodása nem nagyon kívánatos. Remélhető, hogy a *csuka* elszaporodása nem fogja megengedni, hogy túlságos tömegben lépjen fel.

Vágó durbincs (Acerina cernua L.). A soproni és fertőbozi határhoz tartozó parti részek kivételével általában mindenütt előfordul, állománya azonban 1929 óta nagyon megcsökkent. Életmódjára vonatkozólag mind *Herman Ottó*,²⁽¹⁰⁾ mind *Lovassy Sándor*³⁽¹¹⁾ azt írják, hogy *ragadozó*. Ámde ezt *Walter E.* és legújabban ³⁸*Gaschott O.*¹⁽¹²⁾ határozottan kétségbevonják. Az ellentmondó megállapítások felülvizsgálása céljából igen sok *durbincs*-példány gyomor- és béltartalmát vizsgáltuk meg. Mindig csak *Gammarus*, *Asellus aquaticus* és árvaszúnyog- (*Chironomida*-) álcák, tehát általában a tófenék állatvilágának tagjai kerültek elő a béltartalomból, sokszor még emésztetlen állapotban. Halat sohasem találtunk benne. Ezzel szemben a nyár elején fogott példányok gyomortartalmában bőven volt halikra is.

Ám ez nem bizonyít a ragadozó természet mellett, mert az ikrát minden hal pusztítja. Vizsgálataink így *Walter* és *Gaschott* megállapítását igazolták, mert a *vágó durbincs* a Fertőben nem kimondott ragadozó.

A Fertőben a felsorolt halakon kívül természetesen egyéb halfajok is élnek. Minthogy azonban ezeknek csupán tudományos jelentőségük van, itt főlegesen tartjuk megemlékezni róluk, annál is inkább, mert más dolgozatainkban részletesen foglalkoztunk velük.²⁽¹³⁾

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Dr. Varga Lajos és Dr. Mika Ferenc: A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán. / 4. A magyar Fertőben élő halállomány pusztulásának okai.

4. A magyar Fertőben élő halállomány pusztulásának okai.

Az 1923–28 közötti esztendőkből meglehetősen magas volt a Fertő vízállása. Ennek következtében halállománya az előző évekhez viszonyítva tetemesen megnövekedett és halászata s halgazdasági jelentősége számottevő volt,

1928-ban már jelentékenyen visszahúzódott a tó vize. Ettől az évtől kezdve olyan természeti csapások érték a Fertő tavát, amilyenekre az irodalomban alig találunk példákat, mert a régebbi emberek csupán a *teljes kiszáradás*, vagy feltűnően magas vízállás jelenségeit jegyezték fel. 1928 meleg és száraz nyara a víz párolgását annyira fokozta, hogy a víztömegnek mintegy 40%-a párolgott el. Mikor a tó 1928 december közepén befagyott, *átlagos mélysége* 35–40 cm-re csökkent.

1928/29 telének szokatlanul kemény hidege arra vezetett, ³⁹hogy a Fertő sekélyebb területeinek nagy része *fenékgig befagyott*. Mikor *Varga* 1929 januáriusában Fertőrákos előtt a jeget átvágta, a 40 cm vastag jég alatt csak mintegy 4 cm mély vízréteget talált, melynek hőmérséklete a kifagyott sótartalom miatt -0.8 C° volt. *Az iszap is teljes egészében átfagyott* s kőkeménnyé lett. A víz sötétbarnássárga volt s csaknem kibírhatatlan szagot árasztott nagyfokú kénhidrogéntartalma miatt. Néhány *Euglena-egyeden* kívül a vízben semmiféle élőlény sem volt.¹⁽¹⁴⁾ Pedig rendes körülmények között a Fertő vízében *télen* is nagyon sok mind a mikroszkópikus növényi, mind a mikroszkópikus állati élőlény, melyeknek élete a jég alatt is rendszeresen folyt le. A Fertőt csaknem 100 napon keresztül borította el a vastag jégpáncél, mely az osztrákoknak juttatott tórészen Ruszt előtt a 60 cm-es vastagságot is elérte. Egy részét kásás hó borította, más részén azonban a jég hóval fagyott össze s teljesen átlátszatlan volt, illetőleg még áttetszőségét is elveszítette. Így a jég alatti vízbe nem hatolhattak be a zöld növények életéhez annyira szükséges napsugarak.

A magyar Fertő halállományának egy része a sekélyebb tórészről a valamivel mélyebb és kiterjedtebb ruszti területekre menekült, Ámde ez csak igen csekély mennyiségű halnak sikerült, mert mire 1929 március vége felé a tó jégpáncélja elolvadt, a sekélyebb területek vizét megbecsülhetetlen tömegű halhulla borította el.

Ez a *befagyási katasztrófa* a tó halállományát annyira megtizedelte, hogy becslésünk szerint az *egész* tó halmennyiségének mintegy 40%-a pusztult el. Természetes, hogy ez a pusztulás főleg a *sekély magyar tórészt* érte, mely az *egész területén fenékgig fagyott*. Az *egész Fertő* vízzel borított területe átlag 300 km² s ebből becslésünk szerint mintegy 200 km²-re tehető az a terület, melyen a víz *fenékgig* befagyott, illetőleg az iszap is *kőkeménnyé* vált a fagyás következtében. A Fertő halállományára ez a katasztrófa természetesen igen nagy befolyással volt.

A hosszantartó kemény tél után a Fertő medre jelentékeny víztömeggel telt meg, de a meleg nyár folyamán

párolgás következtében 40 vízének a felét veszítette el újra, 1930-ban még jobban leapadt és rendkívül nagy terület került szárazra, 1931-ben, amint már említettük, egy manapság eléggé szokatlan jelenség tetemesen gyarapította a tó vizét. A késő tavasszal bekövetkezett igen magas dunai vízállás következtében ugyanis a hansági főcsatornán keresztül rengeteg víz ömlött bele a Fertőbe. Ámde ez a vízgyarapodás sem sokat segített. A tó vízmennyiségének jórésze újra elpárolgott, vagy a talajban veszett el, úgyhogy 1932-ben már újra nagyon kevés vizet találunk benne. Ez év nyarán az *Esterházy-hercegi* uradalom a hansági főcsatornának a Fertőbe nyúló végét eltömette, miáltal északi és északnyugati szelek alkalmával sem folyhatott le a víz. Ámde ez sem igen segített sokat, mert 1933-ban és 34-ben fokozatosan tovább folyt az apadás. 1935-ben már jobbak voltak a viszonyok s 1936-ban újból tetemesen emelkedni kezdett a Fertő vízállása. Remélhető, hogy ez néhány évig tartani fog, hiszen a sokat vitatott hét éves emelkedési és apadási időszak vízbő esztendőinek kellene következniök.

Súlyos károkat okozott a halállományban a *szél is*. A Fertőnek nagy sekélysege és kevés vízmennyisége következtében ugyanis a csekélyebb erejű szelek is abba az irányba nyomják el a vizet, a merre fújnak. Hosszantartó északi és északnyugati szelek alkalmával a mai osztrák tóterületekről a déli, magyar tómedencébe ömlik át a víz – nagy öröme a halászoknak, mert ilyenkor igen sok hal sodródik ide, illetőleg úszik el a vízzel. A szél tartama alatt Nezsidernél és Feketevárosnál eltűnik a víz s csak a szürke iszap marad vissza, Ha azonban a szél déli irányból fúj (ami ritkább), akkor a jelenség is megfordul; a magyar medencerészből ömlik át a tó vize, mint a megbillentett teknőben. Ha sekély vízállás mellett a szél hosszú ideig tart, akkor megtörténik, hogy a mintegy 50 km²-nyi magyar tórész teljesen szárazra kerül s még Fertőrákos előtt sincsen víz, sőt az északabbra levő, már nagyobb tómedence közepe táján fekvő Fertőmeggyesnél is alig csillog egy kis víztükör.

Ezt a jelenséget gyakran meg lehetett figyelni, de a legerősebben 1929 őszén jelentkezett, amikor október 6-ától 11-éig fúj a heves, sirokkószerű, nagyon száraz déli szél. A mélyebb 41 területek is szárazra kerültek az egész magyar tóvidéken. A víz élőlényei elveszítették éltető elemüket s megsemmisültek, 2–3 kg-os *csukák* seregestül fűrták fejüket a még nedves iszapba, mely lassanként száradásnak indult. Testük többi része kiállott az iszaptól. A halászok az iszapban gázolva kézzel fogdosták őket. A legnagyobb pusztítást azonban a vízi madarak végezték közöttük, Mintha valamilyen módon megtudták volna, a sirályok, csérek ezrei jöttek ide a Fertő minden vidékéről s a szárazra jutott területeken csapatosan lakmároztak a fulladozó halakból.

Az ötödik nap végén megszűnt a szél s az észak felé eltolt víztömegek újra visszaáramlottak és néhány óra alatt megint víz alá kerültek. Ám későn jött vissza a vízi élőlények éltető eleme. A csaknem 80 km²-nyi területen (a Fertő területének 1/4-e), melyről a szél elnyomta a vizet, már csak szemfedőként borulhatott a sok-sok különféle víziállat hullái fölé ...

Bátran állíthatjuk, hogy a víz elvonulásakor az ott élt planktonnak, az iszap élőlényeinek, a nádszállakon és vízi növényeken élt állati és növényi lényeknek túlnyomó része megsemmisült. Hiszen az erősen szárító szélnek hatását fokozta az állandó derült idő, a nagy meleg (25 C° körül) és a nap sugárzása. S a mikor a víz újra visszajött, akkor megint csaknem üres életteret találtak azok az élőlények, főleg *halak*, melyek a vízzel együtt idekerültek, vagy később ide vándoroltak. A máskor annyira gazdag planktonban alig volt élőlény az egész ősz folyamán s annak is legnagyobb részét a gyorsan úszó alsóbbrendű rákok (*Ostracoda*, *Cladocera*, *Copepoda*) tették. A plankton egysejtű moszatjai, állati véglényei és kerekeshéjűek csaknem teljesen eltűntek s csupán a gyorsan úszó alakok és azok jelentek meg újra, a melyek *hideg vizet kedvelő fajok* lévén, a beálló hidegek következtében a nyáron át az iszapban volt tartós petékből bújtak elő. A halakra pedig azért volt ez súlyosan hátrányos, mert nagy részüknek tápláléka éppen ezekből az

élőlényekből áll.

A szélnek még egyéb súlyos hatása lehet a Fertő halaira. A sekély vizet ugyanis annyira *felkavarja* és összekelelyíti az iszappal, hogy az egész víz nem egyéb, mint erősen híg sártömeg. A Fertő fenekét ugyanis csaknem mindenütt 30–50 cm ⁴²mélységű nagyon finom szürke iszap borítja, mely a víz sekélyisége miatt ritkán pihen, mert már a közepes erejű szelek is felkavarják. A szélcsendes időben a nyugvó vízben lassan leüllekszik ez az iszap. De ha a szél fölkerekedik, akkor erős hullámozásba kezd a tó vize s tisztasága nyomban megszűnik. A nagy iszaptömeg, melyet ilyenkor a szél a vízzel összekelelyít, igen káros hatással van a vízben lebegő élőlényekre (plankton) és természetesen a halakra is. Hiszen a tiszta vizet kedvelő halakra nem lehet közönbös, ha a gyakori szelek miatt állandóan *híg sártömegben* kell élniök.

A közelmúlt években a sekély vizállás miatt igen gyakran megtörtént a víz és iszap összekelelyítése még gyengébb szelek alkalmával is.

Mint hogy az utóbbi esztendőben nagyon megfogyott a Fertő vize, azért a *hőmérsékletváltozások* is szélesebb kilengéseket mutattak annyira, hogy sokszor veszedelmesek voltak a tó halfaunájára is. Forró nyári napokon nagyon magasra emelkedhetik a *víz hőmérséklete* s gyakran mértünk 30 C°-on felüli meleget is. A víz hőmérséklete ennek következtében *egész mélységében* ilyen meleg lesz s még az iszap is hasonló hőmérsékletet vesz föl. Ennek eredményeként a víz oxigéntartalma rendkívül megcsökken s így meglehetősen sok hal megfullad a nyári csekély oxigénmennyiség következtében. Forró nyári napokon nagyon meleg víz mellett azért meglehetősen nagy a halak pusztulása.

A nagyfokú nyári elpárolgásnak sokszor igen káros hatása az is, hogy a víz *sótartalma* nagy fokban töménnyé válik. Hiszen a Fertő igazi alföldi sóstó, melyben a szulfátok, a szóda, illetőleg nátriumhidrokarbonát az uralkodó. Egy liter vízben sokszor 16–20 grammnyi is lehet a sótartalom. A nagyfokú elpárolgás tehát a víz sőtöménységét növeli és így a halállománynak nagy fokú alkalmazkodóképességre van szüksége, hogy a fokozott sőtöménységet elbírja. Természetesen sok faj nem képes erre s vagy elvándorol, vagy elpusztul.

A tó életében a közelmúlt esztendők folyamán jelentkezett katasztrófák között ezek voltak a halakra nézve a legpusztítóbbak. Ezek okozták a halállománynak olyan nagyfokú elpusztulását, ⁴³hogy a magyar Fertő halászata ma már alig számít valamit.

Természetesen magától kerül előtérbe az a kérdés, hogy *miként lehetne ezen az állapoton segíteni?* Hiszen itt van birtokunkban egy kb. 40–50 km²-nyi sekély vízterület, melynek *halgazdasága* szinte a semmivel egyenlő. Pedig voltak idők, amikor nagy hasznot tudott hajtani halászatával is.

Erre a kérdésre nagyon röviden meg lehet felelni. Láttuk, hogy a halászat jelentősége mindig nagy volt, amikor a Fertő medrében bőséges víztömeg terült el. Ha a tó vízének *átlagos mélysége* 70–80 cm volt, már a halászat is jelentős sikereket mutatott fel. A halak elpusztulása akkor következett be, amikor az átlagos *mélység* 20–30 cm-re csökkent. *Halgazdasági szempontból* csak az volna az egyetlen sikeres orvoslás és megoldás, ha a Fertőnek sokat vitatott szabályozását úgy oldanák meg, hogy benne *állandóan* megfelelő mélységű – 80–100 cm mély – víz legyen. Ez nem volna nehéz, hiszen nagytömegű víznek odavezetésére a tó sekélyisége miatt nincsen szükség. *Tehát állandósítani kellene a tó víztömegét*, hogy a természet munkája ne legyen olyan szeszélyes hatású. Ha az Ikva és a Répce ide ömlenének, mint régen, akkor hisszük, hogy a Fertő halállománya, mesterséges halgazdasági beavatkozásokkal is segítve, megint a magas vízállású idők jelentékeny fokára emelkednék s a soproni piac mellett a fertői hal újra megjelenne a – bécsi piacokon. A megoldás módozatainak tárgyalása már nem a biológus feladata. Ám a lehetőségre reámutatni

kötelessége. S láttuk, hogy a megoldás úgy volna a legegyszerűbb a hogyan azt már 1568-ban az említett bécsi bizottság javasolta ...

Sajnos, minden kérdést csak az osztrák hatóságokkal egyöntetűen, egységesen lehet elintézni. Ez pedig körülményes, nehéz és hosszadalmas. A fertői halásznak és biológusnak addig is néznie kell, hogy a Fertő tava a természet játéka és az örökös változások színpada marad.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Dr. Varga Lajos és Dr. Mika Ferenc: A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán. / Dr. L. Varga und Dr. F. Mika: Die Fischerei des ungarischen Teiles des Fertő (Neusiedlersee) während der letzten zwölf Jahre.

Dr. L. Varga und Dr. F. Mika: Die Fischerei des ungarischen Teiles des Fertő (Neusiedlersee) während der letzten zwölf Jahre.

Verfasser schildern eingehend die Ergebnisse ihrer Untersuchungen ⁴⁴über die Fischerei des ungarischen Fertő während der letzten 12 Jahre: von 1924 bis 1935. Nach der Beschreibung der Wichtigkeit und Rolle der Fertő-Fischerei (Wiener Markt in dem XVI. Jahrh.) befassen sie sich mit den Ergebnissen der Fischerei in den einzelnen Jahren. In dieser Zeit haben den Fertő Katastrophen heimgesucht, die den Fischbestand und somit die Fischerei fast vollkommen vernichteten, Bis 1928 war noch die Fischerei ziemlich ausgiebig, seit 1929 aber war ihr Ertrag so gering, daß ihr kaum eine Rolle zugeschrieben werden, kann.

Verfasser beschreiben sodann die starken Veränderungen, denen die einzelnen fischereiwirtschaftlich wichtigen Fischarten unterworfen waren, Manche Arten sind fast ausgestorben. Die Ursachen dieser katastrophalen Erscheinung waren: das vollkommene Einfrieren bis zum Grunde im Winter 1928/29; die starke Verdunstung und dadurch die erhöhte Salzkonzentration des Wassers in den Jahren 1929, 1930 und 1931; die große Wärme des Wassers im Sommer dieser Jahren; die starken Verschiebungen des Wassers durch langdauernde südliche Winde und dadurch die mehrfachen natürlichen Trockenlegungen des Seebodens.

Der Neusiedlersee trat von 1929 an in eine Austrocknungsperiode ein, als sein Wasserstand sehr niedrig war. Die Fischerei hat seit Jahrzehnten im Jahre 1934 das geringste Ergebnis gehabt und damals sicher ihren Tiefpunkt erreicht, Im Jahre 1935 trat eine kleine Besserung ein und diese berechtigt zu der Hoffnung, daß bei weiteren günstigen Wasserverhältnissen die wirtschaftlich bedeutungsvollen Fischarten wieder hochkommen.

Der Fertő-See gehört in ausgesprochener Weise zu den *astatischen* Seen, Es ändern sich von Jahr zu Jahr nicht nur Menge, physikalische und chemische Beschaffenheit des wassers, es ändert sich in notwendiger Folge die ganze Lebewelt und somit die ganze Fischfauna.

Fischereiwirtschaftlich wäre es sehr wünschenswert, den See so zu regulieren, daß sein Wasserstand um etwa 1 m erhöht ständig bleibt.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Lauringer Ernő: A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város múzeumában.

⁴⁵Lauringer Ernő: A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város

múzeumában.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Lauringer Ernő: A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város múzeumában. / I.

I.

A klasszikus ókor népei: a görögök és rómaiak természetimádók voltak, isteneik eredete a természeti erők megszemélyesítésére vezethető vissza. A két nép lelkiületének, érzés- és gondolatvilágának megfelelően azonban a két vallás lényegesen különbözik egymástól. Ez a lényegbeli különbség akkor is megmarad, amikor Kr. e. a II. században Róma meghódítja Görögországot, s ennek hatása alatt a két vallás fokozatosan bár, de idővel teljesen összeolvadni látszott. Zeus = Juppiter, Hera = Juno, Pallas Athene = Minerva, Ares = Mars, Aphrodite = Venus stb.

A görög istenek emberfeletti lények és hatalmasok, de sok emberi gyarlóság is lakozik bennük (veszekednek, féltékenyek, haragtartók, bosszúállók stb.), halhatatlanok, de nem öröktől fogva valók (Gaea: a föld szüli Uranost; az eget, Uranos fia: Kronos, kinek felesége és testvére: Rhea, leányai: Hestia, Demeter és Hera; fiai: Hades, Poseidon és Zeus),

A rómaiak ősi istenei (Janus, Juppiter, Juno, Quirinus stb.) elvont lények, bár emberi testtel bíróknak képzelik azokat, de emberi gyarlóságokat nem tulajdonítanak nekik; komolyak, tisztetek, erkölcsösek, tekintélyesek. A római vallás nem ismeri sem a víg Olympust, sem a szomorú Hadeset, az ésszerű és fegyelmezett római gondolkodásban hiányzik minden olyan vonás, melyet a csapongó képzeletű görög oly bájossá és költőivé alakított még a vallásban is.

46A római történet első két századában még nem emeltek szobrot az isteneknek, hanem csak jelképileg tisztelték azokat. Juppiternek a kova, Marsnak a dárda, Vestának a tűzhely volt a szimbóluma. Az első római istenszobrok a Kr. e. VI. században keletkeztek és pedig égetett agyagból, festett arccal, de minden művészeti szépség híján. A görögök utolérhetetlen művészete az istenszobrok alkotásában is már korán megnyilatkozott.

A római istentisztelet kétféle módon történt. Magánuton: a családban és nyilvánosan, Előbbit a családfő végezte a házi tűzhelynél, a nyilvános istentiszteletek valamely nyilvános épületben mentek végbe az állam nevében, állami papok (pontifex, flamen, salius, augur, haruspex stb.) közreműködésével.

Mint hogy a római kultusz nem követelte a rendszeres és fejenkinti összejöveteleket, mint később a keresztény vallás, azért az istentisztelet helyei is kisebb, kápolnaszerű épületek voltak (fanum, sacellum, aegicula, templum). A keresztény templomok a *basilica*-nak nevezett nagyméretű, fedett csarnoképületekből, illetőleg törvénykezési helyek mintájára keletkeztek a Kr. u. VI. században.

A római istenek száma kezdetben kevés volt, később ez a szám egyre gyarapodott, sőt idővel megszámlálhatatlanná vált. A rómaiak hite szerint ti. i. minden élő és élettelen lénynek, minden foglalkozásnak és eseménynek, minden értelmi és erkölcsi tulajdonságnak megvannak a maga megszemélyesített istenei. Innen van az a tolerancia is, amellyel Róma a meghódított népek és országok isteneit befogadta az államvallásba (Isis, Mythras stb.).

A római vallásnak még egy sajátos jellemvonása volt. A római vallás a királyság idejében (Kr. e. 753–509) keletkezett, a szertartások szervezője a hagyomány szerint a második király Numa Pompilius volt (Kr. e. 715–672.), ki szigorú rendszerességgel megállapította a rítus szabályait, éppen ezért a rómaiak a vallást ősidőktől fogva állami ügynek tekintették, papjaik állami tisztviselők voltak, a vallás mindvégig az állam felügyelete alatt állott. A köztársaság idején (Kr. e. 509–Kr. e. 31.) a jog és hatalom gyakorlása a szenátus kezében volt, a császári korban ez a hatalom is a császár személyében összpontosult. 47A királyság idején és a köztársaság első századaiban a nyilvános istentiszteletet csak a patriciusok gyakorolhatták, a plebeiusok csak hosszas küzdelem után és politikai jogaik kivívása eredményeképpen, a lex Ogulina alapján (Kr. e. 300) vehettek részt a nyilvános istentiszteleteken.

Az istenek száma és jelentősége koronként, sőt helyenként változott, állandósult, divatosabbá lett, ellanyhult, sőt feledésbe ment.

A 12 főistenség keretén belül a legnagyobb és legállandóbb tisztelet Juppitert, Junot és Minervát illette, *Juppiter* a derült ég és viharos mennyboltozat megszemélyesítője, az istenek atyja, az időjárás szabályozója, az erkölcs gondozója, a jog őre, a rend védelmezője, az államfenség, méltóság jelképe, Címe: Optimus, Maximus, Szimbóluma: sas, villám, jogar,

Juno: Juppiter felesége, az ég királynéja, a házasság és családi áldás istenasszonya, a római állam védője. Növényei: ciprus és granátalma. Állatai: liba, páva, kígyó, varjú. Attributumai: fátyol, csésze (patera), és királyi pálca.

Minerva, kit később a görög Pallas Athena-vel azonosítottak, a békés foglalkozások: cipőkészítők, takácsok, általában iparosok, továbbá a költők, szobrászok, orvosok, tanítók és zenészek védőasszonya. Jelképe: a bagoly.

A hármas istenséget nevezték *Capitoliumi trias*-nak, mivel legrégebb, legtiszteltebb és legszebb temploma, valamint szobra a Capitoliumon állott.

A hét halmon épült Rómának legrégebbi telepe a Palatinuson volt, a városnak középpontjává azonban már a királyság korában a Capitolium lett. Itt volt Róma fellegvára (arx), ennek közelében terült el a Forum, itt épültek az első nagy paloták és középületek.

A capitoliumi Juppiter templomát a római hagyomány szerint az utolsó római király, Tarquinius Superbus (Kr. e. 534–510.) kezdte építeni, de felszentelése a köztársaság első évében 510, szeptember 13-án történt. A templom dél felé néző hármasszobrászfülkéjében volt elhelyezve Juppiter, tőle jobbra Minerva, balra pedig Juno festett cserépből készült szobra. A templom ismételten leégett, de mindannyiszor újjá és szebbé építették. Domitianus 48császár (Kr. u. 81–96.) különösen nagy tisztelője volt a capitoliumi triasnak; a Kr. u. 80-ban leégett templomot nemcsak újra felépítette, hanem márvány oszlopokkal díszítette, tetejét aranyozott bronzsal fedette, Területe 30·5×28·75 m volt; a középső fülke területe 15×9 m, a két szélső egyenként 25×7·5 m-t ölelt fel.

A kereszténység terjedésével a Kr. u. IV. században a capitoliumi trias tisztelete is egyre jobban háttérbe szorult, a temploma is évről-évre pusztult; 455-ben a vandálok dúlták fel, de még a VI. században is fennállott és bámulatra készítette a szemlélőt. Még romjaiban is 1000 esztendőn át dacolt az idők viharaival, míg helyén és alapjain 1578-ban a Caffarelli-palota épült, amelyben a világháború előtt a német követség volt elhelyezve.

A capitoliumi trias-templom az ókori Róma legjelentősebb templomai közé tartozott. Már alapításának napja: szept. 13. az ünnepnapok között szerepelt. Ekkor folytak le azok a nyilvános lakomák (epulum Jovis), melyeket a pontifexek rendeztek Juppiter, Juno és Minerva tiszteletére; a szenátorok a Capitoliumon lakmároztak, a nép pedig a cirkuszokban szórakozott. A főhivatalnokok, konzulok, szenátorok, később a császárok, mielőtt hivatalukat megkezdték volna, itt tettek fogadalmat, s itt mutatták be az áldozatot. A győztes hadvezér ebben a templomban mondott hálát a kivívott győzelemért, ide helyezte az aranyból vert koszorút és a zsákmány egy részét. A templom pincéiben őrizték a Sibyllai könyveket, itt helyezték el a nemzetközi szerződéseket, itt eskették fel az újoncokat, itt tanácskoztak akárhányszor béke és háború felett.

A capitoliumi trias jelentőségét a provinciákban is elismerték, azt a meghódított tartományokban is utánozni törekedtek.

Forrásmunka: Pecz Vilmos: Ókori Lexikon.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Lauringer Ernő: A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város múzeumában. / II.

II.

Sopron város közvetlen környéke már az őskorban emberlakta terület volt, a mai Sopron város területének alapjait azonban a kelták vetették meg a Kr. e. II. évszázadban, Sopron városáriak tehát 2000 esztendő múltja van, környékének története 49 azonban még legalább 2000 esztendővel korábbra nyúlik vissza. A kelta uralomnak a római hódítás vetett véget a Kr. u. I. században.

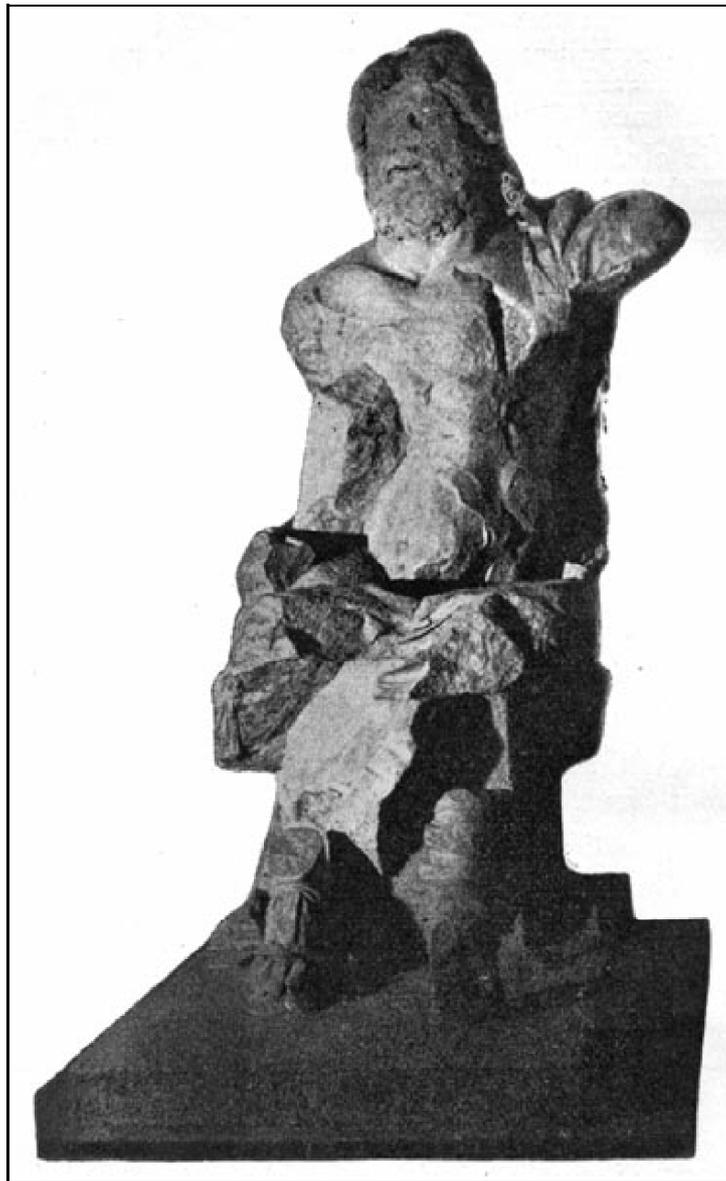
Kelta emlékünkhöz alig maradt fenn. Ez a művelődésre hajlamos nép rövid időn belül teljesen beleolvadt a római kultúrába. Csak egy-két név őrzi emléküket. Sopron római kori neve: *Scarbantia* is elrómaiiasodott, kelta eredetű szó.

Városunkban a római uralom a keresztény idősámítás kezdetétől a Kr. u. IV. század végéig tartott.

Rómaikori emlékek oly nagy számban maradtak fenn, hogy az ókori Sopron története külön tanulmányt igényel. Ezúttal csupán annyit kívánunk megjegyezni, hogy Sopron már Flavius-császárok korában (Kr. u. 69–96.) *municipium*, vagyis önálló közigazgatással bíró város volt, mely tisztviselőit saját maga választhatta. A város élén a consuloknak megfelelő *duumviri* állottak, kiknek segítőitársai voltak a *decuriok* (szenátorok, tanácsosok), *aedilisek* (rendőrségi tisztviselők), *quaestorok* (adószedők), stb. Az ókori Sopron virágkorát Hadrianus (117–138.) és Antoninus Pius (136–161.) császárok idejében élhette. Fennmaradt emlékeink legnagyobb és legszebb része e korszakra vall. A város középpontja a mai helyén, a belváros területén, a Ferenc József-téren lehetett.

A mai városház a réginek helyén épült, melynek falait 1893-ban kezdték lebontani. Az alapozó munkálatoknál 1–3 m mélységben igen sok régiségre bukkantak, melyek időbelileg a XVII. századtól visszafelé a XI. századig eredőnek bizonyultak (agyagedények, korsók, tégelyek, téglák, vas és egyéb fémtárgyak stb.). Amint azonban 3 m mélységnél tovább hatoltak, a tárgyaknak időbeli sokfélesége megszűnt, helyébe teljes egyformaság: a zavartalan római kor tárult fel. Az alapozásnál mindössze 6 m mélységig hatoltak, de már 3 m mélységtől kezdve lefelé kizárólag rómaikori emlékek kerültek felszínre. A beépítendő területen 27 falat találtak, melyeknek vastagsága 2·5–3 m volt, különösen a keleti oldalon. Ezek már a római korból származtak. A régészeti kutatásokat Bella Lajos végezte, aki tapasztalatait az

Archaeologiai Értesítő 1894. évben megjelent XIV. számú kötetének 74–76. oldalain írta le, sajnos 50röviden és hiányosan. Bella szerint 4-20 m mélységben 9-8 m széles termet találtak, melynek hossza az u. n. Háromház-tér felé esik. A terem 3 fala közül a keleti szép kvader kövekből épült, melynek közepe táján két, másfél m vastag fal derékszög alatt 1-8 m-re kiszökelve 2 m széles fülkét zárt közbe, szépen festett falakkal. A falak meglévő része 1-64 m magas volt. A teremnek feltárt részében Bella 23 nagy márványtömböt talált és több ezerre rugó márványtöredéket. A nagyobb márványtömböket 51javarészt, a kisebbekből 50–60 darabot felszínre hoztak s az új városháza udvarán helyezték el szabadon, ahonnan 1913-ban a jelenlegi múzeum kerthelyiségében nyertek ideiglenesen elhelyezést.

*Jupiter szobra a soproni múzeum lapidariumában.
(Foto Diebold K.)*

A márványtömbök a capitoliumi triast ábrázolják: Jupitert, Junot és Minervát, trónuson ülve. A márványszobrok még töredékeikben is imponálóan hatottak a szemlélőre nemcsak nagyságuknál fogva, hanem művészi alkotásukat tekintve is. A szobrok 2 1/2 embernagyságúak lehettek.

A szobortöredékek összeállításának kérdése állandóan foglalkoztatott. A múzeum szakrégész látogatói – belföldiek, külföldiek egyaránt – csudálkozva szemlélték a hatalmas márványtöredékeket s az összeállítás szükségességét valamennyien hangoztatták. Mindenki érezte, hogy ez a munka kivételes szaktudást kíván, hosszas és nehéz munkát követel, súlyos felelősséggel jár, azonkívül tetemes költségbe is kerül.

A bécsi egyetemi filozófiai fakultás régészeti osztályának vezető tanárai: Kubitschek, Schober, utóbbi időkben *Praschniker Camillo* majdnem minden évben megtekintették tanítványaikkal a Sopron városi múzeum régészeti gyűjteményét, összehasonlítva a szomszéd noricum leleteket a mieinkkel s ilyen alkalommal velük is gyakran beszélgettem a szobortöredékek összeállításának módozatairól. Különösen Praschniker professzor figyelmét kötötték le a szobormaradványok.

A. klasszikus ókor művészettörténetének ez a kiváló tanára engedélyt kért tőlem a velük való tüzetesebb foglalkozásra, amibe természetesen készséggel beleegyeztem. Az 1935. év június havában 8 növendékével egy héten át dolgozott rajtuk előbb elméletileg, minden darabot pontosan lemérve és lerajzolva. A munka nemcsak szellemi fáradozást kívánt, hanem fizikai megerőltetéssel is járt. Az 5–15 mázsás tömbök megmozdítása, egymás mellé való helyezése kemény fizikai munka elé állította a tanárt és tanítványait, valamint az erre a célra felfogadott segédeket. Praschniker professzor még 3–4 ízben jött le Bécsből; nagy kitartással és szakszerű alapossgal végzett munkája még a múlt nyár folyamán befejezést nyert. Hátra volt még a gyakorlati megoldás.

52A város polgármesteréhez benyújtott kérvényemben rámutattam az ügy jelentőségére, melynek lényege: *hogy ilyen méretű római kori szobrok Itálián kívül sehol a világon nem találhatók; szakszerű módon való felállításuk nemcsak tudományos érdek, de egyúttal múzeumunk értékét is igen emeli.* A kulturális intézmények iránt mindenkor megértést tanúsító Dr. Sopronyi-Thurner Mihály polgármester a legnagyobb készséggel tette magáévá jelentésemet, a törvényhatósági bizottság tagjai is fennakadás nélkül megszavazták az erre a célra kért 1200 és vele kapcsolatos munkákra szükséges 500, összesen: 1700 P póthitelt, amit a polgármester sürgetésére a belügyminisztérium is már a múlt év szeptember havában jóváhagyott.

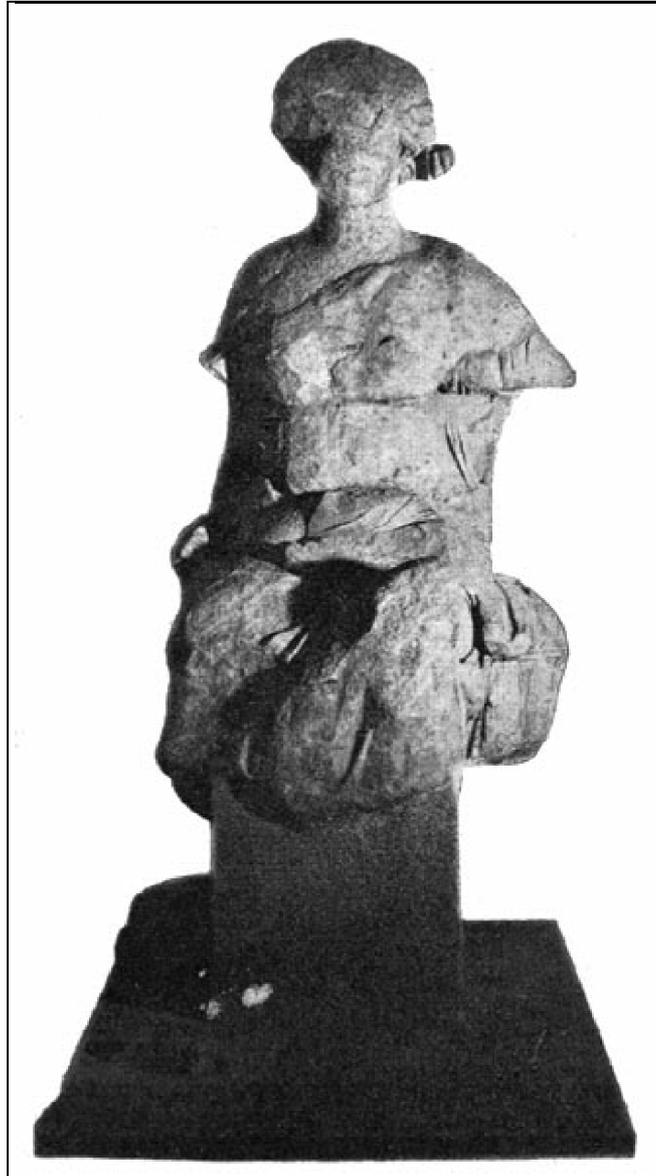
Most még a szobrok felállításának helye körül támadtak nézeteltérések. A törvényhatósági bizottság tagjainak egy része félreértve javaslatomat, a múzeum épületén kívül kívánta elhelyezni a szobrokat, vagy legalább is az u. n. Pálmaházban, noha Praschniker professzorral alaposan megvitatta és megfontolva ezt a kérdést is, a legmegfelelőbb helyet a múzeum alagsorában találtuk, ahol a 3 szobornak teljesen megfelelő 3 fülke van s ahol eddig a keramiai gyűjtemény volt kiállítva. Ehhez a javaslatomhoz az ebből a célból egybehívott múzeumi bizottságot végre sikerült meggyőzni, úgy hogy a munka november második felében megkezdődött.

A szobortöredékek összeállítását Baumann Béla helybeli szobrász- és kőfaragómester végezte, nagy gondnal és sok körültekintéssel. Praschniker professzor szóbeli utasításai és az általa gondosan készített pontos rajzok azonban megkönnyítették a Baumann Béla által elvállalt nem könnyű feladat helyes megoldását. Maga a munka 12 hétnél hosszabb időt vett igénybe s naponta 3–6 munkást foglalkoztatott. A végleges befejezés ez év február havának közepén történt.

A szobrok leírása a következő:

A trias mind a három tagja homloknézetre beállítva, ülőhelyzetben van ábrázolva, mely ábrázolási mód legalkalmasabbnak mutatkozik az erővel teljes, fenséges nyugalom kifejezésére.

Jupiter és Juno szobrán a trónus egyes épen maradt részleteiből következtetni lehet annak rendkívül díszes voltára; 53 finoman profilált párkányzat, fonatos és csigavonalas díszítő motívumok maradványai tanuskodnak róla.

*Juno szobra a soproni múzeum lapidariumában.
(Foto Diebold K.)*

Aránylag legépebben maradt a Jupiter-szobor törzse a kissé jobbra forduló fejjel. Életerős, izmos,

javakorban levő férfitest, zömök nyakkal, s a rajta ülő, sérült állapota dacára is méltóságteljes, kifejező arcú fejjel, melynek komoly szépségét nagyban emeli a dekoratív hatású dús hajzat és szakáll. A bal vállán átvetett köpeny (himation) a felsőtestet szabadon hagyva, az alsótestet takarja s művészi faragott redőkben omlik a lábakra. Ballába kissé előretolva. A lábfejen vastagtalpú saru, 54szíjzattal és csokorba kötött zsinórzattal. Eredetileg felemelt balkarjával kormánypálcát tarthatott, ölébe helyezett jobbával pedig villámcsomót. A végtagok közül a balkar csonkja, a ruhával fedett felső lábszárak s a jobb lábfej maradt fenn; a bal lábfej csak hiányosan.

*Minerva szobra a soproni múzeum lapidariumában.
(Foto Diebold K.)*

A Juno-szoborból az erősen sérült fej, a ruhával fedett törzs és csonka lábszárak s az előretolt jobbláb ujjai,

valamint trónusrészletek maradtak fenn. Az istennő eredetileg földigérő, ujjas tunikával – a mell alatt övvel átfogva –, köpennyel és a 55fejre vetett fátyollal volt ábrázolva. A fejen csupán a két fül, egyes hajcsigák és fürtök, s a fátyol töredékei vehetők ki. Az arc hiányzó részei következtében annak kifejezéséről nem beszélhetünk. Baljában kormánypalcát, jobbában tálat tartott.

Minerva szobrából az arc töredéke, a nyak, a ruhával fedett törzs- és lábszárrészletek, valamint a csonka lábfejek maradtak fenn. Ruházata: földigérő ujjatlan tunika övvel és köpeny. Fején sisakot viselt. Rendkívül finom, mesterien elrendezett a ruharedőzet. Felemelt balkarjában dárdát tartott, ölében nyugvó jobbában baglyot.

Jupiter szobra 12, Junoé 9, s Minerváé 18 darab töredékből van összeállítva. Az első két szoborhoz 1–1, az utóbbihoz 6 darab be nem illesztett részlet tartozik még.

A triasszal szemben volt, szintén ülőhelyzetben ábrázolt császárszoborból mindössze 5 darab töredék maradt fenn, főképp a trón részletei, melyeknek stílusa a trias trónrészleteivel egyező. A felállításnál csupán 3 darabot sikerült beiktatni.

Fontosabb méretek:

Jupiter-szobor. Teljes magasság: 2·95 m, a tróntalozat magassága: 0·15 m, a talozat felszínétől a térdvonalig: 1 m, a trón teljes oldalmagassága: 1·20 m, a törzs magassága: 1·20 m, a fej magassága (a szakáll végétől a fejbubig számítva): 0·60 m, a fejszélesség (a homlok vonalában, hajzattal együtt): 0·45 m, a nyak kerülete: 0·92 m, a megközelítő vállszélesség: 1 m, a derékvonalnál a szélesség: 0·71 m, a lábfej hossza: 0·60 m, a jobbláb hüvelykhegyének a hátfaltól való távolsága: 1·53 m.

Juno-szobor. Teljes magassága: 2·61 m, a legnagyobb szélesség: 1·20 m, a tróntalozat magassága: 0·11 m, a trón teljes oldalmagassága: 1·10 m, a tróntalozat felszínétől a térdhajlásig való magasság: 1·08 m, a törzs magassága: 0·90 m, a fej magassága: 0·42 m, a fej szélessége: 0·40 m, a térdvonalnál való szélesség: 0·90 m, a derékvonalnál a szélesség: 0·50 m (a köpenyt nem számítva), a lábujjhegynek a hátfaltól való távolsága: 1·56 m.

Minerva-szobor. Teljes magasság: 2·75 m, a tróntalozat magassága: 0·10 m, a talozattól a térdvonalig való magasság: 1 m, a trón teljes oldalmagassága: 0·90 m, a törzs magassága: 561 m, legnagyobb szélessége (köpennyel együtt): 0·90 m, a nyakvonal szélessége: 0·20 m, a fej hossza az álltól a sisaktaréjig: 0·55 m, a jobb lábfej csonkjának a hátfaltól való távolsága: 1·40 m.

Császár-szoborcsonk. Teljes magassága: 1·36 m, legnagyobb szélesség: 1·24 m.

A szobortöredékek összeállítása az archaeologiai rekonstrukció legújabb követelményeinek megfelelően, műköbe való illesztéssel történt minden kiegészítés nélkül, úgy hogy az eredeti darabok a nekik megfelelő helyre kerültek és tisztán kivehetők. Kiegészítő pótlás csak Minerva fejénél, illetőleg sisakjánál történt, amit esztetikai szempontok tettek kívánatosá, illetőleg elkerülhetetlenné.

Megállapítást nyert, hogy az eredeti, márványdarabok Marburg vidékéről valók s a szobrok Antoninus Pius császár korában (Kr. u. 138–161.) készültek. A szobrász minden valószínűség szerint itáliai lehetett, mert provinciákban ily nagyszabású művész alig nevelődhetett.

Az eredeti szobrok megcsonkítása és tönkretétele csak erőszakos úton-módon történhetett durva kezekkel, fanatikus gyűlölettel eltelve a mult iránt, a Kr. u. IV. század végén, vagy az V. században, egy új

civilizáció hajnalhasadásakor, a keresztény kultúra elterjedése idején, a barbár népvándorlók korában.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Lauringer Ernő: A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város múzeumában. / Ernst Lauringers: Die rekonstruierten Statuen der Capitolinischen Trias im Museum der königl. Freistadt Sopron (Ödenburg).

Ernst Lauringers: Die rekonstruierten Statuen der Capitolinischen Trias im Museum der königl. Freistadt Sopron (Ödenburg).

Der Verfasser gibt uns in der Einleitung einen allgemeinen Überblick über die römische Religion und weist auf die Bedeutung der Capitolinischen Trias hin.

Im zweiten Teile, nach kurzem Rückblick auf die urzeitliche und römische Geschichte Sopron's (Oedenburg) betont er den Umstand, daß die unmittelbare Umgebung der Stadt Sopron schon in der Urzeit von Menschen bewohnt war. *Die Stadt Sopron wurde im II. Jahrhundert v. Chr. von den Kelten gegründet*, sie hat also eine Vergangenheit von 2000 Jahren. *Die Geschichte ihrer unmittelbaren Umgebung aber kann um weitere 572000 Jahre zurückgeführt werden*, so daß ihre Geschichte mindestens 4000 Jahre umfaßt.

Die Herrschaft der Kelten dauert vom III. Jahrhundert v. Chr. bis zur Zeit Christi. Im I. Jahrhundert n. Chr. machten ihr die Eroberungen der Römer ein Ende. Der römische Name Soprons ist *Scarbantia*, ein romanisiertes Wort keltischen Ursprungs. *Die römische Herrschaft dauerte bis zum Ende des IV. Jahrhunderts n. Chr.*

Die Bruchstücke der Statuen der Capitolinischen Trias wurden bei Gelegenheit des Baues des heutigen Rathauses im Jahre 1893 gefunden. Ihre Entdeckung erzählt uns Ludwig Bella im XIV. Bd. des „*Archaeologiai Értesítő*“, 1894. Jahrgang, S. 74–76. Die Marmorbruchstücke wurden 1893 bis 1913 im Hofe des Rathauses, von da an im Garten des am Deák Platz stehenden Städtischen Museums aufbewahrt. Das Verdienst der Zusammenstellung gebührt in erster Reihe der unermüdlichen, fachmäßigen und uneigennütigen Arbeit des Wiener ordentlichen Universitäts-Professors, *Dr. Camillo Praschniker*.

Jetzt folgt die Beschreibung der Statuen, sowie die Angabe ihres Umfanges: Jupiters Statue hat eine Höhe von 2·95 m, die der Juno 2·61 m und die der Minerva 2·75 m. Die Zusammenstellung der Statuen geschah, indem man Bruchstücke in Kunststein einfügte, ohne jede Ergänzung, so daß die ursprünglichen Teile genau zu sehen sind. Eine nachträgliche Ergänzung war nur am Gesichte, bezw. am Helm der Minerva nötig, aus ästhetischen Gründen.

Die Marmorstücke stammen aus der Gegend von Marburg, die Statuen selbst wurden unter Antoninus Pius (138–161 n. Chr.) gefertigt. Die Verstümmelung und Verheerung der Statuen mochte auf gewaltsame Weise wohl gegen Ende des IV. oder im V. Jahrhundert n. Chr. geschehen sein, am Anfange einer neuen Zivilisation, zur Zeit der Verbreitung des Christentums und der barbaren Völkerwanderung.

Die Bedeutung der Statuen liegt einerseits im Maße ihres Umfanges – *außer in Italien sind nirgends Statuen in solcher Größe zu finden* – andererseits aber auch in ihrer künstlerischen Vollkommenheit.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Dr. Csatkai Endre: A soproni utcanevek történetéhez.

58 Dr. Csatkai Endre: A soproni utcanevek történetéhez.

Idegenből közibénk szakadt új polgártársak nem egyszer elcsodálkoznak némely utcanevünkön és megragadják a legelső kínálkozó alkalmat, hogy az ujságban megváltoztatásukra javaslatot tegyenek. Nem ismerhetik még az évszázados hagyományt, amelyen csorbítani elődeinknek nem jutott volna soha az eszébe, és elhalt nagyjaink emlékét azzal kívánják sebtiben megörökíteni, hogy eltöröljenek sokkal régebb, szinte már csupán a szerény utcanévben élő emléket.

Hajdanában nem volt nagy probléma az utcaelnevezés, ma már sokféle követelmény fonódik benne össze. Az örök jelen eleven tükre a kérdés fejlődésének; kis falu, amely egy utcából áll, ma sem ismer efféle kérdést, egyszerűen nincs utcanév, azaz a szétbontó törekvés itt is megvan, keletkezik az alvég, a felvég, az alsó szer, a felső szer, Kissé fejlettebb községben Hosszú utca, Kis utca, Kereszt utca, minden elnevezés a dolog természetes rendjéből fakad. Majd következnek a szomszédos helyekre vezető út mentén keletkező utcanevek. Ilyeneknek száma Magyarországon az irredenta gondolat jegyében az utóbbi években megszorodott; mivel pedig világos, hogy ezek az utcák nem vezetnek azoknak az elszakított helyeknek gyakran még az irányába sem, felvetődik a probléma, vajjon helyes-e az ilyen utcanév, Kolosvári utca, Lándzséri utca stb.? Logikailag bizonyára a helyesebb Szombathely példája, p. o. „Németújvár utca“, de jóhangzás szempontjából a nyelvszokás egészen biztosan ott is a soproni példára talál majd idővel rá. Ez a közbevetés arra jó volt, hogy rámutassunk, az utcák elnevezése 59 mennyi körültekintést, hány szempont figyelembe vételét kívánja!

Nagyobb község utcanevei között mind több a mesterség megjelölése; nem mintha valamely mesterség csak abban az egy utcában vett volna szállást, de vagy az első képviselő, vagy feltűnőbb cégér adott alkalmat rá, hogy a névtelen utca nevet kapjon. Jó példa rá a soproni Torna utca hajdani Kalapos köz nevével, melyet a sarokházon Heckenast kalaposmester cégérje tett jellegzetessé. Először a „Hutterer Gässl“ nevét az 1780-as tanácsjegyzőkönyvben olvastam. Személynevekről is neveztek el ugyan régebben utcát, de ezek nem nagy emberek emlékét, mint inkább háztulajdonosok szürke nevét tartották fenn. Az örök jelen Sopronban erre is ad példát: a Giczy-közt a Giczy házról nevezte el a közhasználat nyomán a hivatalos világ is. 1(15)

Sopron utcaneveinek történetét teljes terjedelmében még nem tárta fel senki. Azokat a fontos adatokat, amelyeket városi főlevéltárosunk dr. vitéz Házi nagyszámú oklevél-kiadásában közzétett, Veszélka László használta fel először és értékes következtetéseket vont le belőlük. 2(16) Dr. Heimler Károly nagyszabású munkája, Sopron topográfiaja 3(17) mindezeket kibővíti újabkori adatokkal és megpróbálkozik a helynevek magyarázatának kényes és felette háládatlan feladatával is. Nyomaikban jómagunk tovább akarjuk építeni a megkezdett falakat és főleg a magyar nevek eredetére mutatunk rá. 4(18)

Ez rávezet egy olyan kérdés felvetésére, amelyre rendkívül 60 nehéz a felelet. Mikor lett hivatalos egyes helynevek használata, felsőbb határozatra-e, vagy miután a közhasználatban kikristályosodtak már?

Utcaneveket a középkori oklevelekben is találunk; de még hosszú ideig, még a 18. században is odateszik a hivatalos írások „sogenannte“ X Gasse, vagyis a közhasználatra hivatkoznak. Képzeltető ezek szerint, hogyha hivatalosan megállapított utcanevek nem voltak, milyen nehézségekbe ütközött annak a városi jegyzőnek a tolla, aki megelőzve az 1844-es törvényt, mely a törvényhozás nyelvén a nemzetit tette, magyar nyelven szerkesztette az ingatlanok adás-vételi szerződését. Tiszteletünket nem tagadhatjuk tőle

meg, akkor, mikor írásai alapján e munka gerinceképpen éppen a magyar elnevezések első felbukkanását ismertetjük. A tárgyalt utcaneveknél dr. Heimler első középkori adatát készséggel át vesszük és kiegészítjük a későbbi adatokkal,

Balfi utca (Schlippergasse), Legrégibb ismert alakja *Schrippergasse* 1413-ból (Heimler). 1836-ban nagy gondot okozott a jegyzőnek a magyarosítása és *Ikva utcának* fordította, elég helyes ötlettel, 1837-ben rátapintott a dolog velejére a *Balfi utcával*, de még abban az évben visszahátrált az Ikvára, sőt 1842-ig ezzel a korcsszülöttel örvendeztet meg: Schlipper utca, majd Schipper utca.

Bécsi domb (Wiener Berg). Azt hiszem, ez az elnevezés azóta divik, amióta végleg eltávolították a veszőhelyt onnan. Ez pedig 1853-ban történt;⁵⁽¹⁹⁾ addig főleg a kuruckor krónikáiban ezek a nevek ismereteseek: *Galgenberg, am Gericht, Gerichtshügel*, 1595-ben már szerepel a *Hochgericht*, az akasztófás veszőhely a tanácsjegyzőkönyvben.⁶⁽²⁰⁾ A magyar név természetesen ehhez igazodott: 1836-ban, 1843-ban mint *Vesztőhely*, 1847-ben a németes *Vesztőfánál* rá a meghatározás.

Bécsi utca (Wiener Gasse). Heimler dr. szerint valaha Szélmalom utca volt ennek a neve is. Többször találok a *Szent János utca* névvel; nem a Bécsi utcával azonos-e? 1698-ban említi ⁶¹a tanácsjegyzőkönyv, hogy benne áll a vámház,⁷⁽²¹⁾ utoljára 1781-ben az adás-vételi szerződések könyvében találok a névvel, mint közzel (Gassl).

Előkapu (Vorderes Tor). 1465-ben említi a városi monográfia,⁸⁽²²⁾ sokszor átépítették. A mai szabálytalan alakú tér az 1760-as évektől fogva fokozatosan épült ki és az új városháza építésével kapta mai formáját. Elnevezése mindenkor az Előkapuhoz tapadt: 1837-ben a magyarosító a *Felső kapu* elnevezést használta.

Erzsébet utca. 1879-ben nyitották meg hivatalosan,

Esterházy utca. 1887-ben nyitották meg és nevezték el.

Fegyvertár utca (Zeughausgasse), Első ízben Gamauf Teofil lelkész feljegyzései közt találok német elnevezésével, ez figyelmeztetett rá, hogy régebben a Müller Paulin utca torkolatáig számították; ezt tanúsítja Frankenburg Adolfnak egy levele is 1868-ból, melyben lakását Fegyvertár utca 109. számmal jelöli meg, ez ma Szent György u. 24.⁹⁽²³⁾ (Bizonyára az Orsolyita teret sem vették külön egységnek.) Utcánk magyar nevét 1846-ban találtam először.

Ferenc József tér (Városháztér). Ősi neve *Főtér (Platz)*, 1379 óta szerepel említése. Mikor a tanács a Szentháromság oszlopának felállításáról tárgyal, még Platz a neve (1695). E században bizonyára már egyéb vásártérket így neveztek, innen a bővebb meghatározás: *Bey dem Rathaus auff dem Plätzl.* (1625.)¹⁰⁽²⁴⁾ 1800 körül, amikor Sopron erős garnizon város volt és a francia háborúk miatt gyakran tartottak díszszemlét, a *Preßburger Zeitung* mint *Paradeplatz*-ot emlegeti. Még pár éve megvolt a Storno házon a kétnyelvű régi kőtábla ezzel a szöveggel: „*Főpiatz. Hauptplatz.*“ Zamatos patinás magyar nevét, melyet az adás-vételi szerződések közt 1838-ban olvastam először, sajnos a sűrű Városháztér kiszorította. 1837-ben ⁶²ugyanitt olvasom a *Belső utca* nevet, amely a városház előtt levő terecske jelzésére szolgált.

Festőköz (Färbergäßchen). 1779-ben találok a német nevével először az adás-vételi szerződések könyvében.

Fövényverem utca (Sandgrube). 1416 óta említi oklevél (Heimler dr.) német nyelven. Ugyan önmagában német neve is már helynév volna, de 1857-ben a soproni német ujság *Sandgrubgasse*-képpen említi.

1837-ben ráhibázott a magyar fogalmazás a ma is használt kedves névre, 1839-ben visszakozott a Homokveremre.

Halász utca (Fischergasse), Német nevét Heimler dr. 1421-ben találta legrégebben említve, magyar neve minden nagyobb fordítási nehézség nélkül 1837-ben tűnik fel.

Háromház (Dreihäuserplatz). Eredetileg a három különálló ház csoportja a mai Széchenyi téren az Újhelyi ház helyén tűnt fel a névadóknak és kapta a *Háromház* nevet, csak ezeknek lerombolása után, tehát a 19. század dereka, óta használták a városháza mögött megbujó házcsoporthoz a felszabadult nevet (ma már ott sincs meg a három ház, csak egy). 1772-ben a hely megjelölésére a *Hinter dem Rath-Haus* elnevezés szolgált.¹¹⁽²⁵⁾

Hátulsó utca (Hintergasse). Német neve 1410 óta szerepel (Heimler dr.), míg magyarra fordítva 1837-ből ismerem legkorábban a mai formájában már.

Hegy utca (Berggasse). Még a 19. század első felében *Kirchgasse* volt a neve, így 1839-ben a magyar tollforgató *Egyházközne*k fordította, 1841-ben a kényelmesebb oldaláról fogta a dolgot és *Kirchgassel* utcát írt, de ismét első magyar nevéen is vette, 1847-ben pedig Templom köz néven jelzi.

Ikvahid (Spitalbrücke), 1843-ban a magyarosító német névhez tapadva bár, de a patinás *Ispotály hid* elnevezést használta.

Kolostor utca (Klostergasse). 1379-ben a *Hindern dem Chloster* elnevezést rávonatkoztatja Heimler dr. Úgy látszik, mivel az utca egyik sorát a kolostor, a másikat az Új utcába is átnyúló házak alkották, hajdanában nemigen fogadta el a közhasználat utcának. Gamauf Theofil az 1665-ben említett *Münichgasse*-vel ⁶³azonosítja, akkor ott egy városi házról tétetik említés, amely Gamauf szerint tán a későbbi Starhemberg-ház vagy a Meskó-ház volt, benne valamilyen külföldi nemes lakott, 1670-ben ugyanez a ház a *Klostergasse*-ban szerepel. De mindkét név vonatkozhatik a Templom utcára is. A Klostergasse név ugyanis 1681-ben Csányi krónikájának és az 1713-as tanácsjegyzőkönyvnek tanúsága szerint szintén a Templom utcának a megyeház felé eső részére került használatba.¹²⁽²⁶⁾

Magyar utca (Große Potschy Gasse), 1542-ben a polgári lajstromban *Potscha* Gasse. Kezdeté volt a város egész déli szegélyén végigfutó Hosszú sornak és ezért még 1807-ben is így említi az adás-vételi szerződések könyve: *In der Potschy Gasse an der langen Zeile*. Nem emlékezem, hogy az utcát valaha is Ungargassenak hívták volna, csak a végén álló kaput említik Ungarthornak is. A magyar elnevezés mégsem nyult vissza az ősi Pócsi névhez, hanem *Magyar utcának* nevezte el már 1836-ban. Ugyanabban az évben a *Kleine Potschy Gasset*, amely ma Kis utca, Kleine Gasse lett, *Kis Magyar utcának* keresztelte el.

Müller Paulin utca (Hátsó kapu, Hinteres Thor). A Hátsó kapu német neve már 1394-ben szerepel (Heimler dr.). Mikor a magyar elnevezésre került a sor, már rég nem volt meg,¹³⁽²⁷⁾ de a jegyző 1836-ban mégis a történelem megszentelte helyet *Alsókapunak* jelölte, amely mellett 1849-ig ki is tartottak. Az utóbbi időben mozgalom támadt, hogy a régi hagyományos elnevezés, tehát mintegy 30 év múlva, ismét feltámadjon, de hogy érdemes Müller Paulinunk emlékének csorba ne essék azzal, hogy nevét elvonják működése helyéről, az indítványt visszavonták.

Ógabonatér (Alter Kornmarkt). Olyan utcanév, amelyet a hagyomány különösképpen szentnek tart. Mint *Kornmarkt* szerepel 1400-ban (Heimler dr.), mint kiérdemesült gabonapiacot említi tudtommal először 1695-ben a tanácsjegyzőkönyv, mondván: ⁶⁴*Auf dem alten Kornmarkt bey dem Teuch gelegen*. Ez a tó a

mai színház helyén terült el. Tehát majdnem 250 esztendeje elavult már az utcanév, de hál' Isten az ősrégi hagyományt nem tudta semmi sem kikezdeni. A vitéz Házi dr. közreadta magyar soproni levelek egyike 1589-ből magyar néven említi *Rozspiacnak*,¹⁴⁽²⁸⁾ a magyarosító jegyző 1837-ben *Ó gabona vásárnak* említi, de még abban az évben *Alter Kornmarkt nevű utcává* rontja. A mai nemzedék a kiejtésben kb. óga-bonatér-nek hangsúlyozván, nem is érzi már, hogy jelzett szót vesz ajkára és hogy milyen meleg patinája van neki.

Orsolya tér. Az 1428-ban először említett Salzmarkt (Sópiac) elnevezés (Heimler dr.) később valószínűleg eltűnt; mai elnevezésével sem igen találkoztam régebb írásban még, valószínűnek tartom, hogy nem is számították külön térnek; így a mészárszékek közelsége is szerepel helymeghatározó gyanánt.¹⁵⁽²⁹⁾ A Fegyvertár utcát pedig a Müller Paulin utcáig számítván, amikor amaz utca neve feltűnt, bizonytalannal a teret is beleértették.

Ötvös utca (Ezüst utca, Silbergasse). Legrégibb említése jegyzeteimben csupán 1659-re esik.¹⁶⁽³⁰⁾ Nem hiszem, hogy amit Payr S. professzor és nyomán dr. Heimler írnak, hogy t. i. a soproni híres ötvösök emlékét őrizné az elnevezés, megfelelné a valóságnak. Nem emelkedett annyira magasra ez a művészet Sopronban.¹⁷⁽³¹⁾ Az Ezüst utcában csak mintegy 1730-tól fogva tudok kimutatni ötvöst: Hüpfel Györgyöt, aki a műhelyét 1760 táján Coriáry János Miklósnak adta át. Ez a ház az utcának a Hátsó kapú felé néző bejárójánál állt balra, tehát esetleg ennek az egy háznak köszönheti az utca a nevét. 1836-ban a magyar jegyző némi zavarban volt a szót illetően és a *Silber utca* elnevezéssel vágta ki magát a csávából, de még abban az esztendőben ráhibázott az *Ötvös*, sőt az *Eötvös utcára*.

Petőfi tér (Színháztér, Theaterplatz). Amíg a belváros fala mentén meg nem épült a házsor, melynek legelseje 1788-ban a mai belvárosi iskolaképpen ismert kaszinó volt, az Ógabonatérhez számított a terület. 1800/1-ben *Palatinus* térnek nevezte a ⁶⁵Preßburger Zeitung abból az alkalomból, hogy a Pejachevich-házban lakott több hétig József nádor. Egyébként *Casinoplatz* néven emlegetik még az 1870-es években is, amikor a kaszinó már régen kaszárnya volt és a teret az új színház uralta. 1836-ban *Cassioni* piac néven jegyezte fel a magyar szöveg, 1840-ben *Sétatérnek*, mert Promenádnak is nevezték. (Később tudvalevőleg a Széchenyitér volt a Promenádnak.)

Pflaster. A mai Jégverem utca egyik része népiesen. 1838-ban *Kőrakás* néven fordította a jegyző.

II. Rákóczi Ferenc utca (Lange Zeile). Két hajdani részből áll. A Hosszú sor eredetileg a Magyar kaputól az Újteleki kapuig terjedt; legvégül Hosszú sornak a Széchenyi tértől kezdve a könyökig nevezték a mai Rákóczi utcát. Onnan tovább Éles szögnek. A *Hosszú sor* német neve, *Lange Zeile*, Heimler dr. szerint már 1522-ben szerepel. 1836-ban a magyar elnevezés *Hosszu utcát* hoz, de még az évben kialakítja a későbbi magyar nevet, sőt 1840-ben összetoldván a kettőt *Hosszu sor utcát* ír. Az *Éles szög* német neve *Am scharfen Eck* 1460-ban említésre talál. (Dr. Heimler, úgy hiszem, téved akkor, amikor azonosítja vele az Am kalten Eck nevű helynevet.) 1841-ben *Éles szeglet* név alatt jelentkezik magyarul.

Rózsa utca. Valaha, a 18. század derekáig, hosszabb volt, mert a mai *Szent Lélek utca* is odaszámított.

Sas tér (Adlerplatz). Valaha nyilván csak névtelen Platzl, amelynek nevét később a Fekete sas fogadó határozta meg. 1792-ben az adás-vételi szerződések könyvében: *Auf dem Platzl neben dem Adlerwirt*, 1797-ben *Auf dem Platzl dem Adlerwirthshaus gegenüber*. Wolfnak Sopronról szóló geológiai könyvében *Platz an der Wiener Gasse* (1870).

Szent György utca. Legrégibb említése német nyelven Heimler dr. szerint 1453. A protestáns időkben csak

Georg Gasse (p. o. 1603).

Szent Lélek utca. Még a 18. században a Rózsa utcához számított. 1777-ben az adás-vételi szerződések könyvében *Hl. Geist Gasse*.

Szent Mihály utca. Heimler dr. szerint már a 15. század 66. elején említett helynév. Magyar elnevezése nem ment egészen simán. 1836-ban *Szent Mihályi utca*, 1845-ben *Michaelis utza(!)*.

Széchenyi tér. A tér különböző oldalai más és más névre hallgattak. Déli sora a Hosszú sor része volt. A nyugatin a három összecsoportosult ház külön elnevezésre adott alkalmat. *In der langen Zeile bey den drey Heusern*, mondja 1601-ben a tanácsjegyzőkönyv.¹⁸⁽³²⁾ Csak mikor az 1840-es évek második felében lebontották a három házat és helyébe a Ritter (ma Ujhelyi) bérkaszárnya épült, enyészett el az elnevezés is.. Az északi soron csak az 1850-es évek óta torkollik be a Templom utca, eladdig ott a kaszinó helyén állt bástyához csatlakozó erős várfal nem volt áttörve és a házak is csak a 19. század derekán épültek. A környéket nevezték felfogásom szerint *Am kalten Eck*-nek, így szerepel 1569-ben a város önkormányzati szervezetében is, mikor is leírja a belváros kerületét.¹⁹⁽³³⁾ Itt állt a Zöld torony, a későbbi Brückelthurm. Kánia Ferdinánd 1861-ben azt az ajánlatot teszi a város közgyűlésében, hogy a Promenádot (mert akkor már ez volt a neve a térnek) Széchenyi Istvánról kereszteljék át.²⁰⁽³⁴⁾ Megelőzőleg a *Dominikanerplatz* is előfordul az ötvenes években. A javaslatot el is fogadták és így ez volt Sopronnak első, nagy emberről elnevezett tere, melyet csak nagy sokára követett Deák (1878), Csengery Antal, Esterházy herceg, Erzsébet királyné, Kossuth és Jókai.

Szigetköz (Inselgasse). Régebben *Hirtengassel* (1847) és *Halter Gasse* (1866). Ezeknek megfelelő magyar név nem akadt; 1847-ben *Schlipper Kösz(!)* néven ír róla a jegyzőkönyv.

Templom utca. Vitéz Házi dr., Veszelka L. és Heimler dr. a középkori *Fleischer* vagy *Fleischhacker* utcával azonosítják, melyet Gamauf még 1678-ból is feljegyez. 1681-ről és 1713-ról adat van, hogy utcánkat nevezték *Klostergasse*-nak. Talán a 17. századbeli *Münichgasse* (Barát utca) is rá vonatkozik? A *Bäckergasse* elnevezés is szerepel a 19. századig, még akkor is, mikor a türelmi rendelet folytán megépített jelentékenyebb új evangélikus templom adta meg az utca életének jellegét. A 17. század utolsó tanácsjegyzőkönyvei szolgáltatták számomra a legkorábbi adatokat. A *Bethausgasse* elnevezésre 1795 a legkorábbi adatom,²¹⁽³⁵⁾ 1801-ben a mai Vojtkó-házról (20. sz.) ez áll az adás-vételi szerződések könyvében: *Bäcker oder Bethausgasse*. A magyar elnevezés csak nem akart célba találni: 1839-ben *Egyház utca*, 1840-ben *Templom u.*, 1844-ben *Bethaus utca*, 1845-ben *Imaház utca*.

Újteleki utca. Az Új utcával együtt páratlan szívóssággal tapad hozzá ódonágában az egykori név. Az Újteleki utca német neve már a 15. század elejéről ismert. Széchenyi György gróf széplaki birtokos vejéhez írt egyik levelében említi 1713-ban a *Wondorfi utcát*, amelyik bizonytalannal ezzel azonos, lévén az Újteleki kapu is Wandorfer Thor az 1745-ös tanácsjegyzőkönyvben.²²⁽³⁶⁾ 1836-ban a magyarosodás nem vitte tovább a *Neustift utcánál*, a következő évben kissé kedélyes elírással lőn az *Újteleky utca*.

Várkerület. Hajdanában több névre hallgatott. A belső öv. a tulajdonképpeni Várkerület, a várárokban és annak mentén keletkezett házikók kiépülésével Mária Terézia idejében született meg, a *Grabenrunde* nevet tanácsjegyzőkönyvben ugyan csak 1782-ben találtam, de néhány évvel korábban biztosan használták már. 1836-ban a *Várkerület* nevet forgalomba hozta a magyarosodás, de 1837-ban a *Sánckerülettel* visszaigazodik a név a német eredethez, a negyvenes évek elején kőszegi mintára a *Várkör* tartja magát, de 1848-ban ismét a mai név állandósul. A ma úgynevezett Kis Várkerület 1868-ig mint *Schmied Gasse*, *Kovács utca* szerepel. A német név már 1400 óta használt volt. A Festetich major felé eső részt *Kőkapunak*

hívták, mit is 1840-ban a magyar szöveg még ékes németiséggel *Beym Steinthor*-nak vesz át, majd 1842-ben a *Kőrakó kapuval* helyettesít. Az Ikva hídjától a Torna utca mélyén folyó patakig a házsort a fogadók látták el jelleggel, innen az elnevezés 1745: *zwischen den Wirtshäusern*, 1772: *Bey den Wirtshäusern*; 1775-ben a tanácsjegyzőkönyv *Platz*-nak hívja. Az 1840-es években *Wirtshausgasse*; 1837-ben *Vendégfogadó utca*, 1848-ban *Kocsma utca* elnevezést ⁶⁸alakít ki a magyar hivatalos írás. Töpler Ottó festőművésznünk gyászjelentésében 1864-ből *Vendégfogadószer* zamatos elnevezés csillog felénk. Most a Széchenyi térig terjedő rész a *Szénatér (Heuplatz)*, ezen a néven 1843-ban szerepel. A két szer közt levő vásárteret is több szakaszra bontották az elnevezések. 1602-ben *Viehmarkt*nak nevezi a községi ülés jegyzőkönyve a Szent György utcának megfelelő részt a térségen.²³⁽³⁷⁾ 1764-ben a tanácsjegyzőkönyv jelöl meg *Platzl* néven egy kis teret a Halpiac és a mázsálóház közt. A *Halpiacot* 1841-ben kedvesen *Halpiartz*-nak nevezi el a jegyző.

Végfordulat (Ruckherzu). Ezzel alaposan meglehetősen akadva a fordító, először kikerülte, *Ruckherzu* utcának írta, de még 1837-ben megtalálta a mai, talpra esett kifejezést (pláne ha *Végforduló* lenne!), De egy évre rá még a *Hátfordulóval*, majd a *Hátfordulattal* kísérletezett, míg 1848-ban visszatért az első gondolatához.

Wieden. 1424 óta ismert név, de jelentése körül sok a vita mai napig, 1836-ban *Wiedeni utca*, (40-ben *Videni*), 1844-ben *Wieden utca* jelentkezik a magyar szövegben. Nem volna elvetendő, ha az utóbbit a mai kor is átvinné, mivelhogy magyar fül számára a pusztaság szó (*Wieden*) mit sem jelent.

Megjelentek-e vajjon az utcákon is a magyar utca jelző táblák? Valószínűleg szórványosan csak, hiszen magyar nyelvű cégtábla sem akadt igen sok. 1858-ban mindenesetre felrakták az utcajelzőket, de kizárólag német nyelven.²⁴⁽³⁸⁾ 1869-ben hivatalos formában nyomtatva került a közönség elé a város utcáinak mindkét nyelvű neve.²⁵⁽³⁹⁾ Úgy látszik, hogy az 1848 előtti magyar nevek megnyerték az akkoriak tetszését is, a zöme megmaradt és él máig.

A hagyomány tisztelete, nagy helyismeret, történeti tudás, nyelvérzék kell, amint egyes esetekben tán dolgozatomban folyamán kiviláglik, az utcanévek helyes kiválasztásához. Az utóbbi 10 év alatt legalább is száz új utcanévvel gyarapodtunk. Ezekről bizvást elmondhatjuk, hogy a fenti követelményeknek mindannyian megfelelnek.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kis adatok Sopron multjából.

---

⁶⁹Kis adatok Sopron multjából.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kis adatok Sopron multjából. / Ismeretlen soproni történetíró.

Ismeretlen soproni történetíró.

A bécsi Malota-könyvkereskedés nemrégben egy soproni vonatkozású kéziratot kínált eladásra, amely egy eddig ismeretlen nevű történetíróra tesz figyelmessé. A többszáz oldalas tiszta kézirat utolsó lapján jelzi

magát az író: *Harrucker*, nyugalmazott cs. kir. kapitány, a befejezés kelte: Sopron, 1830. július 14. Először 30 oldalon a munka tartalmi kivonata, majd 212 oldalon Magyarország története 1657-től 1780-ig, azaz Mária Terézia haláláig. Végül 100 oldalon tárgymutató, névmutató, a magyar királyok névsora, a mágnás családok, Magyarország és Erdély vármegyéi stb. Érdekes volna tudni egyet-mást Harrucker kapitány életéről. Talán a véletlen felvet róla adatokat.

Cs. E.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kis adatok Sopron multjából. / Újabb adatok Kugler Ferenc szobrász családjáról.

Újabb adatok Kugler Ferenc szobrász családjáról.

Az 1836-ban városunkban született Kugler Ferenc szobrász nemcsak Sopron műtörténetében játszik nagyobb szerepet, hanem az általános magyarországi is. „Régi soproni házak, régi soproni családok” című könyvemben (1936) az első fejezetet neki és családjának szenteltem, azóta azonban egypár érdekesebb adat birtokába jutván, ezeket is szívesen közreadom. A család nem szentmargitai származású, mint azt feltételesem állítottam, legalább is Sopronba nem közvetlenül onnan származtak be, hanem művészünk dédapja, Kugler Lőrinc kertész Kismartonban született. Fia, Jakab, az első cukrász, kétszer is nősült; első felesége Fábiánkovits Teréz, akitől 1800 július 2-án született János fia később neves festő lett. Keresztapja Pejachevich Nep. János volt, 1816–20. közt a bécsi akadémián tanult, résztvett hat üvegfestménnyel az első soproni művészeti kiállításon 1847-ben. Kőszegen volt rajztanár, de 1851-ben Handler József építészünk arcképét festette meg (Sopron, városi múzeum), 1857-ben pedig igen szép kőrajtot készített a városról. A keresztényi templomban szép zászlóit, Kőszegen a Schönbauer-családnál igen jó arcképeket találtam tőle, Kőszegről is készített kőrajtot. Mint restaurátor azonban nem sok babért szerzett, így örökre elrontotta a szombathelyi székesegyház főoltárképét. A Kugler családi ház, ahol a festő unokaöccse, a szobrász is született, ma már teljesen összeépült szomszédjával és viseli a Várkerület 113/115-ös számot, közvetlen a Lenk-átjáró mellett áll az Előkapu irányában. Az átjáróhoz csatlakozó rész volt a Kugler-ház. Valóságos ikerházak, hiszen az első emeleten teljesen azonos a csínos fonatos dísz rajtuk. 1857-ben Kugler Antal cukrász a maga részét második emelettel toldotta meg, erre a szomszéd, Buck ötvös is kénytelen volt még abban az esztendőben hasonló módon kiépíttetni a házat. (Ödenburger Intelligenz Blatt 1857. 37. és 44. szám.) Ma csak tüzetes vizsgálat után lehet szétválasztani a két, mégsem egészen egyforma részt.

Cs. E.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kis adatok Sopron multjából. / A soproni Pruzsinszkyak.

A soproni Pruzsinszkyak.

A Trencsén Vármegyei Múzeumegyesület 1914-ből való értesítőjében Pázmány Lajos, ma egri főlevéltáros, felsorolja a Trencsén vármegye levéltárában őrzött eredeti és hiteles másolatú nemesi címeres leveleket. A Pruzsinszky-családnak itt hites másolatban két címeres levele is van. Egyik ágának III. Ferdinánd adott nemességet 1649-ben Pozsonyban és pedig Jánosnak és testvérének, Györgynek. Másik ágának, Miklósnak és fiának, Istvánnak 1668-ban meg I. Lipót Ebersdorfban állította ki a címeres levelet. A Sopron multjában

szerepet játszó Pruzsinszkyak azonban, mint azt velem Pruzsinszky János dr. tankerületi főigazgató úr Budapesten közölni szíves volt, ezekkel nincsenek kapcsolatban, mert az ő nemességük jóval korábbi. 1530-ban kapták Zápolya Jánostól. A korábbi Starhemberg-házast megszerző P. József gyermektelenül halt meg. Unokaöccse, János örökölte özvegyétől a házat, majd ennek rövidéletű fia, ez után a második fiú, akinek fiai közül Ferenc a kaszinó 71 éves díszítményeit tervezte és részben bécsi barátaival kivitelezte. Mint kisebb képek festőjét a soproni múzeumban ismerhetni meg. Jóságú, lelkes ember volt, akit a háború nyomasztó súlya már 1914 őszén sírba vitt, Fivére, János, mint pedagógus jelentékeny szerepet játszott az utóbbi évtizedek tanárképzésében. Egyébként Hegedűs Lórántnak volt a nevelője és közeli kapcsolatban állt Jókaival és Rákosi Jenővel. A líceumnak egyik legszebb pályafutású növendéke. Az 1530-ban nemesített Pruzsinszkyaknak ő a tizedik nemzedéke.

Cs. E.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kis adatok Sopron multjából. / Liszt Ferenc névnap ajándéka.

Liszt Ferenc névnap ajándéka.

Régi feljegyzés szerint a város 1857-ben azzal kedveskedett Liszt Ferencnek, hogy névnapjára tisztelete jeléül a mester doborjáni szülőházát ábrázoló, Steinacker Károly reáliskolai rajztanár készítette képet küldött Weimarba, ahol akkor Liszt lakott.

ry.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kis adatok Sopron multjából. / Deák Ferenc soproni városatyja.

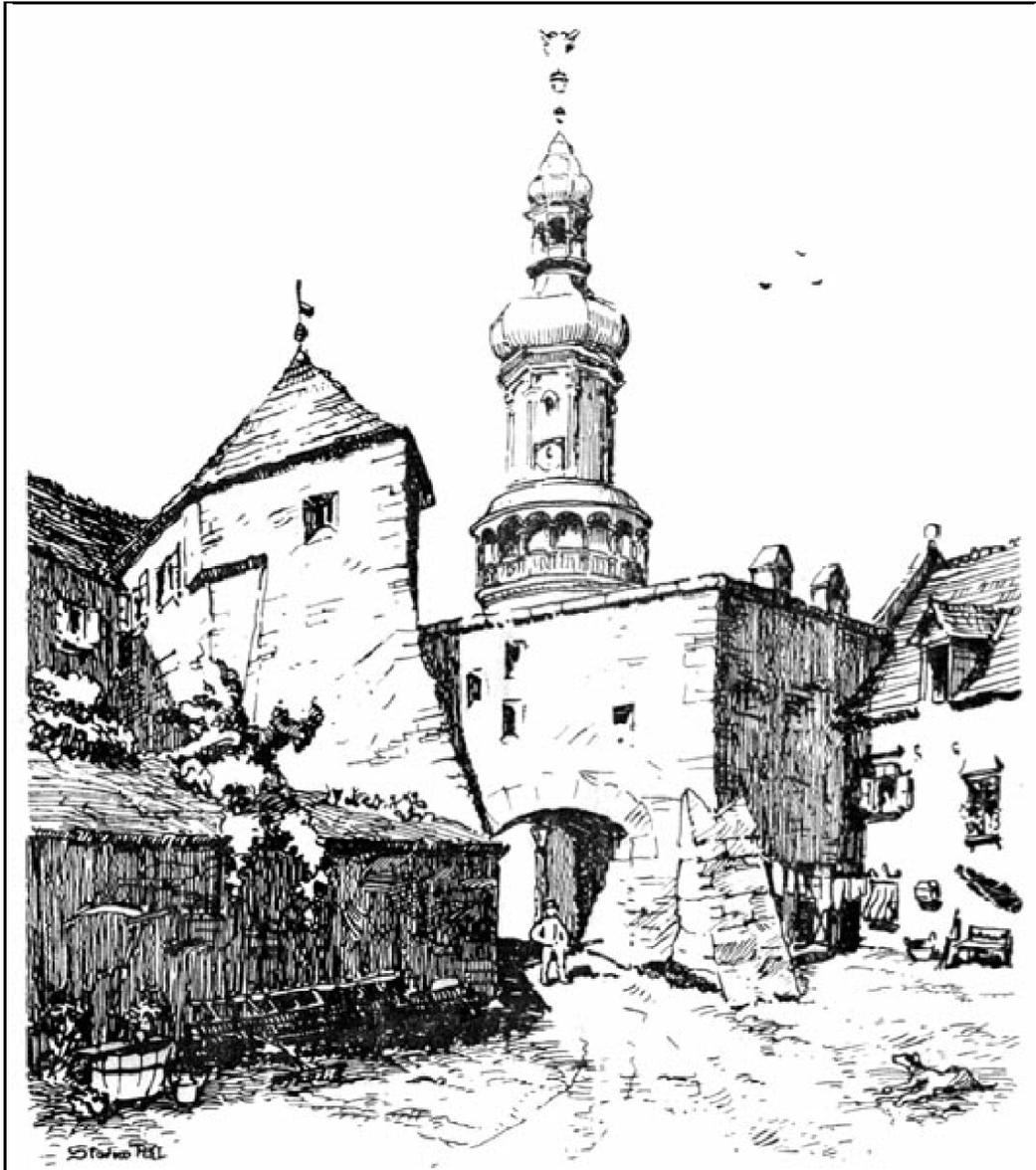
Deák Ferenc soproni városatyja.

1861. március 19. közgyűlési jegyzőkönyvben olvassuk: „Dr. Boór Károly képviselő úr az újonnan alakult közgyűlés elébe méltó tárgyat terjesztendő tanácskozással, indítványozza, miszerint a köztisztviselőben álló nagyérdemű hazafi s alkotmányos szabadságunk fáradhatatlan előharcosa, Deák Ferenc, aki már 1840. évben sz. kir. Sopron városa díszpolgárává megválasztott – a városnak e kitűnő férfiú iránti különös kegyelete nyilvánításául – városi képviselőink sorába is felvétetnék; mely indítvány általános lelkesedéssel fogadtatván. Deák Ferenc soproni díszpolgár e város képviselőjének egyhangú felkiáltással megválasztott és az ezen határozatról értesítő irat átvitelével a legközelebb választandó városi követ megbízatni határozatott, – 2267. sz. a. bejegyzés: Tekintetes Deák Ferenc folyó évi Szt. Iván hó 10-én kelt levelében kijelenti, hogy Sopron város képviselőtestületének tagjává való megválasztását köszönettel elfogadja.

–ry.–

72Bástyorony az Előkapú közelében. (idb. Storno Ferenc 1887. évi vázlatkönyvéből.)

73Erődítmény a Várostorony és Előkapú közötti bástyaszakaszon. (idb. Storno Ferenc 1887. évi vázlatkönyvéből.)

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni irodalom.

74Soproni irodalom.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni irodalom. / Csatkai Endre dr.: Régi soproni házak, régi

soproni családok. 94 old., képekkel. Rábaközi Nyomda, Sopron kiadása, 1936.

Csatkai Endre dr.: Régi soproni házak, régi soproni családok. 94 old., képekkel. Rábaközi Nyomda, Sopron kiadása, 1936.

A neves szerző fáradhatatlan kutató munkájának legújabb fontos eredménye. A „Régi soproni házak, régi soproni családok” – reméljük – csak első része egy époly terjedelmes sorozatnak, mint a „Sopron vármegye műemlékei” c. munka, amely a III. sorozattal lezárult. Ebben a műben a tudós lelkiismeretességét, az írónak tárgya iránt táplált mély szeretete hatja át. Ez teszi a könyvet tudományos értékén felül egyben élvezetes olvasmánnyá is.

br.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni irodalom. / Dr. Csatkai Endre: Sopron vármegye műemlékei. III. sorozat. Sopron, a szerző kiadása, 1937. 223. XXX. 1.

Dr. Csatkai Endre: Sopron vármegye műemlékei. III. sorozat. Sopron, a szerző kiadása, 1937. 223. XXX. 1.

A tudós szerző már a harmadik kötetben közli Sopron vármegye műemlékeinek részletes leírását. A három kötet közül az utolsó a legtestesebb: 30 faluban gyűjtötte hozzá az író az anyagot és ismert lelkiismeretességével, gondos utánjárással kutatott a falusi templomokban, kastélyokban és temetőben a még fellelhető s említésre érdemes műemlékek után. Nem kerülték el figyelmét az útmenti feszületek és oszlopok s a temetők omladozó síremlékei éppúgy, mint a templomokban őrzött régi kelyhek, monstranciák vagy harangok; elsősorban mégis az építészeti emlékek után kutatott nagy körültekintéssel és ezeket írta le a részletekre is kiterjedő alaposítással. A feldolgozás topográfiai rendben történik, vagyis külön-külön foglalkozik az egyes községekben található műemlékekkel, előbb röviden közölvén az ősi falvak történetének nevezetesebb eseményeit. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a birtokosok váltakozásának évszámokkal is meghatározott pontos adatait, művészettörténeti munkáról lévén szó, bátran mellőzhette volna a szerző.

A gondosan összegyűjtött és pontosan leírt anyagból távolabbi következtetéseket is vonhatunk Sopron vármegye történetére és műveltségi viszonyaira. Az építészeti emlékek legnagyobb része a 18. századból, vagyis a török kiűzését követő nyugodtabb korszakból, tehát a késői barokk idejéből való, ennek a pompaszerető stílusnak azonban csak szerény megnyilatkozásai. Valószínű, hogy nem annyira a műízlés, mint inkább az anyagi eszközök hiánya miatt voltak kénytelenek megelégedni az építető hívek 75szerényebb templommal, a földesurak egyszerűbb kastéllyal. Az itt-ott még megmaradt kevés csúcsíves emlék, köztük, mint legértékesebb, a horpácsi templomnak valószínűleg a 13. század közepéről való díszes kapuzata azonban azt bizonyítja, hogy Sopron vármegye községeiben már a középkor folyamán is épültek művészi értékű templomok. A törökök dúlásai azonban elpusztították a csúcsíves művészet falusi emlékeit, majd későbbi korok közömbössége és hozzá nem értése nagyrészt még a maradványait is eltüntette a középkori építészet emlékeinek. Sopron vármegye azonban még így is hasonlíthatatlanul gazdagabb műemlékekben, mint hazánk legtöbb, főképp alföldi vármegyéje.

Becsés munkát végzett a mű szerzője, amikor annyi utánjárással és a tudományos irodalom felhasználásával leírta ezeket a nekünk kedves és értékes emlékeket s ezzel mintegy megőrizte őket az

utókor számára is. Azonban élvezetesebbé tette volna munkáját, ha kissé több gondot fordít stílusára s a művészi tárgyhoz illő csiszoltabb nyelven közli anyagát. A művet elég bő németnyelvű tartalmi összefoglalás, valamint a leírt, nevezetesebb műemlékekről készült negyven fénykép egészíti ki.

Az értékes munka méltón sorakozik a művészettörténeti irodalomban ismertnevű szerző többi művéhez.

rj.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni irodalom. / Heimler Károly dr.: Sopron topográfiája. 307 old., 4 térképmelléklettel. Röttig-Romwalter Nyomda Bérlői, Sopron. 1936.

Heimler Károly dr.: Sopron topográfiája. 307 old., 4 térképmelléklettel. Röttig-Romwalter Nyomda Bérlői, Sopron. 1936.

Ez a valóban „hézagpótló“ mű példás gondnal és szakértelemmel összeállított leltára Sopron reális és ideális javainak. Nagy részletességgel tárgyalja a város természeti és területi viszonyait, pontos épület- és lakásstatisztikát ad, törzskönyvezi a műemlékeket, behatóan ismerteti a közintézeteket, a kulturális és népjóléti intézményeket, a közigazgatást, az utak, járdák, csatornák stb. adatait. Különösen értékesek a lakosságra vonatkozó statisztikai táblázatok, amelyek nemcsak a jelenlegi viszonyokat mutatják minden vonatkozásban, hanem visszanyúlnak az 1379. évig. Pontos utca- és házjegyzék egészíti ki a kötetet, amelynek szerkesztője és munkatársai nagyfontosságú és minden tekintetben kiváló munkát végeztek.

br.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni irodalom. / Missuray-Krúg Lajos: A Fabricius-ház meséi. Sopron, 1936., 140 lap.

Missuray-Krúg Lajos: A Fabricius-ház meséi. Sopron, 1936., 140 lap.

Sopron legszebb terén, az ősi Ferenc József-téren áll egy évszázados, kétemeletes ház, amelyet hajdani tulajdonosáról ma is Fabricius-háznak hívnak. Csodálkozva nézi a Sopront járó sok idegen az ódon ház bolthajtásos kapúszínét, kecses loggiákkal ékes, szűk udvarát, boltíves szobáit és az emelet magasságában, a régi városfalon húzódó kis kertjét. Mennyi történeti eseménynek volt tanuja ez a ház, hány nemzedék életének emlékét őrzik vastag falai! A könyv szerzője ennek a régi háznak a lakója, hogyne ihletnék meg tehát azok a beszélő kövek, amelyekhez az ő életének is annyi édes-bús emléke fűződik! Csalódik azonban az, aki a címben 76-igért „meséket“ vár a könyvtől, mert sokkal inkább talál komoly gondolatokban gazdag elmélkedést, mint könnyed, szórakoztató elbeszéléseket benne. Hiányzik is az íróból az az epikus nyugalom, ami a nyugodt mesemondás sajátja. Felfogása és megnyilatkozásának formája egészen lírai: még amikor a körülötte folyó élet eseményeit veszi is tollára, mindúntalan megszakítja az elbeszélés fonalát és a maga eszméit, gondolatait szövi a történet menetébe. A gondolatok pedig olyan szokatlan bőséggel áradnak belőle, hogy néha alig tudjuk követni sodrukat. Ez valami nyugtalanság hatását kelti az olvasóban, érdeklődését és figyelmét azonban nem hagyja lankadni. A patetikus hang, a ki-kirobbanó izgalom, ami az író előadásmódjának jellemző tulajdonsága, mind arra vall, hogy mennyire lélekből jön írásának minden sora, minden szava.

Ennek a prózában írt lírának a nyelve is színes és gazdag, sőt néha nagyon is tarka, merész jelzőkkel és

szokatlan kifejezésekkel zsúfolt. A szerző irigylésre méltóan fiatalos heve alig bír magával, amikor érzelmeinek áradatát és gondolatainak bőségét akarja szavakba önteni.

A tartalmas könyvet Mihalovits Jánosnak néhány művészi képe díszíti.

rj.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni irodalom. / Missuray-Krúg Lajos: A búzakalász legendája... Sopron, Röttig-Romwalter nyomda bérlői kiadása, 1936.

Missuray-Krúg Lajos: *A búzakalász legendája...* Sopron, Röttig-Romwalter nyomda bérlői kiadása, 1936.

Az ízléses kiállítású kötet, amelynek külső díszét Sterbenz Károly néhány hangulatos képe is fokozza, a tehetséges költő újabb verseit foglalja magában. Nagyrészt rövid, de mindig művészi formájú megnyilatkozásai ezek a költő egy-egy gondolatának, a szív mélyéből előtörő érzésének, vagy egy finom hangulatának. Élénk természetszemlélete a megkapó képek bőségével árasztja el költői stílusát, az érzés ereje azonban mindig előcsillan az ékes szavak szövedéke alól. A költeményeknek nemcsak külső, hanem belső formájuk is művészi; zárt egységet alkot mindegyik s a gondolat sokszor szinte epigrammai csattanóval zárja a verset. A kis kötet a költő érzelmi elmélyülésének, hangulati gazdagodásának s kifejezésbeli készsége finomodásának egyaránt bizonyítéka.

rj.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni irodalom. / Kónya Lajos: Uti sóhaj. Versek. 63 oldal, a szerző linoleummetszeteivel. Gáspár Zoltán könyvnyomdája, Sopron. 1936.

Kónya Lajos: *Uti sóhaj. Versek. 63 oldal, a szerző linoleummetszeteivel. Gáspár Zoltán könyvnyomdája, Sopron. 1936.*

A mai ifjúság sóhajos nekiindulása az életnek. Kónya, akinek a mostohaságában is jótékony sors kettős tehetséget adott, versben és képben keresi az utat ígéretes erővel. Gordonkahangú első verskötetében sokszor meglepő szépségű, borongó sorokba önti fájdalmát, vágyait, kételyeit és hitét – a költő legértékesebb tőkéjét. Az öt linoleummetszet édestestvére a verseknek.

br.

1937. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Sopron bibliográfiája.

- Kohászati Lapok 1936. évi 4–7, számából. Budapest, 1936., n8. r. 31 lap.)
- Bán Imre dr.:* A magyar kőszénbányászat úttörői, (Buvár, 1936, nov. 779–782. l.)
- Collindon, Björn:* Urbs fidelissima. (Nya Dagligt Allehanda, svéd napilap, 1936, jún. 3; ismertette a Soproni Hírlap, 1936. aug. 1.)
- Csatkai Endre dr.:* Régi soproni házak, régi soproni családok. Sopron, 1936. Rábaközi nyomda kiadása (k8–r. 95 l., 6 képpel), Ára 1·20 P.
- Csatkai Endre dr.:* Sopron vármegye műemlékei. III. sorozat. A szerző kiadása. Kunsttopographie des Soproner (Ödenburger) Komitats. III. Teil. Sopron, 1937. Székely és Társa ny. (16–r, 223 l., 40 képmelléklet; a 199–223. lapon német kivonat.)
- Csatkai Endre dr.:* A soproni részházak. Thirring Gusztáv dr. legújabb tanulmánya. (Soproni Hírlap, 23. évf., 209. sz., 1936. szept. 13.)
- Csatkai Endre dr.:* A régi soproni Magyar király-fogadó. (Soproni Hírlap, 23. évf., 295. sz., 1936. dec. 25.)
- Csatkai Endre dr.:* Soproni „tüzes hazafiak“: Horváth István és Pap Ferenc, (Soproni Hírlap, 23. évf., 130. sz., 1936. jún. 7.)
- Csatkai Endre dr.:* Az Asbóth-család. (Soproni Hírlap, 24. évf., 70., 72. és 73. sz.. 1937. márc. 28. április 18–20.)
- Csatkai Endre dr.:* Egy derék soproni ötvös a 17. században. (Erlböck András–Weber János Lénárt.) (Soproni Hírlap, 24. évf., 2. sz., 1937. jan. 3.)
- Csatkai Endre dr.:* Sopronmegyei Haydn-émlékünk, (Sopronvármegye, 39. évf., 72. sz., 1937. április 1.)
- Csatkai Endre dr.:* Liszt Ferenc és Sopron, „Liszt a miénk“ c. kiadás, 101–102. old. Budapest, 1936. Dante. 14 kép.
- Csatkai Endre dr.:* Soproni iskolai színjáték a 17–18. században, „Színpad“, I. évf., 5–6. sz. 265. old., 6 kép. Budapest, 1936.
- Csatkai Endre dr.:* Adatok a ruszti zenekultúra multjához. Történetírás, I. évf., 2. sz., 212. old. Budapest, 1937. március.
- Csatkai Endre dr.:* Das Steintor. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 41. sz. 1937. febr. 20.) – A régi soproni ónöntők. (Történetírás, 1. évf., 1. sz. 24–33. old. Budapest, 1937.
- 78** *Freiberger, Josef, dr.:* Die Soproner Teilhäuser, Gustav Thirring's neuestes Essay. (Oedenburger Zeitung, 1936. szept. 5., 203. sz.)
- Friedrich, Ferdinand:* Das goldene Stadtviertel. (Oedenburger Zeitung, 1936. évf., 1936. 295. sz.) Ismerteti az 50 év előtti gazdasági és kereskedelmi életet, különösen a város állatforgalmát és vásárait.)
- Gral Samu:* A 30 éves Muck-kilátó, (Soproni Hírlap, 23. évf., 220. sz. 1936. szept. 26.)

- Házi Jenő dr., vitéz:* Sopron szabad királyi város története. II. rész, 4. köt.: Különféle számadások és adójegyzetek 1454-től 1495-ig. Sopron, 1936. Székely és Társa ny. (8–r. XXII. és 493. l.)
- Házi Jenő dr., vitéz:* Sopron város címere. (*Heimler:* Sopron topográfiája, 1936. 79–80. l., két színes és három fekete címerrajzzal.)
- Házi Jenő dr., vitéz:* Négy év múlva ünnepli Sopron alapításának 2000. évfordulóját. (K. ny. a Soproni Hírlapból. 1936. Székely és Társa ny. k 8–r. 20. l.)
- Házi Jenő dr., vitéz:* Néhány történelmi adat a nyugatmagyarországi horvátokról. (Vasi Szemle, 4. évf., 1937, 1–2. sz., 8–14. l.)
- Házi Jenő dr., vitéz:* előadásából: Nyugatmagyarország műemlékei is az 1000 éves magyar tulajdont igazolják, (Soproni Hírlap, 24. évf., 42. sz., 1937. febr. 21.)
- Házi Jenő dr., vitéz:* Hogyan írtották ki császári rendeletre az alsóausztriai horvátokat? (Soproni Hírlap, 24. évf., 42. sz., 1937. febr. 21.)
- Házi Jenő dr., vitéz:* Sopron a régi magyar irodalomban. (Előadás.)
- Heimler Károly dr.:* Sopron topográfiája. Utca- és házjegyzékkel, részletes statisztikai táblákkal. Négy térképmelléklettel, 1 alap- és öt címerrajzzal. Sopron, 1936. Röttg-Romwalter nyomda bérloí. (n 8–r. XII. és 307. l.) (Ismertette: Földrajzi Közlemények, 1936, 165. l.; Városok Lapja, 1937, 131. l.)
- Heintz Fülöp:* Kárpáti Sándor. Egy muzsikus életéről és műveiről, (Irottkő, 1936, 2. sz., 113–120. l.; k. ny. is, Szombathely, Martineum ny.)
- Lauringer Ernő:* A soproni Burgstall. Felfedezésének 50. évfordulójára. (Sopronvármegye, 38. évf., 295. sz., 1936. dec. 25.)
- Leitner József:* Sopron földrajzi vázlata. (*Heimler:* Sopron topográfiája, 1936. 6–17. l.)
- Marikovszky Zoltán:* Népsűrűség az 1930. évi népszámlálás alapján. (*Heimler:* Sopron topográfiája, 1936. 101–102. l., térképpel.)
- Martonos Lajos dr.:* A Soproni Gyorsíró Egyesület története (1873–1936), *Traeger Ernő dr.* előszavával. (Sopron, 1837. 8–r. 28. l., az egyesület kiadása. Röttig-Romwalter ny. bérloí.)
- Mészáros Sándor:* A Szent Mihály-templom legendája. (Sopronvármegye, 38. évf., 295. sz., 1936. dec. 25.)
- Mihalovits János:* Oltárkép a Voss-féle árvaház kápolnájában (Dorfmeister: Három királyok imádása), (Soproni Hírlap, 23. évf., 251. sz., 1936. nov. 3.)
- Missuray-Krug Lajos:* A Fabricius-ház meséi...(8–r., 140. l., két kép Mihalovits Jánostól. Sopron, 1936. Bagó Mih. ny., Dombóvár.)
- 79** *Missuray-Krug Lajos:* Egy élet muzsikája. Makkay Béla cigánymuzsikus élete. (Soproni Hírlap, 24. évf., 75. sz., 1937. ápr. 4.)

- Mohl Adolf*: Haydn-emlékeink, (Sopronvármegye, 39. évf., 70. sz., 1937. március 28.)
- Mohl Adolf*: Karácsonyi régi emlékeink. Régi egyházi játékok Sopronban. (Sopronvármegye, 38. évf., 295. sz., 1936. dec. 25.)
- Németh Sári*: Kolbenheyer és a Görgey-család. (Soproni Hírlap, 23. évf., 182. sz., 1936. aug. 9.)
- Németh Sári*: Kolbenheyer Mór fogsága. Arcképpel. (1937. évi Luther-naptár, 35. évf., 53–56. l.)
- Östör József dr.*: A mi szónokaink, (Soproni Hírlap, 23. évf., 295. sz., 1936. dec. 25.) (Megemlékezés Póda Endre, Dörfler György, Bauer György, Kapi Béla, Sopronyi-Thurner Mihály és néhány más soproni polgárról.)
- Polány István*: A földrajzi nevek bizonyossága Nyugatmagyarország ősi magyar mivolta mellett. XIII. Helységek a mai német nyelvterületen. XIV. Elpusztult helységek. (Vasi Szemle, 3. évf., 1936. 4. sz., 256–276. l.) (Sopron vármegye elszakított területét is felöleli bő adatokkal.)
- Schattenmann, Paul, dr.*: Simon Gerengeh Ein Exulantenschicksal. (Zeitschrift für bayrische Kirchengeschichte, 11. Jahrg., 1936, 3. Heit.)
- Sopronyi-Thurner Mihály dr.*: Sopron idegenforgalma. Öt képpel. (Városok Lapja, 32. évf., 1937. 3. sz., 60–63. l.)
- Sopronyi-Thurner Mihály dr.*: A 60 éves Frankenburg Kör és Sopron. (Előadás Budapesten. Soproni Hírlap, 1937. ápr. 20–21.)
- Sp.*: Zwei große Schüler des Oedenburger Lyceums: Daniel Berzsenyi und Johann Kis, (Gotthold, 16. évf., 11. sz., 1936. jún. 15.)
- Szádeczky-Kardos Elemér dr.*: A Lajta-folyó kialakulásáról, (Földrajzi Közlemények, 65. köt., 1937. 27–30. l., térképvázlattal.)
- Szalay Lajos*: Sötét verem a szerelem, Haydn József szerelmi regénye. (Soproni Hírlap, 23. évf., 295. sz., 1936. dec. 25.)
- Szieberth Imre*: Órakiállítás (Sopronban 1936). Hat képpel. (Buvár, 2. évf., 1936. 9. sz., 597–600. l.)
- Thier, Ladislaus*: Aquamanilen im Storno-Museum. (Oedenburger Zeitung, 69. évf., 1936. 295. sz.)
- Thier, Ladislaus*: Vermögensteuer in Sopron schon vor mehr als 400 Jahren. Aus dem Urkundenbuch des Dr. E. Házi, (Oedenburger Zeitung, 69. évf., 216–217. sz. 1936. szept. 22–23.)
- Thier, Ladislaus*: Kulturhistorisches aus einer Sammlermappe. I. Der Magistrat gegen das Färbeln. II. „Bey Geld- oder Leibesstrafe.“ III. Der erste Kindergarten. IV. Als der Stadtturm schwankend wurde. V. Dero unterthänigste Theresia Geiger, Zettelträgerin. VI. Eine Bekleidungsaktion von 1849. VII. Nagymarton – ein Flammenmeer. VIII. Eine frühe Aufführung von Haydns „Die Jahreszeiten“. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 68–69., 81–82., 90. sz., 1937. márc. 25–26. ápr. 13–14. ápr. 17–18. ápr. 20. ápr. 21–22. ápr. 23., 25.)
- Thirring Gusztáv dr.*: A soproni részházak. Öt melléklettel. (Városi Szemle, 22. évf., 1936. 3. sz.,

401–422. l.)

Thirring Gusztáv dr.: Statisztikai adatok Sopron városáról. (*Heimler*: Sopron topográfiája, 1936. 85–100. l.)

Thirring Gusztáv dr.: Egy eltűnt régi ház emlékezete. A Várkerület 66. sz. ház. (Soproni Hírlap, 23. évf., 265. sz., 1936. nov. 19.)

Thirring Gusztáv dr.: Sopron legtöbb adót fizető polgárai II. József korában. (Soproni Hírlap, 23. évf., 295. sz., 1936. dec. 25.)

Török Sándor: A Storno-család otthona Sopronban. (Magyarország, 1936. nov. 16. számos képpel.)

Varga Lajos dr.: Sopron környékének hatóságilag védett növényei. Természettud. Közlöny, 68. köt., 1936. 15–16. sz., 433–434. l.)

Végh Gyula: A soproni könyvkötők céhkönyve 1790-ből. (Vasi Szemle, 3. évf., 1936. 4. sz., 225–233. l., egy képpel.)

Vendl Miklós dr.: Sopron város földjének földtani felépítése, (*Heimler*: Sopron topográfiája, 1936. 18–25. l., egy térképpel.)

Vértess József: A nagy Palatinus. Esterházy Pál herceg életének regénye. (Sopronvármegye, 39. évf., 2. és köv. számok, 1937. jan. 3.)

Zügn Nándor: Sopron határa. (*Heimler*: Sopron topográfiája, 1936. 4–5. l.)

Zügn Nándor: Führer zur Exkursion des Internationalen Verbandes Forstlicher Forschungsanstalten in den Waldungen der kön, Freistadt Sopron am 23. August 1936. (IX. Kongreß des Internationalen Verbandes Forstlicher Forschungsanstalten, Ungarn, 1936.) 8–5. 11. l., egy térképvázlattal.)

Berecz Ábel: Életrajz. (Soproni Hírlap, 24. évf., 74. sz., 1937. ápr. 3.)

Berzsenyi Dániel és Kis János emléktáblái a soproni evang. líceum falán. Két képpel. (1937. évi Luther-Naptár, 85. évf., 86. l.)

Felsőbüki Nagy Pál, a „fajvédő“. (Soproni Hírlap, 23. évf., 295. sz., 1936. dec. 25.)

Sopron 1936. évi idegenforgalmának statisztikája, (Soproni Hírlap, 24. évf., 64. sz., 1937. márc. 20.)

Kérjük Sopron barátait, gyarapítsák a városi múzeumot és a levéltárakat soproni és sopronmegyei vonatkozású okmányok, képek, tárgyak stb. adományozásával vagy letétbehelyezésével, ez a legbiztosabb módja annak, hogy ezek az értékek az utókornak megmaradjanak.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

A népszámlálás tervezetét és végrehajtásának módozatait ismertette *dr. Thirring Gusztáv*: II. József magyarországi népszámlálási című tanulmányában, (Magyar Statisztikai Szemle, IX. évfolyam, 1931, 112–135. oldal.)

2 (Megjegyzés - Popup)

A rendelet szövegét közöltem: Kőszeg népessége a 18. században című tanulmányomban, mely a Vasi Szemle 1936. évfolyamában megjelent; a rendelet szövege a 240–241. oldalon.

3 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Ferenc: A Fertő geografiája. – A soproni Laehne-féle gimnázium értesítője 1908–1909. tanévről, 5–81. lap, – Sopron, 1909.

4 (Megjegyzés - Popup)

Homér Janka dr.: Magyarország halászati földrajza. – „Halászat”, 1933, 3–10. szám.

5 (Megjegyzés - Popup)

Varga Lajos dr.: Adatok a Fertő-tó fizikai és kémiai viszonyainak évi változásához. – Hidrologia Közlöny, 1931. é. XI. köt., 21–42. l.

6 (Megjegyzés - Popup)

Rodiczky Jenő: Moson vármegye leírása. Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben.

7 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Wachtel: Ungarns Kurorte und Mineralquellen. – Oedenburg, 1859. 41. old.

8 (Megjegyzés - Popup)

Heckel–Kner: Die Süßwasserfische der Öst. Monarchie. – Leipzig, 1858.

9 (Megjegyzés - Popup)

Walter E.: Einführung in die Fischkunde unserer Binnengewässer.

10 (Megjegyzés - Popup)

Herman Ottó: A magyar halászat könyve, – Budapest, 1887. Természettud. Társulat kiadása.

11 (Megjegyzés - Popup)

Lovassy Sándor: Magyarország gerinces állatai és gazdasági vonatkozásaik. – Budapest, 1927. Természettud. Társulat kiadása.

12 (Megjegyzés - Popup)

Gaschott Otto: Die Stachelflosser (Acanthopterygii). – Handbuch der Binnenfischerei Mitteleuropas. III.

13 (Megjegyzés - Popup)

Mika-Breuer: A magyar Fertő halai és halászata. – Archivum Balatonicum, 1928. II. köt., 104–131.

Mika-Varga: A Fertőn történt katasztrófák hatása a tó halállományára és halászatára. – „Halászat,” 1935.

14 (Megjegyzés - Popup)

Varga Lajos dr.: Katasztrófák a Fertő-tó életében. – Állattani Közlemények, 1931. é. XXVIII. köt., 132–147. l.

15 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Heimler Károly: Sopron topográfiája. 1936. 251. o. A munkát a szerző nevével idézzük.

16 (Megjegyzés - Popup)

Veszélka László: Sopron régi németsége és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. 1934.

17 (Megjegyzés - Popup)

Lásd az 1. számú jegyzetet. 240–278. oldalon hozza a soproni utcák és terek lajstromát, a legtöbbnek első ismert említését stb. Mivel ábécés sorrendben következnek, a fentebb feltüntetett idézési módhoz nem függesztjük oda az oldalszámot.

18 (Megjegyzés - Popup)

Korántsem akarjuk e rövid dolgozattal a tárgyat kimerítettnek hinni, csak egy keskeny résen férkőztünk hozzá az adathalmazhoz. Az adás-vételi szerződések könyveinek átdolgozása közben bukkantunk rá a magyar elnevezésekre; meghatottan és csendes derűvel figyeltük a nehézkes toll vergődését, jószándékát és nem egyszer önkéntelen, talpraesett célbatalálását. Nem fojthattuk el mosolygásunkat, amikor a bolti felszerelést 1840-ben boltozati eszközök-nek láttuk kicirkalmazva, a kőfaragót kőmeteszőnek, a Gemeines Gässl-t, azaz a köznek szolgáló utcácskát közönséges utcácskának, a Zwingert szorulás-épületnek stb. stb.

19 (Megjegyzés - Popup)

Michel krónikás feljegyzése szerint az állandó vesztőhelyet már 1837-ben eltakarították, de katonai hatóságok még később is akasztattak e helyütt.

20 (Megjegyzés - Popup)

Sopron sz. kir. thj. város monográfiája, Forrásanyag. II. köt. 86. o.

21 (Megjegyzés - Popup)

308. o.

22 (Megjegyzés - Popup)

Sopron monográfiája. II. 4. o.

23 (Megjegyzés - Popup)

Gamauf Theofil soproni ev. lelkész több mint 30 kötetet kitevő jegyzeteit a Nemzeti Múzeum levéltárában néztem át. A XX. kötet tartalmazza a belvárosi házak lajstromát. Frankenburg levelét e sorok írója birtokolja.

24 (Megjegyzés - Popup)

Sopron monográfiája. I. 439. o.

25 (Megjegyzés - Popup)

Az adás-vételi szerződések könyve. 175. o.
Régi képét közöljük (Szerk.)

26 (Megjegyzés - Popup)

Csányi szerint 1681-ben a mai Kossow-ház előtt felvonuló díszszemle a Hátulsó-kapútól a Kolostor-utcán át vonult fel. (54. o.) Az 1713-as jegyzőkönyv pedig a Klostergasse két házáról beszél, Schillsohn és Russ tulajdonairól, ezek a mai Schwartz-házak a Templom-utcában. Gamauf a maga XVIII. kötetében a városi számadáskönyvek kivonatai közt hozza adatát.

27 (Megjegyzés - Popup)

1822-ben rombolta le a Hátulsó-kapút Hasenauer Márton és az egész környéket átformálta.

28 (Megjegyzés - Popup)

Vitéz Házi Jenő dr.: XVI. századbéli magyar levelek. 181. o.

29 (Megjegyzés - Popup)

A mai Győry-ház helyén állottak a hagyomány szerint a székek.

30 (Megjegyzés - Popup)

Gamauf VII. kötetéből.

31 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre dr.: Soproni ötvösök a 15.–19. században. 1931.

32 (Megjegyzés - Popup)

Sopron monográfiája. II. 154. o.

33 (Megjegyzés - Popup)

Sopron monográfiája. Sopron sz. kir. thj. város önkormányzati szervezete, 2. o.

34 (Megjegyzés - Popup)

Lauringer: A soproni állami Széchenyi-reáliskola története. 32. o.

35 (Megjegyzés - Popup)

Az adás-vevési szerződések könyve 1795-ről. 384. o.

36 (Megjegyzés - Popup)

Széchenyi György gróf és Ebergény báró levelezése. I. köt. 403. o.

37 (Megjegyzés - Popup)

Sopron monográfiája. I. 391. Ezt az elnevezést még 1700 táján is használták. Akkoriban rövid időre a domonkosoknak volt itt háza.

38 (Megjegyzés - Popup)

Így írja az „Oedenburger Intelligenz- und Anzeige-Blatt”.

39 (Megjegyzés - Popup)

Gassen- und Häuser-Schema der kön. Freistadt Oedenburg.

40 (Megjegyzés - Popup)

* Az 1936. július hó 1-től megjelent művekről.